

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ν. Σ. ΜΟΝΑΧΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑ: Αιολική Γῆ (*Μελέτη*)
ΜΕΝ. ΛΟΥΝΤΕΜΗ: Καταποντισμένοι Κόσμοι (*Διήγημα*)
ΚΛ. ΠΑΡΑΣΧΟΥ: Πέντε δοκίμια τοῦ Montaigne (*Μελέτη*)
ΜΟΝΤΑΙΓΝΕ: Ἐς αὔριον τὰ σπουδαῖα (*Δοκίμιο*)
Ν. Γ. ΠΕΝΤΖΙΚΗ: Πάνω στὸ θέμα τῆς ἡδονῆς καὶ
τοῦ πόνου (*Πρόζα*)
Ν. Δ. ΠΑΠΠΑ: Ἡ Κυριακάτικη Ποίηση
Μ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ: Γ. Λυκοῦργος Λογοθέτης

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

(1—15 Μαρτίου 1944)

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Δήλωση—Οἱ κριτικοὶ μας — Μωραϊτικο—Γαλέρες—«Θέα-
τρο»—«Περιττὴ Συμβουλὴ».

ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

- Α. ΣΠΥΡΗ: Ἑλλῆς Ἀλεξίου: «Λοῦμπεν».—
Α. ΣΓΟΥΡΟΥ: Ὀδυσσεύς Ἑλύτη: «Ἥλιος ὁ πρῶτος»

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ν. ΜΟΝΑΧΟΣ

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΕΙΟΥ 39 - ΤΗΛΕΦ. 55 - 536

Γράμματα, βιβλία, συνεργασίες, ἐμβάσματα κλπ.
«Φιλολογικά Χρονικά» Γ'. Σεπτεμβρίου 28, Ἀθήνα.

Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.

ΣΤΟ ΕΡΧΟΜΕΝΟ ΤΕΥΧΟΣ

- ΣΤΡΑΤΗ ΜΥΡΙΒΗΛΗ: Στὴ Χώρα τῶν Ἀγαλμάτων (διήγημα).
ΤΕΛΛΟΥ ΑΓΡΑ: Διονυσιασμός καὶ ὄνειρο, Β' μέρος.
ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑ: Τὸ «Θέατρο» τοῦ κ. Γ. Θεοτοκά (μελέτη).
ΓΙΑΝΝΗ ΣΦΑΚΙΑΝΝΑΚΗ: Ὁ Σικελιανὸς καὶ ὁ Νεοελληνικὸς μῦθος.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ν. Σ. ΜΟΝΑΧΟΣ

ΧΡΟΝΟΣ Α' - ΤΟΜΟΣ Α' - ΤΕΥΧΟΣ 2

ΑΘΗΝΑ, 15 ΜΑΡΤΙΟΥ 1944

Η "ΑΙΟΛΙΚΗ ΓΗ,"

Α'. ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΗΘΟΣ

Ὅταν, ὕστερ' ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες χρόνια ἱστορικῆς παρουσίας, ξεριζώνεται μετὸν πιὸ ἀγριο τρόπο ἕνας λαὸς ἀπὸ τὰ χῶματά του, ἡ μόνη ἀξία πράξη τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔζησε στὴ γῆ ἐκείνη καὶ πόνεσε τὸν πόνο τῆς καταστροφῆς, εἶναι νὰ ὑψώσει, ἀθάνατο μνημεῖο στὶς ψυχές τῶν μεταγενεστέρων, τὶς ἠθικὰς ἀξίες τῆς Γῆς του.

Οἱ μικρασιάτες λογοτέχνες ἔχουν ἕνα ὑπέροστο καθῆκον: Νὰ κλείσουν μέσα στὸ ἔργο τους τὸ νόημα τῆς γῆς τους καὶ νὰ τὸ χαρίσουν στὶς κατοπινὰς ἐλληνικὰς γενιές, αἰώνιο μάθημα ἀπὸ τὴ γῆ ἐκείνη, ποὺ τρεῖς χιλιάδες χρόνια ἔχοντα ποτίστηκε μετὸ αἷμα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ κορμιοῦ τῶν Ἑλλήνων. Στὰ χέρια ἐνὸς ἀξίου λογοτέχνη ἢ Εὐαγγελικῆ Σχολῆς, οἱ κρυπτοχριστιανοί, οἱ κρυπτοελληνόφωνοι, οἱ δεσποτάδες τῆς Ἀσίας καὶ οἱ ἀναμνήσεις τοῦ Βυζάντιου, ὁ ἀκοίμητος, γενικώτερα, ἀγῶνας τῆς «πεπαιδευμένης» Ἑλληνικῆς ψυχῆς μετὸν ἀνατολίτικη ἀλογία, θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ ὑλικὸ γιὰ πολὺ στέρεο ἔργο. Τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν θὰ μᾶς ἦταν «παράδειγμα», γιὰτὶ ἡ δική μας ψυχὴ ὤρισε καὶ νίκησε τὴν ἀμορφία τῆς Ἀνατολῆς, θὰ τὸ ἀγαπούσαμε ὅμως πολὺ γιὰτὶ θὰ μᾶς μιλοῦσε γιὰ δικούς μας ἀνθρώπους, γιὰ δικές μας δυνάμεις ποὺ ἐνωθήκανε μετὸν ἄλλο κόσμον σὲ νέες μορφὰς ζωῆς ἢ ποὺ νικήθηκαν σὲ ἄνισο ἀλλὰ ἥρωϊκὸ ἀγῶνα. Ὁ μικρασιατικὸς Ἑλληνισμὸς ἦταν κι' εἶναι πάντοτε γιὰ μᾶς, γιὰ τὰ παιδιὰ τῆς καθ' αὐτὸ Ἑλλάδας, ἕνας κόσμος ἑλληνικῶν ἠθικῶν ἀξιῶν—ἔτσι θὰ τὸν θέλαμε νὰ ζεῖ καὶ στὰ ἔργα τῶν μικρασιατῶν Ἑλλήνων.

Ἐνα τέτοιο ἔργο εἶχαμε νομίσει πὸς θὰ ἦταν καὶ ἡ «Αἰο-

λική Γῆ». Τί πιδ φυσικό, τί πιδ ἀναγκαῖο, ἀπὸ τὸ νὰ γύριζε ὁ συγγραφέας τῆς «Αἰολικῆς Γῆς» πρὸς τὴ γῆ του καὶ νὰ μᾶς τὴν ἀποκάλυπτε μὲ τὸ Λόγο του, ἢ ἔστω νὰ γύριζε καὶ νὰ τὴ νοσταλοῦσε, ὄχι ὅμως σὰν κάτι ἀποκλειστικὰ δικό του, πού δὲν θὰ ἐνδιέφερε τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ σὰν σύνολο ἠθικῶν ἀξιών;

Ὁ συγγραφέας τῆς ξαναγυρίζει βίβλια νοσταλγικά στὰ παιδικὰ του χρόνια, στὴ γῆ τῆς Αἰολίδας, ἀντὶ ὅμως νὰ δημιουργήσῃ ἀπὸ τὴ νοσταλγία του μιὰ «πράξη», φτιάχνει τελικὰ ἓνα ἔργο χωρὶς ἰδανικά, ἔργο ὑποκειμενικῆς νοσταλγίας. Μέσα στὸ βιβλίον του δὲν ὑπάρχει οὔτε ἴχνος ἀπὸ τὸ ἦθος ἐκεῖνο πού ἀντίτασσε ὁ μικρασιατικὸς Ἑλληνισμὸς μὲ τὴν παιδεία καὶ τὴν παράδοσή του, μὲ τὸ θρησκευτικὸ, τὸ πατριωτικὸ καὶ ἠθικὸ του φρόνημα, στὴν ἀπαιδευσία τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ κόσμος τῆς «Αἰολικῆς Γῆς» δὲν εἶναι ὁ κόσμος τῆς ἑλληνικῆς μικρασιατικῆς ψυχῆς· εἶναι μιὰ νοσταλγικὴ ἀναδρομὴ χωρὶς κανένα ἰδανικὸ σὲ χώρους ἀπολύτως ἰδιωτικούς, χώρους πού, καὶ γιὰ τὴν εἶναι ἰδιωτικοὶ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν εἶναι μισοκακόμοιροι καὶ ἠθικὰ ξεφτισμένοι, δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν καθόλου. Μέσα σὲ μιὰ ἐποχὴ πού, καθὼς εἶναι χωρὶς Θεοὺς καὶ χωρὶς Πίστη, περιμένει ἀπὸ τὸν λογοτέχνη καὶ μόνο ἓνα λόγο θεμελιωτικὸ καὶ συνθετικὸ τῆς διαλυμένης ἀπὸ τὰ καθημερινὰ γεγονότα ψυχῆς τῆς, γράφοντας τὸ 1943 στὴν Ἑλλάδα ὕστερ' ἀπὸ τὸ 1922 καὶ μιλώντας γιὰ τὴν Αἰολίδα, ὁ συγγραφέας τῆς «Αἰολικῆς Γῆς» ξαναγυρίζει στὰ παιδικὰ του χρόνια μὲ τὸν ἴδιον τρόπο πού θὰ ξαναγύριζε στὶς παιδικές του ἀναμνήσεις, ἂν ἡ τύχη τὸ ἔφερε νὰ γεννηθεῖ στὴν Ἀφρική, σὲ χώρους δηλαδὴ ὅπου ὁ χρόνος εἶναι φύση, δὲν εἶναι ἰστορία. Ἡ αἰολικὴ γῆ γιὰ τὸν συγγραφέα τοῦ ὁμώνυμου ἔργου δὲν εἶναι ἠθικὸ νόημα, εἶναι συρροὴ συναισθημάτων χωρὶς καμμιά συμβολικὴ σημασία.

Ἡ γῆ τῆς Αἰολίδας θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ἐπικὸ μυθιστόρημα· στὰ χέρια τοῦ κ. Βενέζη ἔγινε λυρικό πεζογράφημα. Καὶ δὲν ἔγινε τυχαῖα, εἴτε γιὰ τὸ ἔτσι τὸ θέλησε ὁ συγγραφέας. Ἡ «Αἰολικὴ Γῆ» ἔγινε λυρικό πεζογράφημα, γιὰ τὸ συγγραφέας τῆς δὲν μπορεῖ νὰ ἀναχθεῖ σὲ ἰδέες, δὲν μπορεῖ νὰ ἰδεῖ τὸν κόσμο στὴ μόνη οὐσιαστικὴ του μορφῇ, σὰν μορφοποιημένη ἰδέα. Ὁ πνευματικὸς κόσμος του εἶναι ὑποτυπώδης—σαφέστερα ἀκόμη: Μέσα στὴν «Αἰολικὴ Γῆ» δὲν ὑπάρχει ἴχνος πνευματικότητας. Ὅταν ἓνας ἄνθρωπος μὲ ἓνα καταπληκτικὸ συνειρμὸ λέει πὼς μικρὸς παρῳμοίαζε τὸ Δράκο τοῦ παραμυθιοῦ μὲ τὸ Θεὸ «πού ἦταν ζωγραφισμένος στοὺς θόλους τῶν ἐκκλησιῶν», ὅταν ὀνομάζει τὴν Ἑλλάδα «τόπο τῶν Θεῶν καὶ τῶν Σατύρων», ὅταν ἀποδίνει στοὺς ἀρχαίους θεοὺς μονάχα «πάθη, ἀδυναμίες, φόβους καὶ πονηρίες», ὅταν τοὺς λέει «τοὺς μόνους σωστοὺς

θεοὺς» καὶ παρουσιάζει τὸν Ἀγγλο εὐπατριδὴ νὰ κατασταλάζει στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ ἀνία καὶ τουριστικὴ περιέργεια, ὄχι ἀπὸ θετικὴ στροφή πρὸς τὶς αἰώνια μορφωτικὲς ἀξίες, ἓνα πρᾶγμα μόνο φανερώνει: Πὼς δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὸ Πνεῦμα.

Ἄν εἶναι ὅμως μοναχὰ ἡ ἔλλειψη πνευματικότητας πού ἔφερε τὸν συγγραφέα τῆς «Αἰολικῆς Γῆς» στὴ λυρικὴ μορφὴ τοῦ λόγου· εἶναι καὶ ἡ ἔλλειψη ἠθους, μιᾶς ἀξίας ἄλλωστε ἀξεχώριστης ἀπὸ τὸ Πνεῦμα.

Ἄς σκεφτεῖ ὁ ἀναγνώστης τὶς ψυχὲς ἐκείνων πού κρατηθῆκαν καὶ κρατήσαν τὸν Ἑλληνισμό τους μέσα στὴν Ἀνατολὴ κι' ἄς διαβάσει ἔπειτα τὴν «Αἰολικὴ Γῆ» πού ἓνας γραφιάς τὴν εἶπε «παιδαγωγικὸ βιβλίον». Θέλετε παράδειγμα παλληκαριᾶς; Ὅταν φτάνουν στὸ χεῖμα τοῦ Γιαννακο-Μπιμπέλα δεκαπέντε τοῦρκοι ληστές, οἱ γυναῖκες μένουν ἔξω στὴν αὐλὴ, οἱ ἄντρες κλείνονται στοὺς ὀνάδες καὶ δέχονται ἔπειτα τοὺς ληστές μισοκακόμοιροι καὶ τρομοκρατημένοι. Θέλετε παράδειγμα πίστης σὲ ἰδανικά; Εἶναι ὁ Στέφανος πού γυρεύει νὰ φτιάξῃ ἓνα ἀεικίνητο καὶ στὸ τέλος παλαβώνει. Θέλετε νὰ μάθετε τί σημαίνουν τὰ ὄπλα τῶν προγόνων μας; Εἶναι κλεισμένα στὸ «κίτρινο» δωμάτιο (ὅπου κάποτε ἔκλεισε ὁ Γιαννακο-Μπιμπέλας ἓνα παλαβὸ) καὶ τὰ παιδιά, πού δὲ μπαίνουν ποτὲ στὸ δωμάτιο μὲ τὰ ὄπλα, τὸ φαντάζονται σὰ «μυστικὸ καταφύγιο μυθικῶν πλασμάτων» καὶ ἐκεῖ μέσα τὸ σπαθιὰ ἀποχοῦν χέρια καὶ πόδια, ἀλλάζουν σχήματα καὶ λένε διάφορες ἀνοησίες.

Ἄν σκεφθεῖ κανεὶς τί θὰ μπορούσαν νὰ σημαίνουν γιὰ τοὺς νέους τῆς ἐποχῆς μας αὐτὰ καὶ παρόμοια ἀλλὰ ἐπεισόδια μέσα στὸ βιβλίον· ἂν σκεφθεῖ πὼς στάθηκε κάθε φορὰ ὁ λαὸς μας στὶς δύσκολες ὥρες τῆς ἰστορίας του, πού κρεμαίει τὰ ὄπλα τοῦ ἄντρα τῆς ἢ «Ἑλληνίδα μητέρα» τοῦ Σολωμοῦ καὶ πὼς ἀντικρούζει πάντοτε τὸν νέο καὶ τὰ ἰδανικά του ἢ ψυχὴ τῆς φυλῆς μας, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀναγαχθῆσει τόσο γιὰ τὸν συγγραφέα τῆς «Αἰολικῆς Γῆς», ὅσο καὶ γιὰ τοὺς κριτικούς του. Τὸ ἦθος τῆς «Αἰολικῆς Γῆς», δὲν εἶναι ἦθος δικό μας—οὔτε τῶν Ἑλλήνων τῆς Βαλκανικῆς, οὔτε τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Εἶναι τὸ ἦθος ἑνὸς ἀνθρώπου πού ἔχει ψυχικὰ παραδοθεῖ στὴν ἀνατολίτικη κακομοιριά, ἑνὸς ἀνθρώπου πού ὑπόφερε, ἀλλ' ἀντὶ νὰ βγεῖ ἀπὸ τὶς συμφορὲς μὲ σιδερένια ψυχὴ, βγήκε μισοκακόμοιρος καὶ τρομοκρατημένος.

Εἶπαμε ὅμως· οἱ ἔθνικες καὶ ἠθικὲς ἀξίες πού δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἔχει κάθε γνήσιο δημιουργημὰ καὶ μάλιστα τὸ δημιουργημὰ ἐνὸς μικρασιάτη λογίου πού γράφει μέσα στὴν Ἑλλάδα τοῦ 1943, δὲν βρισκονται στὸ ἔργο τοῦ κ. Βενέζη, πού εἶναι ἔργο ὑποκειμενικῆς νοσταλγίας, εἶναι ἐπομένως ἔργο λυρικό.

Πρέπει λοιπόν σάν ένα έργο λυρικό νά τò κρίνουμε. Ἄλλὰ προηγουμένως εἶναι ἀνάγκη νά ποῦμε πολὺ σκληρά, καὶ πολὺ καθαρά τὴν ἀλήθεια στὸν κ. Βενέζη :

«Σήμερα, στὴν Ἑλλάδα (μιλώντας μάλιστα γιὰ τὴν Αἰολίδα), δὲν ἔχετε, κύριε, κανένα δικαίωμα νά μιλάτε σάν τυχαῖο ἄτομο, ὅσο ὠραία κι' ἂν μπορούσε νά ὑποτεθεῖ πὼς μιλάτε. Ὁ λογοτέχνης τοῦ 1943, τουλάχιστον μέσα στὴν Ἑλλάδα, πρέπει νά ἀρθεῖ σὲ σύμβολα καὶ μάλιστα σὲ σύμβολα ποὺ θὰ δημιουργήσουν ἦθος ἀντάξιο μὲ τὴν ἐποχὴ μας καὶ τὴν παράδοση τῆς χώρας μας. Αὐτὰ ποὺ μᾶς λέτε στὸ βιβλίο σας εἶναι ἡ ἱστορία ἀνθρώπων ποὺ δὲν ἔχουν γιὰ μᾶς, καὶ μάλιστα στὴν ἐποχὴ μας, κανένα ἐνδιαφέρον. Οἱ ἄντρες τοῦ ὑποστατικοῦ ποὺ κλείνονται φοβισμένοι στοὺς ὀντάδες τους ὅταν φτάνουν οἱ ληστές, ἡ μάζα ποὺ συνοδεύει τὸ λείψανο τοῦ ἁγίου της καὶ στηθοκοπιέται διαρκῶς, ὁ Ἄλῃς ποὺ γυρεύει ἀδιάκοπα χωρὶς νά βρῖσκει ποτέ τὸ καμῆλι μὲ τὸ ἄσπρο κεφάλι, ὁ Στέφανος καὶ τὸ ἀεικίνητο, ὁ θεῖος Θόδωρος καὶ τὰ φαντάσματά του, ὁ Παγίδας μὲ τὴν ἄλογο καὶ ἄσκοπη παλληκαριά του, τὰ παιδιά ποὺ μεγαλώνουν μέσα σὲ ἀτμόσφαιρα φόβου καὶ τρόμου καὶ ποὺ δὲν γελᾶνε ποτέ, αὐτὸς ὁ κόσμος σας μὲ τὸ «παντοδύναμο ἐφόδιο τῶν ἀνθρώπων», τὸ Μῖσος, καὶ τὸν Φόβο «τὴν πανόραχα θεότητα τῆς γῆς», εἶναι κόσμος ποὺ οὔτε ἐθνικά, οὔτε ἠθικά μᾶς ἐνδιαφέρει. Εἶναι κόσμος ὑποταγμένος δουλικά στὸ ἀνατολίτικο χάος, κόσμος ποὺ οὔτε μὲ τὸν ἑλληνισμό τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔχει σχέση, οὔτε καὶ ἀξίζει ἠθικά. Κατὰ τὸ περιεχόμενό του τὸ βιβλίο σας ὄχι μόνο δὲν ἔχει ἀξία, ἀλλὰ εἶναι καὶ βιβλίο ἐπιζήμιο. Ἄν μπορούσατε νά δεῖτε κάποτε τοὺς νέους τῆς σημερινῆς Ἑλλάδας, ἂν μπορούσατε νά δεῖτε τί γίνεται γύρω σας, τότε θὰ φροντίσατε νά μᾶς ἀπαλλάξετε ὅσο πιὸ γρήγορα ἀπὸ τὸ ἄχρηστο αὐτὸ βιβλίο».

Β'. ΜΟΡΦΗ

Ι. ΣΥΝΘΕΣΗ

Μένει νά δοῦμε ἂν ἡ «Αἰολικὴ Γῆ» ἀξίζει μορφικά. Μένει δηλαδή νά δοῦμε, ἂν ζεῖ ὅσα λέει ὁ συγγραφέας κι' ἂν ξέρει νά τὰ γράφει.

Τὸ πρῶτό χαρακτηριστικὸ ἐνὸς ἔργου τέχνης εἶναι ἡ σύνθεσή του, ἡ ὀργανικὴ, μὲ ἄλλα λόγια, ἀναφορὰ ὅλων τῶν ἐπὶ μέρους σὲ ἓναν «ἀόρατο εἰς ταῖς αἰσθησῆσαι Μονάρχην». Αὐτὰ τὰ πράγματα τὰ ἔχει πεῖ ἀπὸ πολλὰ τώρα χρόνια ὁ Σολωμός, ἀλλὰ ὁ Λόγος του ἔγινε στοὺς ἀπόγονούς του λόγος χωρὶς αἷμα. «Μιά μεστή καὶ ὠραία Δημοκρατία ἰδεῶν, οἱ ὁποῖαις νά παρασταίνουσι οὐσιαστικὰ τὸν εἰς ταῖς αἰσθησῆσαι ἀόρατο Μονάρχην.

Τότε εἶναι ἀληθινὸ ποίημα. Ὁ Μονάρχης, ὁποῦ μένει κρυμμένος γιὰ ταῖς αἰσθησῆσαι καὶ γνωρίζεται μόνον ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ἐγεννήθηκε, εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν περιφέρεια τοῦ Καιροῦ· ἀλλὰ μία Δημοκρατία ἰδεῶν ἐνεργεῖ αἰσθητὰ μέσα εἰς τὰ ὄρια τοῦ Καιροῦ». Οἱ αἰσθησῆσαι δίνουν ἓνα πλήθος παραστάσεις στὸν Δημιουργό. «Ὅλες ὁμως αὐτὲς εἶναι ἀπλὴ ὕλη ποὺ ἡ μορφοποίησή της θὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὴ σχέση της μὲ τὴν Ἰδέα. Ἐνας κριτικὸς ἔγραψε πὼς ἡ σύνθεση τῆς «Αἰολικῆς Γῆς» εἶναι ἀρχιτεκτονημένη ὅπως οἱ μουσικὲς συνθέσεις. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς εἶναι καταπληκτικὸς. Ἡ μουσικὴ σύνθεση, εἴτε σονάτα εἴτε συμφωνία εἴτε φούγκα, εἶναι αὐστηρότατα συνθεμένη πάνω σὲ σχέδιο ποὺ τὸ ἀκολουθοῦν ὑποχρεωτικὰ οἱ συνθέτες. Ἀντίθετα, ἡ «Αἰολικὴ Γῆ» ὄχι μόνο δὲν ἔχει καμμιά σύνθεση ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἀπλοϊκὴ ἐνότητα τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ἀλλ' οὔτε καὶ θὰ μπορούσε νά ἔχει, μιά καὶ δὲν προβάλλει σύμβολα, ἀλλὰ ἀτομικὲς ἀναμνήσεις. Τὸ πρῶτο μέρος ἔχει 8 τμήματα, θὰ μπορούσε ὁμως νά ἔχει μόνο 2 ἢ καὶ 108, ἀρκεῖ ὁ συγγραφέας νά εἶχε κέφι ἢ νά θυμόταν νά γράφει κι' ἄλλα ἐπεισόδια, μιά καὶ κάθε ἓνα ἀπ' αὐτὰ δὲν εἶναι σύμβολο, ἐπομένως δὲν μπορεί νὰ συντεθεῖ μὲ τὰ ἄλλα καὶ ν' ἀποτελέσει ἐνότητα. Τὰ 10 τμήματα τοῦ δευτέρου μέρους θὰ μπορούσαν νά γίνονταν 20, ἂν ἡ Ντόρις δημιουργοῦσε κι' ἄλλες φασαρίες, ἂν ἐρχόταν καὶ μιὰ ἄλλη ἀπὸ ἄλλο μέρος ἡρωίδα, ἂν ἔμενε ὁ ἄντρας της στὰ Κιμιντένια κ.τ.λ. κ.τ.λ., κι' ὅλα αὐτὰ γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, γιὰτὶ ἡ Ντόρις δὲν γίνεται σύμβολο κι' ἔτσι δὲν ὀλοκληρώνει τίποτε μέσα στὸ ἔργο. Τὸ πρῶτο μέρος τῆς «Αἰολικῆς Γῆς» καὶ κατὰ τὴ σύνθεση καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενό του θυμίζει τούρκικο παραμῦθι, δηλαδή ἓνα εἶδος λόγου χωρὶς ἀρχὴ καὶ χωρὶς τέλος. Τὸ δεύτερο, κατὰ τὶς δυὸ πάλι ὄψεις του, κινηματογραφικὴ ταινία. Ἄμα θέλεις, προσθέτεις ἐπεισόδια· ἄμα θέλεις, βγάζεις. Θὰ μπορούσε νά πεῖ κανεὶς τὸ ἴδιο γιὰ ἓνα ὁποιοδήποτε «κλασσικὸ» μυθιστόρημα, γιὰ μιὰ μουσικὴ σύνθεση, γιὰ ἓνα ἔργο ζωγραφικῆς, γιὰ μιὰ ὁποιαδήποτε ἀπ' τὶς συνθέσεις τοῦ Πνεύματος :

ΙΙ. Γ Λ Ω Σ Σ Α

Ὁ ἀναγνώστης ἀνοίγει τὴν «Αἰολικὴ Γῆ» καὶ διαβάσει τὶς δυὸ πρῶτες φράσεις : «Ὅταν παραμέρισαν τὰ κύματα τοῦ Αἰγαίου καὶ ἄρρισαν» ἀναδύονται ἀπ' τὸν βυθὸ τὰ βουνὰ τῆς Λέσβου ὕγρα, σιληπὰ καὶ γαλήνια, τὰ κύματα εἶδαν ἐκπληχτὰ τὸ νησί, τὸ νέο τους φίλο. Ἦταν συνηθισμένα νά ταξιδεύουν ἀπ' τὰ μέρη τοῦ Κρητικοῦ πελάγου καὶ νά σβήνουν σὲς ἀπτεῖς τῆς Ἀνατολῆς, καὶ δὲ ξέφανε ἀπὸ στεριά ἦταν σκληρὰ βουνὰ, κοφτοὶ θεόρατοι βράχοι, γῆ ἀπὸ κίτρινη πέτρα. Σπάνια ἓνας συγγραφέας μπόρεσε νά δεῖξει τόσο καθαρὰ τὶς ἀδυναμίες του ἀπὸ τὶς πρῶτες κι' ὅλα φράσεις τοῦ ἔργου του, ὅπως τὸ μπόρεσε ὁ κ. Βενέζης. Ἡ

λέξη παραμέρισαν, όπως θα δούμε πιο κάτω, δεν ταιριάζει εδώ. Το αναδύονται είναι καθαρευουσιάνικο και άταιριαστο για βουνά. Το άργα είναι λέξη περιττή, άλλωστε και πολύ άχρηστος για να χαρακτηρίσει κάτι που έχει μείνει χιλιετηρίδες μέσα στη θάλασσα. Το σιλιπνά είναι καθαρευουσιάνικο. Το κύματα ειπώθηκε μόλις δυο γραμμές πιο πάνω και δεν χρειάζεται να ειπωθεί ξανά (Είναι σα να λέμε: "Όταν ήρθε ο Κώστας σπύτι και άρχισαμε να τρώμε, ο Κώστας είπε..."). Το έκπληχτα είναι καθαρευουσιάνικο και άταιριαστο φωνητικά με το άκτες ή με το άκτινοβολεί που λέει πιο πέρα ο συγγραφέας. "Ολόκληρη ή φράση είναι λογικά λαθεμένη, γιατί το φαινόμενο που περιγράφεται εδώ δε γίνεται σε δυο διαφορετικούς χρόνους (δταν παραμέρισαν τα κύματα— άρχισαν να αναδύονται τα βουνά), γίνεται ταυτόχρονα (άρχισαν να αναδύονται και τότε παραμέρισαν). Η δεύτερη φράση έχει δυο ανακρίβειες: Τα κύματα που έρχονται απ' το μέρος του Κρητικού πελάγους δεν κατευθύνονται προς την Ανατολή, αλλά προς την Ελλάδα. Μπορούν βέβαια κάνοντας όρθη γωνία να πάνε και στην Ανατολή, αλλά αυτό δεν είναι, όπως νομίζει ο συγγραφέας, «συνηθισμένο». Έπειτα, τα κύματα που συναντούν «σκληρά βουνά, κοφτούς θεόρατους βράχους, γη από κίτρινη πέτρα» δε μπορεί να πει κανείς πως «σβήνουν» εκεί. Η σωστή λέξη είναι σπάζουν.

Από τις δυο πρώτες-πρώτες φράσεις καταλαβαίνει κανείς τι θα συναντήσει πιο πέρα...

1. Το πρώτο, το στοιχειώδες που έχει να ζητήσει κανείς από ένα νεοελληνικό λογοτεχνικό έργο, είναι να ξέρει ο συγγραφέας του τη δημοτική. "Υστερ" από τόσους αγώνες, ύστερ" από τόση προσπάθεια να επικρατήσει η δημοτική και στις άλλες μορφές του γραπτού λόγου, είναι απαράδεχτο να μην ξέρει ο νεοελληνας λογοτέχνης τη γλώσσα της δουλειάς του. Λέμε και ξαναλέμε πως οι λογοτέχνες θα μ'ας δώσουν το πρότυπο της γλώσσας, λέμε και ξαναλέμε πως η δημοτική θα επικρατήσει χάρις στη λογοτεχνία μας—και παρ' όλ' αυτά έρχεται το 1943 ο συγγραφέας της «Αιολικής Γής» και γράφει σε μι'α γλώσσα, που ένα μόνο φανερώνει: πως δεν ξέρει τη δημοτική. Η θανμαστή για τον πλούτο και την ευλιγισία της γλώσσα του Σολωμού, του Παλαμά και του Σικελιανού στην ποίηση, του Πρεβελάκη, του Βλαχογιάννη, του Κόντογλου και του Μυριβήλη στην πεζογραφία είναι μι'α γλώσσα—terra incognita για τον κ. Βενέζη. Αναφέρω μερικά παραδείγματα παρμένα από τις εκατό πρώτες σελίδες του βιβλίου: αναδύονται, σιλιπνά, έκπληχτα, άκτινοβολεί, ελάγιος, συμπεραίνει, ρωγμές, αποφασιστικός, γειτονία, υπόκωφα, ίκετεύει, άπερίγραπτη, άσπλος, καρχάριας και καρχασμός, έννοούμενο (πλάσμα), άγαθοποιός (θεότητα), άδυσχρυστα, επιτιμούσε, άπληστία, άκαθόριστος, καθορίζονται, άδυσχρυστα, ψελλίζουν, ύπηρχε, έγκαρτέρηση, ένθαμβο, ένδι- κητικός, έρεινητικά, πορεύονται, θανμάσιο, έρχόμενος, αναθήματα, έφεση, συστολή, πιεσμένη (ζωή), (το άεράκι) έρχόμενο, ιδιορρυθμία, έπιδεικτική (περιέργεια), ύπεροπτική κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Κι' ο συγγραφέας αυτός, που έπρεπε να είχε ριζώσει στην καρδιά του λαού του και να πότιζε με το αίμα της τή γλώσσα του, είναι τάχα δημοτικιστής και μ'ας δίνει πρότυπο γλώσσας!

2. Το δεύτερο, στοιχειώδες κι' αυτό, που πρέπει να έχει το νεοελληνικό λογοτεχνικό έργο, είναι η δημοτική ύψη του λόγου. Η ύψη του λόγου της «Αιολικής Γής» όχι μόνο δεν είναι δημοτική, δεν είναι ούτε και ώραία.

Πέρω μερικά σκόρπια παραδείγματα: επειδή, όταν μι'α φορά στη ζωή σου άρνηθείς τα σαμάρια, πιά δεν ύπάρχει τρόπος να ύποχωρήσεις...—Έπειδή πιά δε θά είχε σύντροφο το ύ μεγάλο δρόμο, επειδή πιά η τρυφερότητα που ήρθε άργά κι' έπρεπε να ξεδεντεί, δεν θά είχε τρόπο.—Πολύ ήθελε να δώσει πανηγυρικό τόνο στην καλή αυτή ώρα...—Αυτό στην άρχη ήταν μεγάλη λύπη για μένα...—Η ελάβεια, έρχόμενη απ' τους πολλούς χρόνους, έδινε τόνο...—Η έφεσή του προς την ήσυχη ζωή...—Έρχονταν από το παρελθόν οι μνήμες...—Έκαναν τις μπλεξίδες τους...—Η στιγμή εκείνη άποφάσιζε γι' αυτό που θά'κανε να ματώσει κάθε λεβέντικη καρδιά στην Ανατολή.—Τότε η Γοργόνα, αυτό μαθαίνοντας, χαιρέται πολύ...—Αυτά λέγοντας ή μητέρα, έγώ κατάλαβα...—Με έδειρε ο πυρετός κτλ.

Η γλώσσα αυτή όχι μόνο δεν είναι ούτε δημοτική ούτε καθαρεύουσα, αλλά, προπαντός, δεν είναι γλώσσα ενός τεχνίτη του λόγου.

3. Από ένα τεχνίτη του λόγου έχει να ζητήσει κανείς ακρίβεια στην έκφραση. Όταν όμως ο συγγραφέας της «Αιολικής Γής» γράφει «η γή γονιμοποιεί τους σπόρους» και θέλει να πει πως οι σπόροι γονιμοποιούν τη γή, όταν γράφει «περπατήσαμε μέσ' στο ποτάμι» (που «ήταν γεμάτο καθαρό άμμο, έτρεχε όμως και λίγο νερό») και θέλει να πει πως «περπατήσαμε μέσα στην κοίτη του ποταμιού», όταν λέει πως «Πίσω, χαμηλά, ή θάλασσα αναπαύοταν, περιμένοντας τα κύματα να την ξυπνήσουν (!)», πως η «νύχτα θα τους φέρει, την αύγή, το γαλάζιο φως του Αιγαίου», χρειάζεται πολύ μεγάλη άνοχη για να συνηχίσεις...

4. Ο συγγραφέας της «Αιολικής Γής» μιλάει στο βιβλίο του για κοσμογονίες, για πολέμους, για θανάτους, για άγάπες και για άλλα τέτοια πράγματα φοβερά και τρομερά. Απ' όλα αυτά όμως δεν ύπάρχει τίποτε που να πείθει πως ο συγγραφέας ζει όσα μ'ας λέει. Οι έννοιες της Μοίρας, του Θανάτου, του Πολέμου, της Άγάπης, μέσα στην «Αιολική Γή» είναι σκιές, χωρίς ένχος άλήθειας. Αυτό τουλάχιστον δείχνει η γλώσσα: "Όταν μέσα στην ήσυχη νύχτα, ένω οι κάτοικοι του χωριού παρακο- λουθούνε σιωπηλά, περνάει το καρβάνι με τις καμήλες και οι

κοντραμπατζήδες, πού ως τότε περιμένουν ἀθόρυβα, τοῦ ρίχνονται, τῆ στιγμῇ αὐτῇ πού ἀπ' τὴν παγερὴ ἡσυχία ξεσπάει ἡ ἀντάρα τῆς μάχης, τότε κατὰ τὸν συγγραφέα τῆς «Αἰολικῆς Γῆς» *χιμᾶ ἢ φωνῇ* τοῦ θανάτου καὶ τὰ μαρτίνια καὶ οἱ γκοῦδες *χύνουν* φωτιά. Ὅποιοσδήποτε ἄλλος ἄνθρωπος, χωρὶς τίλους καὶ χωρὶς προπομπῇ ἐκ μέρους τῶν κριτικῶν, ἀρκεῖ νὰ εἶχε ζήσει ἓνα παρόμοιο γεγονός, θὰ εὑρίσκει τὶς κατάλληλες λέξεις.

Ὅταν σκίστηκε ἡ θάλασσα καὶ βγήκαν ἀπ' τὰ σπλάχνα τῆς τὰ βουνὰ τῆς Λέσβου, ξέρετε τί ἔκαναν τὰ κύματα στὴν κοσμογονικὴ αὐτῆ ὥρα; Τὰ κύματα *παραμέρισαν!* Ἄς σκεφτεῖ ὁ ἀναγνώστης τὸ θέαμα: Ἡ γῆ τοῦ Αἰγαίου τρανιάζεται, ἡ θάλασσα ἀγριεύει, φουσκώνει, γιγαντώνεται καὶ ἔπειτα πετάει ἀπ' τὰ σπλάχνα τῆς τὸ νησί τῆς Λέσβου ὡς σκεφτεῖ τί κάνουν τέτοια ὥρα τὰ κύματα κι' ἔπειτα ὡς ξαναδιαβάσει: τὰ κύματα *παραμέρισαν!* Αὐτὴ ἡ λέξη βγήκε ἀπ' τὴν πέννα τοῦ συγγραφέα τῆς «Αἰολικῆς Γῆς» καὶ μ' αὐτὴ τὴ λέξη θέλει νὰ μᾶς πείσει πὼς ὅσα λέει εἶναι βιωμένες ἀλήθειες.

Πρὶν ἀπὸ μιὰ στιγμῇ σκοτωθῆκαν τὰ παιδιὰ τους στὸν πετροπόλεμο «*κι' οἱ μητέρες τῶν σκοτωμένων πέφτανε ξεφρενιασμένες πάνω στὰ νεκρὰ ἀγόρια, τὰ φιλοῦσαν στὸ στόμα, τραβοῦσαν τὰ μαλλιά τους καὶ ξέσκιζαν μὲ τὰ νύχια τὰ μάγουλά τους*». Λίγες γραμμὲς παρακάτω, τελειώνοντας ὁ συγγραφέας τὴν περιγραφή τῆς σκηνῆς, λέει: «*οἱ μητέρες τοῦ πένθους δλόλυζαν, λέγοντας νὰ εἶναι καταραμένη ἡ ὥρα πού γεννήθηκαν γυναικες*». Πῶς νὰ πάρει κανεὶς στὰ σοβαρὰ ἓναν ἄνθρωπο ὅταν μιλάει γιὰ μιὰ μάνα πού χτυπιέται πάνω στὸ σκοτωμένο παιδί τῆς καὶ τὴ λέει *μητέρα τοῦ πένθους* καὶ δὲ συλλογίζεται τί διαφορὰ ἔχουν οἱ λέξεις *δλόλυζαν* καὶ *λέγοντας* πού τις βάζει τὴ μιὰ πλάι στὴν ἄλλη;

Διάλεξα ἐπιτηδες τὰ τρία αὐτὰ μέρη. Στὸ ἓνα γίνεται λόγος γιὰ πόλεμο, στὸ ἄλλο γιὰ κοσμογονία καὶ στὸ τρίτο γιὰ θάνατο. Δὲ χρειάζεται νὰ εἶναι κανεὶς μεγάλος συγγραφέας. Φτάνει νὰ εἶναι ἀσοφίστεντος ἄνθρωπος, φτάνει νὰ ἔχει ζήσει τὰ πράγματα αὐτὰ κι' ἀμέσως θὰ ξεπεταχτεῖ ἀπ' τὴν καρδιά του ἡ λέξη πού ταιριάζει. Τὸ γράμμα ἐνὸς ἀπλοῦ χωριάτη πού μιλάει γιὰ πράγματα τῆς ἀμεσης πείρας του ἔχει πολὺ μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ ὅλες τὶς σελίδες τῆς «Αἰολικῆς Γῆς», πού μιλᾶνε γιὰ θάνατο, γιὰ μοῖρα, γιὰ πόλεμο καὶ λένε μόνο λόγια καὶ μάλιστα λόγια φτωχὰ, τριμμένα, φτηνά.

5. Τὴν ἐσωτερικὴ αὐτῆ φτώχεια τῆς λέξης, τὸ μαρᾶζισμα τῆς ἔννοιας ἔρχεται πολὺ ἔξυπνα νὰ τὴν ἀντικαταστήσει μέσα στὴν «Αἰολικὴ Γῆ» τὸ φούσκωμα τῶν πραγμάτων, κι' ἔτσι, ἐκεῖ πού δὲν μπορεῖ νὰ μιλήσει ἡ ἀπλὴ λέξη γιὰ τὴν ἀλήθεια τοῦ πράγ-

ματος, ἔρχονται σωρὸς τὰ φουσκώματα γιὰ νὰ μᾶς πείσουν καὶ νὰ μᾶς καταπλήξουν. Ἡ «Αἰολικὴ Γῆ», πού διηγεῖται τὰ πρῶτα χρόνια πέντε παιδιῶν στὰ Κιμιντένια, ἀρχίζει μὲ μιὰ κοσμογονικὴ εἰσαγωγή πού θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς θὰ τὴν ἀκολουθήσει ἔπειτα, κύριο θέμα τοῦ βιβλίου, ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ τόνος ὅμως στὴ δεύτερη σελίδα ἀλλάζει κι' ἀντί, μετὰ τὴν κοσμογονία τῆς πρώτης σελίδας, νὰ ἔρθει τὸ μόνο ἀκόλουθο θέμα, ἡ γέννηση τοῦ ἀνθρώπου, ὁ συγγραφέας μᾶς μιλάει γιὰ τὸν ἑαυτό του. Ἡ εἰσαγωγή εἶναι χαρακτηριστικὴ γιὰ ὅλο τὸ βιβλίο. Ὁ συγγραφέας τῆς «Αἰολικῆς Γῆς» κατορθώνει νὰ μεγαλοποιεῖ καὶ νὰ φουσκώνει καὶ τὰ ἀπλούστερα πράγματα προσθέτοντας πάντοτε κι' ἀπὸ μιὰ μεγάλη λέξη. Οἱ ἔννοιες *βαθύς, μυστικός, φοβερός, ὄλος, μεγάλος* ἔρχονται καὶ ξαναρχονται ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου. Ἡ λέξη *βαθύς* π.χ. βρίσκεται σχεδὸν σὲ κάθε σελίδα. Ὅλα τὰ πράγματα εἶναι ἢ γίνονται *βαθιά*: *Τὰ βουνὰ τραβήχτηκαν* στὸ βάθος, ἡ *μητέρα* εἶναι *τὸ πιὸ βαθὺν πράγμα* τοῦ κόσμου, ἀκολούθησαν *τὸ ποτάμι βαθιά* στὴν κοιλάδα, *πολὺ βαθιά* μέσα στὰ Κιμιντένια ζοῦσε ἡ θάλασσα καὶ *ἔμπαινε πολὺ βαθιά*, *τις βαθιὲς νύχτες* ἀκούγεται ἡ *φωνὴ* τοῦ τσακαλιοῦ *βαθιά*, ὁ Γερομιμπέλας *ἔχει βαθιὲς ρωγμὲς* στὸ πρόσωπο, καὶ *στὰ βαθιά* του γεράματα *ἔχει καλὲς σχέσεις* μὲ τὴ γιαιτιά, ὁ παπὸς *γυρίζει ἀπὸ τὸ βύθιομα* τῶν *σχρότων*, ἦταν *βαθιὰ νύχτα* ὅταν ἦρθαν οἱ Λαζοὶ στὸ ὑποστατικό, ὅταν *θύμωσε* ὁ Λαζὸς *τὸ βλέμμα* του *ἔγινε βαθύ*, *τὸ δέντρο φέρνει νερὸ ἀπὸ βαθιά*, οἱ *λύκοι* ἔρχονται ἀπὸ *τὰ βάθη* τῆς Ἀσίας, ἀπὸ *πολὺ βαθιά* ἔρχόταν ὁ *κρότος* τῶν *ἀλόγων*, οἱ ἦρωες τοῦ βιβλίου ζοῦσαν *ὅσο πιὸ γίνεται βαθιά* τὸ *δράμα* τῆς *νύχτας*, οἱ *φωνὲς* τῶν *τσακαλιῶν* ἔσβηναν *στὸ βάθος*, *ἄλλοτε ἀκούγονταν* *πιὸ βαθιά*, ὁ *κόσμος* τῆς *νύχτας* εἶναι *βαθύς* κ.ο.κ. Κι' αὐτὰ στίς 24 πρῶτες σελίδες τοῦ βιβλίου. Ποῖος ἔδειρε τί θὰ γίνεται *πιὸ βαθιά!* Μιὰ ἄλλη λέξη πού ξαναγυρίζει ἀδιάκοπα εἶναι ἡ λέξη *ὄλος*: *ὄλα* τὰ *κύματα* ἦρθαν ὅταν *γεννήθηκε* ἡ *Λέσβος*, *ὄλα* *μιλοῦσαν* γιὰ *τὸ παιχνίδι* τῆς *γραμμῆς*, *τὴ νύχτα* ἡσυχάζουν *ὄλα*, οἱ *λύκοι* ὄλο *φεύγουν*, *ὄλα* τὰ *κύματα* *ἔγιναν γαλάζια* οἱ *γυναῖκες* ἀγρυπνοῦσαν *μὲ τοὺς πόρους* τῶν *κορμιῶν* *τους ὄλους* ἀνοιχτοὺς κ.τ.λ. κ.τ.λ. Τὸ ἀποκορύφωμα αὐτῆς τῆς μεγαλοστομίας εἶναι ὁ ἀνεκδιήγητος ἐκεῖνος Σέρ Ἀρθουρ Κάστιμπαλ καὶ πού ταξίδι του «*πὸ πέρισε ὄλο* σὲ *τὸποιο ἀκίνητο*» καὶ πού ἔκανε *μὲ τὴ φαντασία* του «*τὰ ταξίδια ὄλων* τῶν *ὠκεανῶν*, *ὄλες* *τις* *πειρατεῖες*, *ὄλες* *τις* *ἀνακαλύψεις* τῶν *μυθικῶν νησιῶν*», ἔζησε «*ὄλες* *τις* *κουρσάρικες περιπέτειες*», καὶ ἀφοῦ ταξίδεψε «*ὄλους* *τοὺς* *ὠκεανούς* καὶ *μπόρεσε* *νὰ φύγει* ἀπ' *ὄλους* *τοὺς* *τόπους*», «*γιατὶ ὄλοι* *κάτι*

είχαν πού δὲν ἦταν *δλάκερο* φτάνει τέλος στήν Ἑλλάδα ὅπου ἔμαθε «*ὄλα τὰ παραμύθια τῆς κι' ὄλα τὰ νησιὰ τοῦ Ἀρχιπελάγους*»... Καί *ὄ'α* αὐτὰ τὰ ἔκανε μόνος του μέσα σέ μιὰ μίση σελίδα τῆς «*Αἰολικῆς Γῆς*»! Καί τὸ φουσκώμα συνεχίζεται: Τὰ ρούχα πού φοροῦσε ὁ Γερομιμπέλας ἦταν ραμμένα με *τὴν πιὸ αὐστηρὴ* παράδοση τῶν Ἀἰβαλιωτῶν βροκάδων, εἶχε μιὰν *ἀπεγραπτή* εὐαισθησία στὸ ντύσιμό του, ἢ φήμη παρίστανε τὸ *λαζὸ ἀπάνταστα* σκληρὸ ἄνθρωπο, τὸ ὑποστατικὸ ἔγινε *φρούριο* πού περίμενε νὰ κατακτηθεῖ, οἱ ληστὲς πίνανε *σὰ λυσσασμένοι*, ἀντὶ γιὰ ἀνάμνηση ἔχουμε *τὶς μνηῆμες*, ὁ Γερομιμπέλας θέλοντας νὰ πεί πὼς γεννᾷει ἢ ἀγελάδα λέει «*ἔνα καινούργιο μονσάκι μᾶς ἔρχεται*», ἢ Ἀριεμῆ εἶχε μιὰν *ἀπίθανη* περιέργεια κι' ἦταν *ἀπίθανα* σιωπηλὴ κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Κι' ὅταν τὰ στολίδια αὐτὰ δὲν εἶναι ἀρκετά, ἔρχονται καὶ ἄλλα: Εἶναι πρῶτα-πρῶτα οἱ λέξεις—σαπουνόφουσκες—ἢ *Μεγάλη Σιωπή*, ὁ *Μεγάλος Δράκος*, τὸ *Μεγάλο Δάσος*, ὁ *Μεγάλος Νόμος*, ὁ *Μεγάλος Φόβος*, ἢ *Μεγάλη Νύχια*—ὄλα αὐτὰ με τὸ πρῶτο γράμμα κεφαλαῖο. Κι' ἔπειτα ἢ ἐπανάληψη: *Γυναίκες ἦταν*. Ἦταν *κόρες ντυμένες*...—*Εἶναι οἱ μνηῆμες*. Δὲν εἶναι *μνηῆμες τοῦ ἔξω κόσμου*, *μνηῆμες τῶν πραγμάτων*...—*Ὡς τότε μονάχα τὰ ἀκούαμε*. Ἀκούαμε *τὶς παράξενες ἱστορίες*...—*Περασμένη* μέσα ἀπ' τὸ διάστημα τοῦ καιροῦ, *περασμένη* μέσ' ἀπὸ τὴν *ποίηση*...—*Οἱ σελίδες τοῦ βιβλίου γύριζαν*. *Γύριζαν*...—*Πέρ' ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς ὁμοιότητες*, *πέρα ἀπ' τὴν χαρὰ καὶ τὴν λύπη*...—*Τὸ μελιτέμι φουᾶ πάντα δυνατά*. Πάντα...—*Πίνει φῶς ἀπὸ ψηλά*, ἀπ' τὸν οὐρανὸ πὸν *λάμπει*, ἀπ' τὸν ἥλιο πὸν *λάμπει*...—*Αὐτὰ τὸν τράβηξαν χαμηλότερα*. Ἀκόμη *πιὸ χαμηλά*. *Πιὸ χαμηλά*.—*Καὶ τὰ Κιμιντένια πὸν ἄκουαν*, ἄκουσαν τὸς ἤχους.—*Τὶ μεγάλα λυπητερὰ μάτια πὸν ἦταν!* *Τὶ μεγάλα λυπητερὰ πὸν ἦταν*...

Κι' εἶναι ἔπειτα οἱ ἀσηχημένους ἔννοιες, ἄλλου εἴδους σαπουνόφουσκες: *Ἡ ταραχὴ τῆς ἀρσενικῆς περιπέτειας*, οἱ *μητέρες τοῦ πένθους*, οἱ *ἄνθρωποι τοῦ πάθους*, τὸ *βάθος τοῦ Μύθου*, ἢ *μοίρα τῶν Ὁκεανῶν*, ἢ *φωνὴ τῆς πείνας*, ἢ *μαγεία τοῦ κόσμου*, ἢ *ἱστορία τῶν ἄστρων*, ἢ *ζωὴ τῆς ἀφῆς*, τὸ *βῦθος τῆς μαγείας*, ἢ *πόλη τοῦ πάθους*, ἢ *ἱερὴ πόλη τοῦ φόβου*, ἢ *ἱστορία τοῦ ὕψους*, κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Καὶ ἔπειτα οἱ ἔννοιες τοῦ φόβου καὶ τοῦ τρόμου σὲ ὅλες τὶς διαβαθμίσεις: Τὰ *βουνὰ ἄφηναν τὴν ἀταραξία τους*, ἢ *μητέρα πλησίασε τρομαγμένη*, τὸ *ὑποστατικὸ ἦταν ὀχρωμένο* γιὰ τὸν φόβο τῶν *ληστῶν*, *ξυπνοῦσα τρομαγμένος*, ἢ *καρδιά μου χτυπᾷ με ἀγωνία*, *εἶδαν ἕναν ἄνθρωπο κίτρινο ἀπὸ φόβο*, *τρέμοντας συγκινημένη* ἀντήχησε ἢ *φωνή*, ἢ *ταραχὴ τῆς καρδιάς τῆς*,

ἢ καρδιά χτυπᾷ δυνατά, *τοῦ πάγωνε τὸ αἷμα* κ.τ.λ. κ.τ.λ. ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου.

Κι' ὅταν σόνονται τὰ τεχνάσματα αὐτά, εὐτυχῶς πὸν εἶναι πλούσια ἢ γλῶσσα μας: ἦταν *βιαστικός* καὶ *φουριόζος*.—*Ἀργά, σιγανά*, τραβῶ ἔξω τὴ σφεντόνα μου...—*κάτι πὸν δὲν ἦταν δλάκερο*, πὸν δὲν ἦταν *πλήρες*...—*Μόνος ὁ θόρυβος*, μόνος ὁ ἤχος...—*Ἡ Οὐρανία ἦταν περήφανη* καὶ *ὑπεροπτική*—ἢ *ἱστορία τοῦ Λίβα ἦταν ἀπαράλλαχτη*, *στερεότυπη* κ.τ.λ. Εὐτυχῶς ἀκόμη πὸν ὑπάρχει ὁ *Καβάφης*, ὁ *ποιητὴς τῆς παρακμῆς*, πὸν βοηθεῖ με τὸ στίχο του νὰ γίνε *πιὸ καλὴ ἢ περιγραφὴ τῆς ψυχῆς ἑνὸς* δεμένου με τὴ γῆ του ἀγρότη: *Δὲ μπόρεσε τότε*. *Τώρα εἶναι ἀργά*. *Γιὰ ποῖο λόγο τώρα*; *Τώρα οἱ μέρες του*, *τώρα οἱ ὥρες του εἶναι μετρημένες*. «*Δὲν ὑπάρχει* *πιὰ πλοῖο*, *δὲν ὑπάρχει ὁδός*.» Εὐτυχῶς ἀκόμη πὸν ὑπάρχει ὁ *Παπαδιαμάντης* καὶ ἢ «*βασιλικὴ* *μας* *δρῦς*»...

* * *

Θὰ φανεῖ ἴσως περίεργο, ἢ ἀλήθεια ὅμως εἶναι πὼς ἀπὸ τὴν «*Αἰολικὴ Γῆ*» λείπει ἢ ὑποβολή. Στὸ γνήσιο ἔργο τῆς τέχνης τὴν ὑποβολὴ τὴ δημιουργοῦν τὰ ἴδια τὰ πράγματα, κι' ὄχι τὰ λόγια γιὰ τὰ πράγματα. Ὁ συγγραφέας τῆς «*Αἰολικῆς Γῆς*» πλημμυρίζει με λέξεις, με εἰκόνες, με παραμύθια καὶ προπάντων με σχόλια τὴν ἰσχνὴ ὑπόθεση τοῦ «*μυθιστορηματός*» του καὶ ζητάει νὰ δημιουργήσῃ με τὰ λόγια τὴν ὑποβολὴ πὸν ἔπρεπε νὰ δημιουργήσουν τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Αὐτὴν εἰδικὰ τὴ *μανία* τοῦ αὐτοσχολιασμοῦ τὴν εἶπαν οἱ κριτικοί... *λυρισμό*.

—*Τὶ ἦταν στὴ χρονιά πὸν μᾶς ἦρθε τὸ δεῦτερο παιδί*, ἢ *Οὐρανία*;

Τὴν ἀπλὴ αὐτὴ ἐρώτηση πὸν λέει καθαρά ὅ,τι θέλει νὰ πεί, ὁ συγγραφέας ἔρχεται νὰ τὴ σχολιάσει καὶ στὸ τέλος κατορθώνει νὰ τὴν πνίξει:

—*Τὶ ἦταν στὴ χρονιά πὸν μᾶς ἦρθε τὸ δεῦτερο παιδί ἢ Οὐρανία*; λέει, *προσπαθώντας* νὰ *θυμηθεῖ* με *ποῖο γεγονός* στὸ *κτῆμα ἦταν συνδεμένο* τὸ *παιδί* αὐτό, *ἐπειδὴ ἔτσι μονάχα* οἱ *χρονολογίες* *παίρνανε* γιὰ *κείνον νόημα*, *συνδεμένες* με τὴν *ἱστορία τῆς γῆς*.

Οἱ εἰκοσιενέα λέξεις τοῦ σχολίου ἔφαγαν τὶς 12 λέξεις τῆς ἐρώτησης.

Τὶς *πιὸ* πολλὰς φορές, ἰδίως *στοὺς* *διαλόγους*, *μπαίνει* *στὴ* *μέση* *αὐτοσχολιαζόμενος* ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας—*ἐπειδὴ ἴσως* *ἀμφισβητεῖ* τὴν *εὐφῦια* τοῦ *ἀναγνώστη* του, ἢ *καλύτερα* *ἐπειδὴ* ὁ ἴδιος *δὲν* *πιστεῖ* *στὴ* *δύναμη* τοῦ *λόγου* του. *Διασκεδαστικώ-*

τατη από την άποψη αυτή είναι η άρχη της συζήτησης του ήρωα με τη μητέρα του από τη σελ. 200 και πέρα.

Σε λίγο ήρθε η μητέρα και με βρήκε. Κατσούφιασε το πρόσωπό της μόλις είδε το χτυπημένο πουλί, γιατί δεν της άρεζε διόλου αυτό το παιχνίδι.—Δεν ήταν ώρα σου ακόμα... μουρμούρισε σά να μιλούσε στον εαυτό της. Δεν έπρεπε να σου στείλουν αυτό το δώρο... Έδώ ο συγγραφέας σταματάει τη μητέρα για να μάς αναλύσει τη σκέψη της: Καταλάβαινε πώς τώρα πια ο πειρασμός ήταν μέσα μου. Αφού κατάφερα να σκοτώσω ένα πουλί, πώς θα μπορούσε να με σταματήσει; Όταν μάλιστα και ο παππούς ήθελε να με δει κνηγός; Και έπειτα συνεχίζει η μητέρα: Σκέφτηκε λίγο (ίσως όσην ώρα μάς ανέλυε ο συγγραφέας τη σκέψη της) και μου είπε: Οί μεγάλοι κνηγοί ποτέ δε χτυπούν καθιστά τα πουλιά. Τό είδες ποτέ σου αυτό σέ κανένα κνηγό του τόπου μας; Δεν είναι γενναίο! Πρέπει να τὰ χτυπάς στο φτερό! Ο συγγραφέας σταματάει και πάλι τη μητέρα και μάς εξηγεί: Έτσι μου είπε, με την ιδέα πώς θα ήταν αδύνατο να πετύχω πουλί στο φτερό μ' ένα φλόμπερ. Κι' έτσι ίσως να μου έφενγε η γλύκα, ίσως έφενγε ο πειρασμός. Και αρχίζει πάλι η μητέρα: Και τί θα κάνουμε τώρα με το κοτούφι πού σκοτώσες; είπε η μητέρα. Να σου τὸ ψήσουμε να τὸ φᾶς τὸ βράδυ.

Η τεχνική του κ. Βενέζη είναι πολύ ευδιάκριτη: Ο συγγραφέας έχει στο νου του ένα επεισόδιο, ἄς πούμε τὸν ἐρχομὸ τῆς Ντόρις στὰ Κιμινένια. Τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀπλὸ καὶ ἔτσι δὲν τοῦ πάει. Ἀρχίζει λοιπὸν ἀπὸ παλαιὰ—ἀπὸ τὸ 1850 καὶ πιδί πίσω ἀκόμη. Βάζει ἔπειτα μερικὲς φορὲς τὴ λέξη βαθύς, ἄλλες τόσες τὸ ὄλος, σωριάζει μερικὲς ἀφηρημένες ἔννοιες, ἄλλες τόσες φορὲς λέξεις μὲ κεφαλαῖο τὸ ἀρχικὸ τους γράμμα, προσθέτει ἔννοιες φόβου καὶ τρόμου, τὰ συμπληρώνει ὅλα αὐτὰ μὲ μερικὲς ὑπερβολὲς καὶ σχόλια—καὶ τὸ κεφάλαιο γράφτηκε. Ἡ τεχνικὴ αὐτὴ εἶναι στερεότυπη, μὲ μόνη τὴ διαφορὰ πὼς ἄλλοτε ἀρχίζει μὲ κοσμογονία καὶ ἄλλοτε—τίς πιδί πολλὲς φορὲς—μὲ παραμῦθι. Κάτω ἀπὸ τὸ φορτίο αὐτὸ χάνεται καὶ τὸ συναίσθημα καὶ τὸ νόημα. Ἡ ὑπερβολὴ ἔφαιε τὴν ὑποβολή.

* * *

Ἡ «Αἰολικὴ Γῆ» εἶναι λυρικὸ πεζογράφημα. Γι' αὐτὸ καὶ δὲ χρειάστηκε νὰ μάς ἀπασχολήσει ὁ πνευματικὸς καὶ ἠθικὸς της κόσμος. Ἐνα λυρικὸ ὅμως πεζογράφημα πρέπει νὰ ἔχει μορφή. Ἡ «Αἰολικὴ Γῆ» εἶναι ἔργο δίχως μορφή. Διαβάζοντάς την αἰσθάνεσαι μιὰν ἀπειρη καὶ ναρκωτικὴ γλυκερότητα, μιὰν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἀποχαύνωση (ὅταν δὲν ἀηδιάζει

καὶ δὲν ἀγαναχτεῖς μ' αὐτὴ τὴν ἀνανδρία ἐνὸς ἀνθρώπου πού ἔζησε τὸ 1922 καὶ γράφει τὸ 1943) ἀλλ' αὐτὸ βέβαια δὲν εἶναι λυρισμός, δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς ἐνὸς λυρικοῦ ἔργου, γιὰ νὰ μὴ λογαριάσουμε πὼς δὲν πρέπει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς ἐνὸς ἔργου πού μιλάει γιὰ τὴν Αἰολίδα, γράφεται στὴν Ἑλλάδα καὶ κυκλοφορεῖ τὸ 1943. Ἡ κυριώτερη ἀδυναμία τῆς μορφῆς της εἶναι τὸ ξέφτισμα τῆς λέξης. Πουθενὰ δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς τὴ θεία φράση τοῦ Σολωμοῦ «κάθε λέξη ἐβγήκε μεστὴ ἀπὸ νόημα». Ἐξωτερικὰ ὅλες οἱ λέξεις εἶναι ἐπιβλητικὲς—ἔννοιες ποσότητας, δύναμης, ἔννοιες ἀφηρημένες, λέξεις μὲ κεφαλαῖο τὸ ἀρχικὸ, ἄλλες αἰσθηματικώτατες, ἀπὸ μέσα ὅμως εἶναι ὅλες κούφιεσ. Ἄλλ' ὅταν ἕνα λυρικὸ πεζογράφημα δὲν καταξιώνει τὴ λέξη, πὼς μπορεῖ νὰ λέγεται ἔργο λυρικὸ, πὼς μπορεῖ νὰ εἶναι λογοτέχνημα; Ἡ «Αἰολικὴ Γῆ» εἶναι «ἡ Ὠραία τοῦ Πέραν» τοῦ 1943.

Ἄς μὴ μιλάμε γιὰ ἐσωτερικὸ μονόλογο, γιὰ «λογοτεχνία τοῦ ὄνειρου», γιὰ τὴν «ποίησι τῆς ὑπερπραγματικότητας» καὶ γιὰ ἄλλα τέτοια μεγαλόηχα πράγματα. Αὐτὰ, πού ἔχουν ἄλλωστε τὴ δικαίωσή τους μέσα σὲ ἱστορικοὺς καὶ γεωγραφικοὺς χώρους ἐντελῶς διαφορετικοὺς ἀπ' τοὺς δικούς μας, εἶναι ὅλα πράγματα ἀπολύτως σεβαστὰ γιὰτί, ὅσο κι' ἂν δὲν ἔχουν καμμιά πνευματικὴ ἀξία, εἶναι πάντως ἀληθινὰ. Αὐτὸ δείχνει ἡ γλώσσα τῶν δημιουργῶν τους. Ὁ συγγραφέας ὅμως τῆς «Αἰολικῆς Γῆς» ἀνῆκει στὴ μακριὰ ἐκείνη σειρά τῶν νεοελλήνων «λογοτεχνῶν» πού δὲν ἔχουν κανένα Κόσμο μέσα τους, ἔχουν ὅμως ἀπειρες λέξεις, πού δὲν ἔχουν καμμιάν Ἰδέα, ἔχουν ὅμως δάνεια ἀπειρα «αἰσθήματα». Σὲ μιὰ ἐποχὴ πού καὶ ὁ ἀπλούστερος ἀνθρώπος, στὴ θέση πού τοῦ ἔταξε ἡ Μοῖρα, ἀντικρούζει μὲ σφιγμένα δόντια καὶ μὲ ὑψωμένο κεφάλι τῆς δυσκολίας τῆς ζωῆς, ὁ κ. Βενέζης καὶ πλῆθος ἄλλοι ὅμοιοί του χάλανε τὸν Κόσμο μὲ αἰσθηματολογικὰ ἀναγνώσματα, μὲ «ἐσωτερικὲς ἀναλύσεις» καὶ παρόμοια ἄλλα ἀχυρογραφήματα, χωρὶς νὰ ζοῦν τίποτε ἀπ' ὅ,τι λένε, διασύροντας ἔτσι ὄχι μονάχα τὴ χώρα τους, ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ Πνεῦμα.

* * *

Μένει ὅμως κι' ἕνα ἄλλο ἀκόμη: Διάφοροι κριτικοὶ μίλησαν γιὰ τὴν «ὑποβολή» πού ἀσκεῖ τὸ φανταστικὸ στοιχεῖο καθὼς συντίθεται ἀδιάκοπα μὲ τὴν πραγματικότητα στὴν «Αἰολικὴ Γῆ». Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι πὼς ἡ ψυχὴ πού ζεῖ κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς της σὰ θάυμα, καὶ τέτοια εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ γνήσιου Δημοουροῦ, δὲν χρειάζεται νὰ καταφύγει σὲ πλαστοὺς κόσμους γιὰ νὰ μετουσιώσει σὲ Πνεῦμα τὴ ζωή. Ὁ ἀληθινὸς Δημιουργὸς ὑποβάλλει μιλώντας μὲ τὸν ἀπλούστερο τρόπο καὶ γιὰ τὰ ἀπλούστερα

πράγματα. Και μόνο όταν σκάψει ως τὰ ἀκρότατα ὄρια τοῦ ἑαυτοῦ του, μόνο όταν ζήσει μορφές πού με τὸν πόνο καὶ τὴ δύναμὴ τους ξεπερνᾶνε κάθε ἀνθρώπινο ὄριο, τότε ἴσως φτάσει σὲ στοιχεῖα ὑπεραισθητά. Ὁ φανταστικός κόσμος εἶναι μιὰ ὀριακὴ κατάσταση, ὅπως εἶναι οἱ στρίγγλες, οἱ μάγισσες καὶ τὰ δαιμονικά στὸν Shakespeare ἢ στὸν Dürer, εἶναι ἐπομένως πέρα ἀπὸ τὸν κόσμο, δὲν εἶναι πρὶν ἀπ' αὐτόν. Καταλαβαίνει κανεὶς πολὺ καλὰ τὸν Shakespeare ὅταν πλάθει μέσα στὶς πονεμένες ὄρες τοῦ «Macbeth» τὰ δαιμονικά στοιχεῖα πού ἀναμιγνύονται στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ὅταν ὀλοκληρώνει τὴν Μοίρα του με τὴν «Τρικυμία», τὸ παίγνιδι αὐτὸ μιᾶς ψυχῆς γεμάτης πληγῆς πού σώζεται ἀπὸ τὸν πόνο της με τὰ ἀπόκοσμα χρώματα, ἀκούσματα καὶ δαιμονικά τοῦ νησιοῦ τῆς Μιράντας. Καὶ κάτι παραπάνω: Ὁ φανταστικός κόσμος δὲν εἶναι λύτρωση ἑλληνικῆς ψυχῆς. Ποτὲ δὲ θὰ μπορούσε μιὰ γνήσια ἑλληνικὴ ψυχὴ νὰ κινηθεῖ σ' ἓνα κόσμο ἀπὸ ἄλογες, σκοτεινές, δαιμονικὲς δυνάμεις, χωρὶς νὰ τὶς ὀρίσει. Ἔτσι, ὁ φανταστικός κόσμος γιὰ τὸν γνήσιο Δημιουργὸ εἶναι λύτρωση πού ἔρχεται τὴν ὥρα τοῦ ὑπέρτατου πόνου καὶ μάλιστα εἶναι λύτρωση βόρειας, ὄχι μεσογειακῆς ψυχῆς.

Ὁ φανταστικός κόσμος στὴν «Αἰολικὴ Γῆ» εἶναι παραμῦθι γιὰ μικρὰ παιδιά. Ὅταν μάλιστα τὸν φτιάχνει ἓνας ὄριμος ἀνθρώπος μέσα στὴν Ἑλλάδα σ' αὐτὲς τὶς ἄγριες ὄρες, εἶναι κάτι χειρότερο: Εἶναι κατασκευάσμα μιᾶς ψυχῆς πού δὲν ξυπνήσει ἀκόμη μέσα της ὁ Λόγος—πού δὲν ἔχει ξυπνήσει ἀκόμη μέσα στὴ ζωὴ. Ὅλα αὐτὰ ἓνας ἄλλος θὰ τὰ ἔλεγε «φυγῆ». Ὁ σωστότερος ὅμως ὀρισμὸς θὰ ἦταν «ἀπονάρκωση». Αὐτὰ, ἀνεξάρτητα ἀπ' τὴν ποιότητα τοῦ φανταστικοῦ κόσμου τῆς «Αἰολικῆς Γῆς». Γιατὶ ὅταν δεῖ κανεὶς ἀπὸ κοντὰ τὸν φανταστικὸ κόσμο τοῦ κ. Βενέζη καὶ ἀκούσει ἔπειτα τὸν κριτικὸ πού μίλησε γιὰ «πανθεισμὸ» δὲ θὰ ξέρει ἂν πρέπει νὰ γελάσει, ἢ νὰ ἀγανακτήσει. Τί πιὸ μεγάλο θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ ἀπὸ τὸ νὰ συνθέσει κανεὶς μέσα του τὶς ἀντινομίες τῆς ζωῆς καὶ νὰ βροῖσει ἔπειτα μέσα σὲ κάθε φύλλο, σὲ κάθε κύμα, σὲ κάθε σύννεφο τὸν Θεό; Ἄν μᾶς ἔγραφε ἢ Μοίρα νὰ δημιουργηθεῖ πάνω στὸ νεοελληνικὸ χῶμα ἓνας πανθειστὴς συγγραφέας, θὰ ἔπρεπε νὰ σκίζαμε τὰ χαρτιά μας καὶ τὰ βιβλία μας καὶ νὰ τὸν κάναμε Ἅγιο, ὅπως Ἅγιος ἔγινε γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ Εὐρωπαίου ὁ Φραγκίσκος τοῦ Ἀσσίζι. Ὁ πανθεισμὸς συνθέτει τὶς ἀντινομίες τῆς ζωῆς σὲ ἀνώτερη ἐνότητα (coincidentia oppositorum), δὲν ἀναλύει τὴ ζωὴ σὲ ἀπειρα στοιχεῖα. Αὐτὰ τὰ σκουλίκια, οἱ σταγόνες τοῦ αἵματος, οἱ ἀρκοῦδες, τὰ ὄπλα καὶ τὰ κύματα πού φλυαροῦν ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τῆς «Αἰολικῆς Γῆς», εἶναι δημιουργήματα ἑνὸς μυαλοῦ πού δὲν εἶναι κανὲν μυαλό, μιὰ καὶ

δὲν μπορεῖ νὰ συνθέτει τὰ ἀπλούστερα στοιχεῖα τῆς ζωῆς. Αὐτὸ πού λέει ἡ κριτικὴ «πανθεισμὸς» εἶναι φτιαχτὸς ἀνθρωπομορφισμὸς τοῦ χειρότερου εἴδους. Εἶναι τὸ παίγνιδι ἑνὸς μυαλοῦ πού δὲν ἔχει πίστη στὸν Ἄνθρωπο: Ἄν εἶχε τέτοια πίστη, δὲν θὰ κινούσε τὴν ἀπλὴ ὕλη. Δὲν ἔχει ὅμως οὔτε πίστη στὸν Θεό: Ἄν εἶχε τέτοια πίστη, δὲν θὰ διέλυε τὸν κόσμο. Ὁ φανταστικός κόσμος τοῦ συγγραφέα τῆς «Αἰολικῆς Γῆς» εἶναι δημιούργημα ἀκαλλιέργητης ψυχῆς πού θὰ μπορούσε ἴσως κάποτε νὰ γράψει δυὸ φράσεις τῆς προκοπῆς, θὰ μπορούσε ἴσως κάποτε νὰ ἔγραφε ἓνα παραμῦθι, ἂν ἔμενε στὶς ρίζες της καὶ δὲν διαλυόταν ἀπὸ τὰ διαβάσματα καὶ τὶς κριτικὲς τῶν ἐφημεριδογράφων. Ἔτσι ὅπως εἶναι τώρα, πνευματικά δὲν ἀξίζει τίποτα.

* * *

Ἔπρεπε νὰ μποῦν τὰ πράγματα στὴ θέση τους. Γι' αὐτὸ ἀναγκάστηκε νὰ μιλήσω. Πρὶν ἀκόμη κυκλοφορήσει, πολὺ περισσότερο ἅμα κυκλοφόρησε, γράφτηκαν καὶ εἰπώθηκαν γιὰ τὸ βιβλίο αὐτὸ κρίσεις, πού ἦταν ἀληθινὴ πρόκληση καὶ στὴν πιὸ ἀπλὴ καλλιέργεια. Ἡ «Αἰολικὴ Γῆ» δὲν εἶναι τὸ μόνο καὶ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι τὸ πιὸ κακὸ νεοελληνικὸ βιβλίο. Γιὰ κανένα ἄλλο ὅμως δὲ μᾶς ἐνόησαν τόσο πολὺ τὸν τελευταῖο καιρὸ, ὅπως μᾶς ἐνόησαν γιὰ τὸ βιβλίο τοῦ κ. Βενέζη. Ἄλλα ἦταν καιρὸς, ὅσο ἀπὸ τοὺς χρονογράφους τῶν ἐφημερίδων καὶ τὶς αἰσθηματικὲς δεσποινίδες, νὰ μιλήσει καὶ ἓνας ἄλλος. Κι' ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει πιὰ ἀνάμεσά μας ὁ Φῶτος Πολίτης, ἀφοῦ ὁ Ἀποστολάκης σωπαίνει, χρειάστηκε νὰ βγεῖ ἓνας τρίτος, νὰ ἀφήσει τὶς δουλειές του καὶ νὰ ζητήσῃ νὰ βάλῃ τὰ πράγματα στὴ θέση τους· ὄχι μόνο γιὰ νὰ μὴ λένε ὅτι θέλουν οἱ κριτικοὶ ἢ γιὰ νὰ μὴν παρασυρθεῖ ὁ κ. Βενέζης ἀπὸ ἀτοπους ὕμνους, ὅσο γιὰ νὰ βοηθήσουμε τοὺς νέους νὰ βλέπουν καλύτερα. Γι' αὐτὸν κυρίως τὸ σκοπὸ γράφτηκε ἡ κριτικὴ μου.

ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑΣ

ΚΑΤΑΠΟΝΤΙΣΜΕΝΟΙ ΚΟΣΜΟΙ

ΔΙΗΓΗΜΑ

(Χαρισμένο στην Έμμα μου)

«Θὰ ταξειδέψεις σ' ἓναν ἄγνωστο κόσμο· κι' ὁ δρόμος πού θὰ σέ πάει δὲν περνáει οὔτε ἀπὸ στεριά, οὔτε ἀπὸ θάλασσα, οὔτε ἀπὸ ἀέρα».

Εἶσαι σαλεμένος, μικρὸ μου νοῦ, γι' αὐτὸ μοῦ τὸν τραγουδάς αὐτὸ τὸ σκοπό. Ἀπὸ πού λοιπὸν θὰ πάω; Καὶ γιὰτὶ ἀκριβῶς νὰ πάω σ' αὐτὸν τὸν «ἄγνωστο κόσμο», ἀφοῦ δὲν ἔχω πάει οὔτε στοὺς γνωστούς; Νάι, μικρούλη μου νοῦ, σαλεμένος εἶσαι. Σὲ πότισαν μὲ σκληρὸ χέρι οἱ φίλοι ἀπόψε. Νά, κι' ὁ ἄνθρωπος τοῦ μικροῦ αὐτοῦ καφενεῖου πού σου ἔκοψε τὸ δρόμο τὴν ἴδια γνώμη ἔχει. Ἐκεῖ πού βαδίζεις ἤσυχα (ἂν θέλεις μπερδεῖς νὰ βαδίζεις καὶ ἀνήσυχα, λογαριασμὸ θὰ δώσεις;) Ἐκεῖ λοιπὸν πού βαδίζεις ἤσυχα (ἢ ἀνήσυχα) νὰ σου τον προστᾶ σου ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἄσπρη πετσέτα:

—Ἐλάτε κύριε νὰ πάρετε μιὰ μυρτίτσα.

—Νὰ πάρω ἢ νὰ πιῶ;

—Τὸ ἴδιο κάνει. Νὰ σᾶς δώσουμε.

—Νὰ μοῦ δώσετε ἢ νὰ μοῦ πουλήσετε;

—Τὸ ἴδιο εἶναι.

—Δὲν εἶναι καθόλου τὸ ἴδιο. Μ' ἀρέσει ἢ κυριολεξία. Ὅχι, δὲν ἐπιθυμῶ μυρτίτσα. Πάω γιὰ καφέ.

—Καφέ; Ἐλάτε νὰ πάρετε μιὰ Μόκκα.

—Μόκκα; Μὰ καφέ πουλάτε σεῖς ἢ πολιτεῖες;

—Ἐλάτε.

Ὁ τοῖχος δίπλα στὸ κεφάλι του ἔγραφε: «Προσφέρεται καφέ».

—Ὅχι. Δὲν ἔρχομαι. Πάω νὰ βρῶ καφενεῖο πού νὰ τὸν πουλάει τὸν καφέ. Ἐσεῖς τὸν «προσφέρετε»· κι' ἐγώ, ξέρεις, εἶμαι περήφανος. Ἄν θέλω ὅμως πάω καὶ κοιμοῦμαι καὶ χωρὶς καφέ. Στὸ χέρι μου δὲν εἶναι;

—Φυσικὰ τὸ λόγο. Ποῦ κάθεσθε;

—Κατὰ δῶ! (τοῦ δείχνω ἀριστερά).

—Τότε γιὰτὶ πᾶτε κατακεῖ; (μοῦ δείχνει δεξιά).

—Γιὰτὶ θέλω νὰ πάω κατὰ δῶ ἀποκεῖ. Καληνύχτα.

—Καλὸ τοῖχο!

Καὶ συνέχισα τὸ δρόμο μου. Πήγαινα πρὸς τὰ κάτω κατὰ τὴν ἀπάνω μεριά. Κατέβαινα μὲ κόπο τὸν ἀνήφορο. Κοίμιζα τὸ κεφάλι μου στὸ δεξιὸ ὄμο καὶ πορπατοῦσα. Ἄμα μὲ κούραζε τοῦ ἄλλαξα ὄμο. Ἀπὸ κάτι ἀνοιχτὰ παράθυρα τιτίβιζαν κάτι κοριτσίσσιες φωνές. Τὰ μπράτσα μου ζητοῦσαν ἐπίμονα μιὰ μέση. Μεσάνυχτα. Ἐχασα καὶ τὴ γραμμὴ τοῦ τραῦ μου μοῦ χροσίμεβε γιὰ ὁδηγός. Ἐνας σιδερένιος μίτος τῆς Ἀριάδνης. Τώρα βάδιζα χωρὶς τάξη, στὰ τυφλά. Ἴσως καὶ νὰ μὴν ἤμουν ἐγὼ τυφλός, δλότελα τυφλός, μὰ χωρὶς ἄλλο θὰ ἦταν ἡ νύχτα, θεότυφλη μάλιστα.

Τώρα διψοῦσα. Ἦμουν σίγουρος πὼς μὲ καταδίωκε ἐπίμονα μιὰ βρῦση, μὰ μόλις γύριζα πίσω κείνη ἔστριβε σοκάκι.

Στὸ στομάχι μου χουχλάκιζε ἡ ὑγρὴ τρέλλα πού μὲ πότισαν οἱ φίλοι: «Ἐλα... Κι' αὐτὸ τὸ ποτηράκι. Καὶ τελειώνουμε... Ἔτσι μπράβο!» ὅταν νὰ μὲ πότιζαν γιὰτροικό. Καί, σίγουρα, γιὰτροικό θὰ μὲ πότισαν. Ἄλλοιῶς πὼς θ' ἄρρωστοῦσα; Γιὰτὶ εἶμαι ἄρρωστος. Ἄρρωστος ἀπὸ ἄρρώστεια καὶ ἀταξία. «Καλὸ τοῖχο!» (εἶχε δίκιο ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἄσπρη πετσέτα). Οἱ τοῖχοι μὲ τιμώρησαν πατρικὰ γιὰ τὴν ἀταξία μου. Μὰ τοὺς τιμώρησα, τοὺς τιμώρησα κι' ἐγώ· σὰ μοντέρνος υἱός.

Κατέβαινα λοιπὸν—μοῦ εἶναι ἀδιάφορο ἂν κατέβαινα ἢ ἀνέβαινα! Ἡ οὐσία εἶναι ὅτι βάδιζα.—Βάδιζα λοιπὸν τὴν στράτα μου πού ἦταν ἄγνωστη ὅσο κι' ἡ εὐτυχία κι' ἄφησα νὰ μὲ ὁδηγεῖ ὁ δρόμος καὶ ἡ τύχη. Κι' αὐτοὶ οἱ δύο, οἱ καλοὶ σου, πήγαν καὶ μ' ἔρριξαν μέσα σὲ κάτι φωτερὰ τάρταρα. Σ' ἓναν κόσμο βουλαγμένο. Πιὸ σωστά, σ' ἓνα κομμάτι αὐτοῦ τοῦ ἴδιου, τοῦ γνωστοῦ μας κόσμου, πού εἶχε ἀποστρέψει ἀπὸ βδελυγμία τὸ πρόσωπο καὶ μᾶς ἔστρεψε ὠραῖα—ὠραῖα τὴν ὀράχη. Ἐκεῖ κάτου ἦταν χυμένη μιὰ ἡμεράδα. Ὁ κάμπος κολυμποῦσε μέσα σ' ἓνα μαλακὸ γλιαρὸ φῶς. Πὼς βρέθηκα σ' αὐτὸν τὸν παραμυθένιο κόσμο δὲν τὸ ξαίρω, δὲν τὸ κατάλαβα. Νά, λοιπὸν, πού πληρώθηκε τὸ ρηθὲν: «...καὶ ὁ δρόμος πού θὰ σέ πάει δὲν περνáει οὔτε ἀπὸ στεριά, οὔτε ἀπὸ θάλασσα, οὔτ' ἀπὸ ἀέρα.» Νά το! Καὶ ἰώρα πὼς νὰ τὸν ὀνομάσω αὐτὸν τὸν ἀπαράμιλο κόσμο μου; Τὸν κόσμο μου αὐτό, τὸ στοργικὸ ὅταν ἀληθινὸ καὶ ὠραῖο ὅταν ψεύτικο; Μήπως αὐτὸς εἶναι πού λένε ὁ «κάτου κόσμος»; Μὰ ἂν εἶναι ὁ «κάτου» πὼς τὸν βλέπει τόσο καταπρόσωπα ὁ ἥλιος; Πὼς θάλλει καὶ κυματίζει ὅταν κρεμαστὸς κῆπος; Μήπως πάλι, μήπως εἶναι αὐτὴ ἡ περιλάλητη Ἐδὲμ καὶ μᾶς τὴν κατηγοροῦνε γιὰ νὰ μὴν τὴν κατακλείσουμε μὲ τὰ βδελυρὰ σαρκία μας; Μπορεῖ... Δὲ θὰ καθίσω νὰ πολυσκοτίσω τὸ νοῦ μου γιὰ τὸ πὼς

ἔφθασα. Μιὰ κι' ἔφτασα σῶος, θάφθασα καλά. Ἄν ἔδῳ βρῶ χαρὰ θὰ τὴν γευτῶ, δὲ θὰ τὴν μελετήσω. Ἄς περιδιαβάσω λοιπὸν στὸν κόσμου μου, ἄς κάνω τὴ γνωριμιὰ του. Καὶ νά, ἡ πρώτη—πρώτη ἀπορία: Δὲν ἀκούεται ἀπὸ πουθενὰ βρυχηθμὸς ἀνθρώπου, οὔτε μιλιὰ ἄλλου ζώου. Μοναχὰ πουλιά κελαιδῶνε στοὺς φουντωτοὺς λόφους καὶ τὶς κοιλάδες. Πουλιά, πουλιά, πουλιά... Μοναχὰ πουλιά, σπαρτὰ καὶ ἄνθη. Τώρα ἄρχισα νὰ ξεχωρίζω στὴν πλαγιά καὶ κάτω χωριά, κυριολεκτικώτερα κάτω σμήνη ἀπὸ μικρὰ στρογγυλά σπίτια ποὺ περισσότερο μοιάζουν κουπίτσες, χορταρένιες κουπίτσες, παρὰ σπίτια. Τί ὥραϊος καὶ παράξενος κόσμος!

Στὸν ψηλότερο λόφο του, ἐκεῖ ποὺ στάζει ἀπ' τὰ ὕψη τὸ ζεστό φῶς φαίνεται μιὰ ἀλλόκοτη ἀνεμοδούρα. Μὰ σὰν σιμῶγω περισσότερο βλέπω πὼς δὲν εἶναι ἀνεμοδούρα μὰ μῦλος, ἕνας ἀνεμόμυλος ποὺ τὸν κινοῦν τὰ πουλάκια καὶ κείνος γυρίζει, γυρίζει, γυρίζει τραγουδιστὰ καὶ ταΐζει σὰν τὴν κλῶσσα τὰ βρέφη τῶν πουλιῶν.

Ξαφνικὰ γίνεται σιωπή, ἀπόλυτη σιωπή. Σταματᾶ ὡς κι' ὁ μῦλος. Τί θὰ γίνεῖ; σκέφτομαι φοβισμένος καὶ ἀφοιγκράζομαι. Ἀκούονται τρία χτυπήματα σὲ ξύλο (ὅπως ἦ βέγγα τοῦ μαστροῦ ἐπὶ ἀναλόγιο.) Καὶ, ἀμέσως, μιὰ μελωδία θεϊκῆ ἀνεβαίνει ἀπ' τὶς ἐκτάσεις, ἕνα παναρμόνιο χορικό ποὺ τὸ τραγουδοῦν μικρὰ φλάουτα καὶ πίφερα καὶ αὐλοί. Τὰ στάχυα κυμάτιζαν λυγερὰ πάνω στὸ ρυθμὸ τῆς μουσικῆς. Ὁ ἀέρας στέναζε μὲ ἀναπαλμούς. Ἦταν μιὰ πρωϊνὴ εὐχαριστία στὴ ζωὴ, μιὰ ἐθνητὴ εὐγνωμοσύνη στὸ φῶς, στὸ νερό, στοὺς ἀτμούς... Στὸ ζέφυρος ποὺ φεύγει κι' ἐπιστρέφει, στοὺς σπόρους, στὰ ἔντομα, στὴ γύρη· τὰ ἐξιλατήρια θύματα τῆς ζωῆς. Καὶ στὴν ἴδια τὴ βασίλισσα τῆ Ζωῆ ποὺ ἀκτινοβολεῖ σὰν διαδῆμα πάνω στὸ περιδέραιο τοῦ χρόνου. Ἐνας κάτασπρος γλάρος ζυγιάζεται πάνω ἀπ' τὸ λόφο· εἶναι ἕνα ἀνοιχτὸ ἀναλόγιο ποὺ προσεύχεται ὁ ἥλιος. Κι' ἦσαν ὅλα τόσο ἐξαισία! ποὺ σουρχότανε νὰ γονατίσεις, νὰ γονατίσεις καὶ νὰ γεμίσεις τὸ χῶμα χαρούμενα δάκρυα.

Ἡ μουσικὴ τελείωσε καὶ κάποιοι ἀναστέναξε. Ὅχι γιὰ νὰ βγάλεῖ κάτω βαρὺ ἀπὸ μέσα του, μὰ ἔτσι μ' ἕνα στέναγμα ἡδονικό. Τὸ στέναγμα ποὺ κάνει ὁ ἀνθρώπος γιὰ ν' ἀνακουφιστεῖ ἀπ' τὴν ἀκατάσχετὴ χαρὰ, γιὰ νὰ γλυτώσει ἀπ' τὸ κατακλεισμικὸ κῆμα τῆς εὐτυχίας.

Προχώρησα πρὸς τὸ μέρος τοῦ μύλου, ἀποκεῖ ποὺ ἦρθε ὁ στεναγμός. Κι' ἐκεῖ, μέσα σ' ἕνα μικρὸ διάσελο, βλέπω ἕναν μεγαλόσωμο ἄντρα μὲ προχωρημένη ἡλικία, νὰ κοιτάει ἀνάσκελα κάτω ἀπ' τὸν ἥλιο μὲ μισόκλειστα μάτια καὶ νὰ σφυρίζει μὲ μικρὰ φουσημάτα ἕνα μικρὸ μοτίβο. Οἱ βηματισμοί μου τὸν ξύπνη-

σαν καὶ μὲ κύταξε ξαφνιασμένα κι' ἔχτρικὰ σὰν τὸ παιδί ποὺ τοῦ διακόπτει τὸ παιχνίδι.

—Τί εἶναι δῶ; Τοῦ λέω λαχανιασμένα. Τί τρέχει; Ποῦ βροῖσομαι; Καὶ τοῦ κουνῶ τὸν ὄμο. Πέστε μου! Πέστε μου!

—Ἦσυχα μοῦ λέει. Ἦσυχα μὴ μοῦ ξυπνήσεις τὰ πουλιά μου. Καὶ μοῦδειξε τὸ κεφάλι του.

—Κατάλαβα...

—Δὲν κατάλαβες τίποτα. Θὰ δεῖς ὅτι μπορείς μιὰ χαρὰ νὰ χεῖς στὸ κεφάλι σου πουλάκια καὶ νὰ μὴν εἶσαι τρελλός. Τώρα θὰ σὲ ρωτήσω καὶ κάτι ἄκόμα, καὶ θ' ἀπορέσεις περισσότερο. Πές μου: Τί εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὄν ποὺ δὲν ἔχει οὔτε φτερά, οὔτε νύχια οὔτε πούπουλα, οὔτε ράμφος, οὔτε τίποτα πουλίσιο καὶ ποὺ ὡστόσο εἶναι πουλί; Ἄφησε, δὲ θὰ τὸ βρεῖς. Θὰ σοῦ πῶ ἐγὼ ποῖ εἶναι: Ἐγώ. Μάλιστα, ἔχω καρδιά χελιδονιοῦ. Μὴ χάνεις τὸ νοῦ σου. Τὴν εἶδα μὲ τὰ μάτια μου.

Ἡ ἱστορία εἶναι λιγάκι ἀπίστεπτη, ἔ; Μά, εἰς το. Στὴ ζωὴ μας τὰ πιὸ ἀληθινὰ εἶναι τ' ἀπίστεπτα. Ἡ ἀξιοσέβαστη «Ἀλήθεια» ἐπειδὴ εἶναι γορὰ καὶ γυμνὴ ντρέπεται καὶ κρύβεται γιὰ νὰ μὴ δοῦμε τὴν ἀσκήμια τῆς. Ἔτσι, ἐπειδὴ κανεῖς μας δὲν μπορεί νὰ τὴ δεῖ ἀναγκαζόμεστε νὰ τὴν ἐπινοοῦμε.

Λοιπόν, ἄς εἶναι. Εἶπα λοιπόν ὅτι ἔχω καρδιά χελιδονιοῦ. Αὐτὸ εἶναι ἀληθινὸ σὰν τὴ μέρα μὰ αὐτὸ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀλήθειας καὶ καθόλου ἢ ἴδια ἢ ἀλήθεια. Ἀλλὰ μὲ βάση αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα κατόρθωσα, ἢ ἀφεντιὰ μου νὰ ροπάξω τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια. Εἶπα: Γιατί νάχω καρδιά πουλιοῦ; Ἡ μᾶλλον γιατί μοῦ βάλανε καρδιά πουλιοῦ;—γιατί τὴν εἶδα ποὺ μοῦ τὴ βάζανε. Μάλιστα... Πᾶνε πολάαα... πολλά... χρόνιά ἀπὸ τότε, ἀμέτρητα. Γιατί πρέπει νὰ ξέρεις πὼς ἄμα ἔχεις καρδιά πουλιοῦ σὲ φοβοῦνται τὰ γερατιὰ καὶ δὲ σὲ ζυγώνουνε. Τὸ θυμοῦμαι ποὺ λὲς σὰν προχτές. Ὁ θεὸς ἔκανε ἀλλαγὴ—γενικὴ ἀλλαγὴ καρδιῶν.

—Μὰ γιατί... τολμῶ νὰ τὸν ρωτήσω. Δὲν ἦταν ὅλα καλά; Ὅλα ἁρμονικά; Τέλεια;

—Γεῖα στὸ στόμα σου! Ἀκριβῶς ἔτσι ὅπως τὸ λές. Καλὰ κι' ἁρμονικά ἦσαν ὅλα. Ἐ λοιπόν, αὐτὸ μᾶς ἔφαγε: Ἡ ἁρμονία. Φίλε μου, ἡ τελειότητα εἶναι πρᾶμα ἐπιφοβο. Κίνδυνος θάνατος. Τὴν ἁμαρτία μπορεί νὰ στὴ συχωρέσουνε οἱ ἄλλοι γιατί τὴν ἔχουνε κι' οἱ ἴδιοι. Μὰ τὴν τελειότητα! Ἄ, ὄχι. Φοβοῦνται μὴν τοὺς διαφθεῖρεις, μὴν τοὺς κολλήσεις καὶ κείνους; «Ὅριστε τώρα—σοῦ λένε—καὶ τοῦ λόγου του νὰ θέλει νὰ μᾶς στραπατσάει τὴν ἁμαρτία μας! Μὰ χωρὶς τὴν ἁμαρτία πὼς θὰ ζήσουνε οἱ ἐπαγγελματίες τίμιοι; Τί θὰ στηλιτεύουνε οἱ ἠθικολόγοι; Τί θὰ συχωροῦνε οἱ θεοί; Πᾶς νὰ μᾶς κάνεις τὸν

κόσμο ἄνω κάτω; Νά, λοιπόν!» Καὶ στὸ ἄψε-σβῦσε σὲ ἀφανίζουνε.

Ἄλλὰ ξεμακρένουμε ἀπ' τὴν κουβέντα μας. Διάβασες καμιά φροῶ τὴ φροῶση: «ὡς ἐμεγαλύνθης τὰ ἔργα σου κύριε, πάντα ἐν σοφία ἐποίησες;» Σωστὸς λόγος· μὰ ξέρεις πότε γράφτηκε; Τότε πὸν ἀκριβῶς τὰ πάντα ἦταν πραγματικά κανωμένα ἐν σοφία.

—Φάλτσο τοῦ δημιουργοῦ, σφᾶλμα! φωνάζω ἐγώ. Ἡ σοφία ἔπρεπε νὰ εἶναι μισὴ γιὰ νὰ τὴν συμπληρώσουν τὰ πλάσματα. Ἔτσι, ἐπειδὴ δὲ βρῆκαν τίποτα νὰ φτιάσουν, ἄρχισαν νὰ χαλοῦν.

—Μὴ βιάζεσαι μικρέ μου. Μὴν προτρέχεις. Ἀπεναντίας. Δὲν τὴν χαλάσανε τὴ θεϊκὴ τελειότητα, τὴν ἀνάπτυξαν. Ἔτσι ὅσα θάματα δὲν εἶχαν γίνει τᾶκαναν αὐτοὶ καὶ δὲν ἄφησαν κανένα γιὰ τὸ θαματοουργό. Ἔτσι ἄρχισε νὰ παρακμάζει. Σὲ λιγάκι θὰ τοῦ ἀφαιροῦσαν ἀπ' τὸ χέρι καὶ τὴ βεργίτσα τοῦ μαέστρου καὶ τὴ μπαλίτσα τῆς ὑδρογείου. Ἡ σοφία ἢ θεϊκὴ εἶχε ἀρχίσει νὰ παληώνει, χρειάζοταν φρεσκάρισμα. Ὅριστε τώρα! θὰ μοῦ πείς. Παληώνει ποτὲ ἢ σοφία; καὶ μάλιστα νὰ εἶναι καὶ θεϊκὴ; Ὅλα παληώνουν, κανακάρη μου, ὅλα. Ἀκόμα κι' ἢ ἴδια ἢ συνείδηση. Ξέρεις τί παληοπραματάκι εἶναι ἢ συνείδηση; Μόλις πάθει καὶ τὸ παραμικρὸ σκίσιμο, πάει, ξεφτάει ὅλη. Πάληωσε λοιπὸν κι' ἢ παληὰ σοφία. Κι' οἱ ἄνθρωποι βρῆκαν καινούρια. Ἔτσι ὁ πάνσοφος στεκότανε μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια. Τί νᾶκανε; Ἐβλεπε τὸ φθαρτὸ ὁμοίωμά του νὰ παριστάνει τὸ θεό. «Ἔτσι μοῦ εἶσαι; Στάσου νὰ δεῖς ἐσὺ κιτρινοτόμαρο ζουδι καὶ τί σοῦ κάνω γώ!» Σ' ἔνα νεῦμα του λοιπὸν θεριεύουνε τὰ κλήματα, σκαρφαλώνουνε στὰ σπίτια, στὰ δέντρα, στὶς φραγῆς καὶ πλημμυροῦνε τὸν κόσμον μὲ κρασοστάφυλα. Πίνουνε λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι, μεθοκοπᾶνε, μαδιῶνται, πετσοκόβονται... Μὰ τὴν ἄλλη μέρα ξεμέθυσαν, κλάψανε ἀπὸ μετάνοια καὶ θεράπευσαν ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου τὶς πληγῆς.

Δὲν γινότανε λοιπὸν οὔτε καὶ μ' αὐτὸ τίποτα. Καὶ τότε ἀποφάσισε νὰ καταφύγει σὲ ριζικὰ μέτρα: Καλεῖ γενικὸ προσκλητήριο. Κάνει σινιάλο μὲ τᾶστέρια, μὲ τὰ σύννεφα καὶ μὲ κάθε ἄλλο οὐράνιο σύννεγο νὰ συναχτοῦνε ὅλα τὰ ζουντανὰ σὲ μιὰ μεγάλη κοιλάδα· κι' ἐκεῖ προβαίνει στὸ ἀποφασιστικὸ ἔργο.

Βάζει γύρω τριγύρω ὅλα τὰ ζουντανὰ καὶ τὰ πετούμενα, καὶ κατόπι καλεῖ στὴ μέση τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἐλέφαντες. Ὁ ἐλέφαντας κείνο τὸν καιρὸ ἦταν τὸ ἀγριώτερο θηρίο. Μ' ἐπιδειξιοσύνη λοιπὸν τοῦ βγάζει τὴν καρδιὰ καὶ τὴν ἀκουμπάει στὸν ὄχτο. «Ἐλα δῶ ἐσὺ κιτρινοτόμαρε» φωνάζει τὸν ἄνθρωπο καὶ χωρὶς νὰ χάσει καιρὸ παίρνει τὶς ἐλεφαντένιες καρδιῆς καὶ τὶς περνάει στὰνθρώπινα στήθια. Ἦταν πιὰ στὸ τέλος. Δὲν ἀπόμεινε παρὰ μοναχὰ ἢ ἀφεντιά μου ὄξω. Κεῖνὴ τὴ στιγμὴ ὅμως

τὰ πολυμήχανα ὀντάρια μόλις αἰστάνθηκαν μέσα τους τὴν καρδιὰ τοῦ θηρίου χύμησαν κατὰ πάνω στ' ἄλλα ζουντανὰ νὰ τὰ καταξεσκίσουνε. Καὶ τότε πιάνει ὁ μεγάλος πανικός. Ὅλοι σκόρπιαν κατὰ τὰ ρουμάνια καὶ χώθηκαν στὶς σπηλιές τους· ἄλλὰ ἢ καταδιώξη δὲν ἔσταμάτησε ἐκεῖ.

Ὁ θαυματοουργὸς τραβοῦσε τὰ μαλιά του ἀπ' τὸ κακὸ πού ἔπαθε. Τότε παίρνει τὸ μάτι του ἐμένα. «Ἄ! ἐσὺ μοῦ γλύτωσες;» μοῦ κάνει. «Μὰ ἔνοιᾶσον καὶ δὲν τὴν ξαναπαθαίνω. Ἔσένα δὲ σὲ κάνω ἐλέφαντα». Χώνει τὸ χέρι του στὸ ρουθοῦνι του καὶ βγάζει ἕνα χελιδονάκι πὸν ἀπ' τὴν τρομάρα του πῆγε νὰ κρυφτεῖ ἐκεῖ μέσα. Τὸ πιάνει, τοῦ βγάζει τὴν καρδιὰ καὶ τὸ πουλι ἐφτὺς ἄδειασε γιὰτὶ ἦταν μόνο καρδιά. Τὴν παίρνει τότε, τὴ βάζει μὲς στὴ φουῆχτα του, βγάζει τὴ δική μου, τὴν ἐφαρμόζει στὰ σπλάχνα μου καὶ μὲ κάνει γιὰ πάντα δυστυχισμένο. Γιὰτὶ πῶς νὰ ζήσω μὲ τὴ χελιδονίσια μου καρδιὰ μέσα σὲ τέτοιο ἀλληλοπετσόκωμα;

Τ' ἄλλα ζουντανὰ μέσα στὴ λύσσα τους ἦταν ἱκανοποιημένα. Ἐτρωγαν ἐκδίκηση καὶ χόρταιναν. Τὰ καημένα τὰ πουλιὰ τί νᾶκαναν; Καὶ πιὸ πολὺ ἀπ' ὅλα τὰ πουλιὰ τί νᾶκανα ἐγώ, τὸ ἄφτερο, τὸ βαδιστικὸ πλάσμα πὸν πουλι ἤμουν καὶ πουλι δὲν ἤμουν! Ποῦ ἄνθρωπος ἤμουν κι' ἄνθρωπος δὲν ἤμουν; Ἐγώ, τὸ ἀνθρωπίσιο πουλι καὶ ὁ πουλίσιος ἄνθρωπος πὸν ἔχασα τὰ νερά μου καὶ τὸν ἀέρα μου; Ὁ ἀλληλοαφανισμὸς στὶς κοιλάδες συνεχιζότανε...

Μὰ αὐτὸν τὸν ἀφανισμὸ μόνο τὰ πουλιὰ τὸν ἔβλεπαν πὸν πετοῦσαν ἀπὸ ψηλὰ κι' ἀποφάσισαν νὰ πάρουνε τῶν ὀματιῶν τους νὰ φύγουνε· γιὰτὶ τὸ κιτρινοτόμαρο θηρίο κυνηγοῦσε κι' αὐτὰ. Ἐφρνιαχνε σουβλερὰ πράματα καὶ τὰ σφεντόνιζε κατὰ τὸν ἀέρα καὶ τὰ σκότωνε. Κάνουνε λοιπὸν σύναξη ὅλα τὰ πετούμενα κι' ἀποφασίζουνε νὰ μισέψουνε. Ἡ πουλίσια μου καρδιὰ μὲ ὀδήγησε στὸν τόπον τῆς μάζωξης.

Τοὺς κλάφτηκα, τοὺς ἰκέτεψα—συγγενῆς τους ἤμουν κι' ἐγώ—ἄς μ' ἔπερναν μαζί τους. Τὸ συζήτησαν, τὰ ματασυζήτησαν... πῶς νᾶφηναν πίσω τους μιὰ δική τους καρδιὰ; Μὰ πάλι πῶς νὰ κουβαλοῦσαν μαζί τους καρδιὰ κονεμένη μέσα σὲ ξένο κουφάρι;

Ἐπειτα πῶς θὰ τοὺς ἀκολουθοῦσα πάνω ἀπ' τὸν ὠκεανό; Μὲ τί φτερά; Ἀλλὰ ὅπου ὑπάρχει μιὰ καλὴ καρδιὰ ὑπάρχει καὶ μιὰ καλὴ λύση.

Τὰ πανάγαθα πουλιὰ ἐπλεξαν μιὰ κρεβατίνα μὲ λυγαριές, μιὰ ἀεροσχεδιά, βάλανε ἀπάνω ἐμένα τὸν ἄτυχο συγγενῆ τους, καὶ μὲ πῆραν μαζί στὴ μετοικεσία τους. Νάι, μὲ ταξείδευαν ὡς τὸν κόσμον τους αὐτὸ πὸν εἶναι ὁμορφος σᾶν ὄνειροφτὸς μαὶ πὸν—

ποιός ξέρει; — Μπορεί νάναι και όνειροφτός. Μά τό όνειρο αυτό πού χρυσώνει τόν κόσμο μας είναι αδιάκοπο και δέ θά τελειώσει ποτέ γιατί ή καρδιά μας όλωνών έδω είναι ειρηνεμένη και τίποτα δέν τής είναι πιό αγαπητό άπ' αυτή τήν ειρήνη. Άπ' τήν ειρήνη αυτή πού για να τήν κερδίσουνε οί άνθρωποι πληρώνουνε αίμα, αίμα, αίμα... και πού στο τέλος χάνουν άδικα κι' αυτήν και τό αίμα. Άλλοίμονο έτσι γίνεται... Και να σκέφτεται κανείς πώς ή γαλήνη είναι τόσο άπλή πού ο μόνος τρόπος για να τήν κερδίσεις είναι να μην τήν κυνηγάς.»

Όσση ώρα μιλούσε ο σοφός μου αυτός χελιδονάνθρωπος ήταν μαλακός, άτάραχος, με τά γένια του πυκνά και μακρυνά ως τά γόνατα, πού τό άεράκι τά σάλεβε σάν θάμνους. Για άσπρα δέν έμοιαζαν νάναι μά όμως ήταν με κάτι άσπρο πασπαλισμένα.

— Άλεϋρι είναι αυτό ή χιόνι; τόν ρωτώ.

— Χιόνι; Όχι! τέτοιο πράμα δέ θά μου φέρει έμένα ούτε ο χρόνος ούτε ο χειμώνας γιατί και οί δυό τους πήραν πόδι άποδω. Άλεϋρι είναι τό μάζεψα άπ' τό μύλο. Σε λιγάκι θά ξυπνήσουν τά χελιδόνια μου και πρέπει νάβρουν έτοιμο τό ταί τους. Ακριβώς εκεί πού κυτάς τάχω: στο κεφάλι μου. Εκεί είναι ή κούρνια τους. Το καπέλο πού βλέπεις στο καύκαλό μου και πού οί άνθρωποι τό φοροϋν για να κλωσσοϋν μες στο ξερό τους τά βρομερά τους σχέδια εγώ τόχω για να κλωσσω πουλάκια. Φωληά είναι, δέν είναι άχρηστη σκούφια. Τάχει όλα μέσα. Τόν τροϋλο της, τήν προφύλαξη της και τή ζεστασιά της, τή δική της ζεστασιά.

— Και καλά, τόν ρωτώ μ' ένα παιδιάτικο ενδιαφέρον. Και οί γονεΐς αυτών των πουλιών πού είναι; Τι κάνουν;

— Ά, βλέπεις ξεχάσα να στο πω άπ' τήν άρχή. Το καπέλο μου αυτό είναι τό όρφανοτροφεΐο των πουλιών. Οί μάνες τους πέθαναν άπάνω στην γέννα κι' ανάλαβα τήν άνατροφή τους εγώ.

Κείνη τήν ώρα πάνω στον κορμό ενός κούφιου δέντρου ένα καφετί πουλάκι άρχισε να χτυπά τα σήματα του Μόρς.

— Έγεργήριο! λέει ο γέρος και σφυρίζει συνθηματικά κατά τό καπέλο του.

Εϋτς ένα μπουλοϋκι άπό φτερωμένα πουλιά ξεχύθηκε άπό μιá τρουπούλα του καπέλου άπάνω στην παραμάνα γενιάδα κι' άρχισε να βοσκάει.

Άμα χορτάσαν τά πουλάκια πήγαν κι' άραδιάστηκαν πάνω στο γείσο του καπέλου και με τά κορμιά τους κορδέλιασαν τήν τρογουριά του. Άπό καιρό σε καιρό σηκωνότανε κανένα άπ' αυτά, έδινε δυό-τρεις ψαλιδιές στον άέρα και ξαναγύριζε με μωρουδίσα τιτιβίσματα στην άρμαθιά του.

Όλα ήταν μιá όμορφιά, μιá χαρμωσύνη!

Όλα καλά, ναί, μά πώς ζούσε ο σοφός μου αυτός γέρος; Τι έτρωγε; Δέν περίμενα πολύ. Μιá άρμαθιά άπό μεγαλόσωμα πουλιά πέρασαν πάνω άπ' τό κεφάλι του και τούρριξαν φρούτα. Ό γέρος γελοϋσε, γελοϋσε κι' άπλωνε τά χέρια του και τ' άπιανε σάν νάπαιζε με τά πουλιά τόπι. Άμα έκανε τήν προμήθειά του στρώθηκε στο φαΐ και μούκανε και μένα τό όρϊστε. Ήταν κάτι φρούτα όλο χυμό και νοστιμάδα. Ποτέ μου δέν είχα φάει παρόμοια. Σάν άπόφαγε ο γέρος ξάπλωσε τ' άνάσκελα κάτω άπ' τόν ήλιο και με συμβούλεψε να κάνω κι' εγώ τό ίδιο. Ναί, ήταν πολύ άναπαυτικά και χουζούρικα έτσι. Μά προτού γευτώ όλη αυτή τή μακαριότητα, κάτι έτρεξε πάνω άπ' τή μύτη μας. Ένα γοργόφτερο πουλάκι ήρτε μ' ένα πλατύ φύλλο και τό παράδωσε στα χέρια του γέρου.

— Άς διαβάσουμε τώρα και τήν έφημεριδούλα μας... είπε κείνος κι' άρχισε τό διάβασμα.

Ή έφημερίδα ήταν ένα πλατύ πράσινο φύλλο γραμμένο με τρουπητά γράμματα, άπ' τίς μύτες των φτερωτών δημοσιογράφων.

— Ά α α. Άλλάξαμε βλέπω πρόγραμμα! είπε γελώντας ο γέρος. «Τό μπάνιο στις όκτώ. Στις 9 μουσική. Στις 10 συγκομιδή μιλιού και σπόρων. 11 ώς τή 1 παιγνίδια-παιγνίδια-παιγνίδια». Ύστερα «Μουσικοί διαγωνισμοί τής ήμέρας. Ό ένας στις 2 στον «Έξώστη του Ζεφύρου». Ό άλλος στις 3 στη «Σκάλα των γιασεμιών». Οί διαγωνιζόμενοι θά κάνουν τή γαργάρα τους στην «Κούπα τής Αϋγής». Στις 4 «Σκυταλοδρομία πελαργών» (Σημ. άπαγορεύεται στους νικητές να πλαταγίζουμε τίς γλώσσες τους γιατί στον προηγούμενο διαγωνισμό διαμαρτυρήθηκαν οί καρδερίνες κι' άποχώρησαν άπ' τή γιορτή). Μόνος όρος συμμετοχής: Καθαριότητα.» Νά, διάβαστην κι' εσύ. Και μου τήν προτείνει.

Ξάπλωσα κι' εγώ άνάσκελα, πήρα τήν τρουπητή έφημεριδούλα κι' άρχισα να διαβάζω τους τίτλους: «Τετράφωνη πανηγυρική συναυλία». — Βραβεία σε κρεμαστές φωλιές». Και συνέχεια: (μά πώς έγινε; πώς έγινε;). «Στραγγαλισμός γέροντος δι' αίσθηματικούς λόγους». «Φρικιαστικόν έγκλημα: Πατήρ δολοφονών τά τέκνα του». «Σύγκρουσις τραίνων. Οί όδηγοί των έτέλουν εις κατάστασιν μέθης». Και παρακάτω: «Αί θανατικά εκτελέσεις τής ήμέρας». Σ' άλλη στήλη: «Αί ληστεΐαι τής ήμέρας». Μά — πρὸς Θεού — πού τά διαβάζω αυτά; Και τί βλέπω; Ή έφημερίδα δέν είναι πιό πράσινη, ούτε τρουπητή. Κι' ο ήλιος καίει... Και κάτω σφυρίζουν οί φάμπρικες... και κάτι μωρά γκρινιάζουνε... και άνθρωποι καγχάζουνε τραγικά! Κι' άλλοι βρίζονται... Κι' άλλοι κλαΐνε... Κυτάζω τόν τίτλο τής έφημερίδας

πού κρατῶ πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι μου: «ΑΛΗΘΕΙΑ» Θεσσαλονίκη. Ξύπνιος! Εἶμαι ξύπνιος! Κάτω διακρίνεται ἡ πρωϊνὴ πόλη καὶ τὸ λιμάνι μὲ τὰ βαπόρια καὶ τοὺς καπνοὺς του...

"Αχ... πλάνη ἦταν ὁ πουλίσσιος μου κόσμος, πλάνη τοῦ ὕπνου. Τώρα κείμαι ἐδῶ γιὰ νὰ στεναῶζω μέσα στὸν κόσμο τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι ἀκόμα πρωί, μὰ ἐγὼ διψῶ, διψῶ βασανιστικά. Ἴσως ὄχι γιὰ νερό, διψῶ ὅμως πολὺ γιὰ ἀλήθεια. Κι' αὐτὴ τὴ φορὰ δὲ μὲ καταδίωκε ἡ Ἀλήθεια γιὰτὶ τὴν εἶχα στὴν τσέπη μου, μὰ ἦταν Ἀλήθεια χάριτη, «Ἀλήθεια» Θεσσαλονίκης! Νὰ τί εἶδους θὰ εἶναι ἡ ἀλήθεια: Ἡ γυμνὴ ἢ χάριτη. Ἀηδεῖα...

Σηκώθηκα. Μόλις τώρα ἀνακαλύπτω ποῦ βρίσκομαι. Τὰ παλὰ κάστρα καὶ οἱ πύργοι μὲ πληροφοροῦν πὼς κοιμήθηκα μέσα σ' ἓνα χαντάκι τοῦ Γεντῆ - Κουλέ. Ὁραῖος ἐξοχικός ὕπνος, μὲ σκέπασμα τὸν κεντητὸ μαντύα τοῦρανοῦ!

Ἐσκονίστηκα κι' ἄναψα ἓνα τσιγάρο γιὰ νὰ συνεφέρω τὸ κεφάλι μου τὸ σκοτωμένο ἀπ' τὸ κρασί. Ἐνας λευκοφορεμένος κύριος κρατῶντας στὸ μπράτσο του μιὰ μυταροῦ ὑπαρξὴ μοῦ ζήτησε φωτιά. Ὑστερα βάλτηκε ν' ἀποθανυμάζει μαζί μου τὴν πρωϊνὴ Θεσσαλονίκη. Τὸν ἑμαδικὸ ρεμβασμό μας ἀπόσπασε μιὰ παρέα γειτονόπαιδα ποὺ κατάστρωναν τὰ τελευταῖα τους σχέδια γιὰ πετροπόλεμο.

— Τί τέλεια ποὺ ἀναπτύσσονται! λέει συνεπαρμένη ἡ μυταροῦ. Σὰν πραγματικοὶ στρατιῶτες!

Μοῦ ἤρτε νὰ μπήξω τὰ χιόχανα: Τέλεια!!

"Α α... χά... χά!... Τί τέλεια ποὺ τσακίζουμε τὰ κεφαλάκια τους! Τί τέλεια καὶ τί ὠραῖα ποὺ πετοκόβονται!

Κεῖνη τὴν ὥρα ἔρχονται γιὰ νὰ μοῦ παρηγορήσουν τὴν ἀπελπισία μου τὰ λόγια ἐνὸς σοφοῦ (;) Πὼς «γιὰ νὰ τὰ δεῖ κανεὶς τέλεια πρέπει νὰ πεθάνει, νὰ περάσει τὴν ἀνυπαρξία, γιὰτὶ μόνο τὰ ἀνύπαρχτα εἶναι τέλεια». Ἐφτυσα. Ἀξιότιμοι κύριοι σοφοί, γιαιτροὶ τῶν Ἡθῶν μας, νὰ σᾶς βράσω! Τὶς ἀρρώστειες δὲν τίς διαπιστώνουν μοναχὰ ἀλλὰ καὶ τίς θεραπεύουν. Μοῦ θυμίζετε τοὺς ἄλλους γιαιτροὺς, τοὺς δικούς μας, ποὺ ἡ μόνη ἀρρώστεια ποὺ κάνουν ἀλάνθαστη διάγνωση εἶναι ὁ... θάνατος.

"Ἄν ἀνέβαζα τώρα τὴν τρομαγμένη φωνή μου καὶ φώναζα ἔτσι, μπροστὰ στὸν κόσμο:

— Ἐεε! ἄνθρωποι! Ἡ Ἀλήθεια πέθανε! Τί θὰ κάναν οἱ ἄνθρωποι;

— Ναί... θὰ μοῦ ἀπαντοῦσαν. Δυστυχῶς ναί, πέθανε. Ὅριστικῶς.

Κι' ἂν φώναζα:

— Ὅχι ὀριστικῶς! Ἐπαθε νεκροφάνεια!

Τί θὰ μοῦκαναν;

Θὰ μ' ἄρπαχναν ἄρον-ἄρον καὶ θὰ μ' ἔκλειναν στὸ φρενοκομεῖο ὅπου θὰ ζοῦσα τὴν ὀδυνηρότερη τρέλλα γιὰτὶ δὲ θὰ εἶχα τρέλλα, παρὰ τρελλοφάνεια!

Τρελλοφάνεια! Νάτο! Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρρώστεια τοῦ αἰῶνα μας. Καὶ ξαίρω καὶ ποιοὶ τὴν παθαίνουν.

Οἱ λογικοί.

Καὶ οἱ «γνωστικοί»; θὰ μοῦ πῆτε.

"Α! Αὐτοὶ εἶναι τρελλοὶ ποὺ ἔπαθαν λογικοφάνεια!

ΜΕΝΕΛ. ΛΟΥΝΤΕΜΗΣ

ΠΕΝΤΕ ΔΟΚΙΜΙΑ ΤΟΥ MONTAIGNE

Στη νεώτερη Ελλάδα η φιλοσοφία ταυτίστηκε πάντα σχεδόν—οι εξαιρέσεις επικυρώνουν τον κανόνα—με την πανεπιστημιακή διδαχή. Είναι ένας από τους λόγους που ξμεινε και εξακολονθει να μένη τόσο άγνωστος, εκπληκτικά άγνωστος, στον τόπο μας, ο Montaigne. Δεν έφτιασε σύστημα, σκέφτηκε μόνο, δε μπορούσαν λοιπόν να μη τον αγνοήσουν οι δάσκαλοι της φιλοσοφίας. Άκόμα και οι νεώτεροι, σε «έγχειρίδια», γραμμένα τάχα για μια στοιχειώδη μύηση στην ιστορία των φιλοσοφημάτων μα που πράγματι είναι κάτι παραπάνω από συνοπτικές ιστορίες του φιλοσοφικού στοχασμού, μόλις που καταδέχονται, έντελώς περαστικά, ν' αφιερώσουν μια φρασουλά, χλιαρή, φοβισιάρικη, «συγκαταβατική» στο Montaigne. Είναι «ήθολόγος», «βιοφιλόσοφος» (moraliste), δεν είναι «γνωσιολόγος» ούτε «θρευρητικός» μεταφυσικός. Δοιπόν;

Άλλά και οι έξω από το Πανεπιστήμιο—κι αυτό είναι το εκπληκτικό—λόγιοι και στοχαστές, όσοι επιχειρήσαν να διανοηθούν αν όχι προσωπικά, τουλάχιστον κάπως ελεύθερα, τον αγνόησαν το Montaigne. Έδω κ' εκεί, στα γράμματά του, με τρόπο που δείχνει ότι τον γνωρίζει καλά και τον αγαπά, τον θυμάται ο Κοραΐς. Σε άλλων όμως κείμενα ούτε μια φορά δεν ξεμντίζει το όνομά του. Και ο Ροΐδης δεν τον αναφέρει, ο Ροΐδης που θα ήταν τόσο φυσικό να τον γνώριζε καλά και να τον αγαπούσε, δε μπορώ ωστόσο ούτε θέλω να φανταστώ ότι δεν τον γνώριζε. Η ίδια άγνοια και στους κατοπιούς, στους λογοτέχνες, ως τους ποῦμε εἶσι, της παλαμικής και των δυο-τριῶν μεταπαλαμικών γενεῶν. Θα περιμενε κανείς να τον μάθουν επιτέλους οι σημερινοί, εκείνοι τουλάχιστον που μοιάζει να επιδίδονται συστηματικώτερα στη δοκιμιογραφία. Πραγματικά, σε κείμενα δυο-τριῶν απ' αυτούς, πήρε το μάτι μου τη λέξη Montaigne. Ακριβῶς όμως μόνο τη λέξη...

Θα ήταν άστεγο σε ένα σύντομο προοιμιακό σημείωμα σάν αυτό να επιχειρήσω να πῶ τι είναι ο Montaigne. Η πρώτη γαλλική γραμματολογία θα μπορούσε να δώσει στον αναγνώστη τις πιο επαρκείς για το ζήτημα τουτο πληροφορίες. Δεν άντέχω ωστόσο στον πειρασμό να θυμίσω—έχω άλλωστε πρό-

χειρο το σχετικό «άφορισμό»—πῶς μιλά ο Nietzsche για το Montaigne. Τον βάζει ανάμεσα στα τέσσερα ζεύγη τῶν ανθρώπων, που χάρις στους κριούς που θυσίασε (δπως λέει) αλλά και στην προσφορά του ίδιου του αμάτους του, άπόκτησε το δικαίωμα να μιλή μαζί τους. «Μ' αυτούς αισθάνομαι την ανάγκη να εξηγηθῶ όταν καιρῶ επερπάτησα μοναχικός, θέλω αυτοί να μου δώσουν δικιο ή άδικο, και θα τους άκούσω, όταν μπροστά μου, θα δώσουν οι μὲν στους δε, δικιο ή άδικο. "Ο,τι κι αν πῶ, ὅ,τι κι αν άποφασίσω, ὅ,τι κι αν φαντασῶ για τον εαυτό μου και για τους άλλους: σ' αυτούς τους ὀχι τῶ στηλώνω τα μάτια μου και βλέπω τα μάτια τους στηλωμένα άπάνω μου.—Νά με συγχωροῦν οι ζωντανοί αν καμιά φορά μου φαίνονται σά σκιές, τόσο είναι χλωμοί και λυπημένοι, ανήσυχoi, και, αλοίμονο! τόσο λαίμαργοι για ζωή: ενῶ εκείνοι εκεί μου φαίνονται τόσο ζωντανοί, σάμπως μιὰ που πέθαναν, να μη μπορούσαν ποτέ πια να κουραστοῦν από τη ζωή. Το σπουδαίο όμως είναι η αλώγια ζωντανία: τι μᾶς νοιάζει για την «αίώνια ζωή», και, εν γένει, για τη «ζωή!»

Για τη μετάφρασή μου ὡστόσο χρεωστῶ δύο λόγια. Καί τα πέντε δοκίμια που μετάφρασα¹⁾ («Ές αῦριον τα σπουδαία», «Η Συνείδηση», «Η Έλευθερία της Συνείδησης», «Δε γεύομαστε τίποτε καθαρῶ», «Κατὰ της Όκηρίας») άνήκουν στο β' βιβλίο τῶν «Δοκιμίων» και είναι και τα πέντε μικρά. Δε θα ήταν φρόνιμο να ξανοιχῶ στη μετάφραση τῶν μεγάλων δοκιμίων του Montaigne, (που πολύ το επιθυμῶ και σκοπεῦν να τὸ κάμω) αν δε δοκιμάζα πρώτα τις δυνάμεις μου στα μικρά. Θα μιλήσω παρακάτω για το άποτέλεσμα (ὅπως τὸ βλέπω ἐγῶ) της δοκιμῆς μου. Πρέπει όμως πρώτα να μὴν ξεχάσω να πῶ κάτι που και άλλοτε τὸ ἐτόνισα μιλώντας ιδιαίτερα για τη μετάφραση τῶν αρχαίων ελλήνων συγγραφέων ἀλλά και για κάθε μετάφραση λογοτεχνήματος γενικά²⁾. "Οτι δηλαδή μεταφράζω λογοτέχνημα, ἔστω και φιλοσοφικό χαρακτήρα, δε θα πῆ (ὅπως μοιάζει να τὸ πιστεύουν πολλοί μεταφραστές ή ὅπως τουλάχιστον τὸ δείχνουν τα ἔργα τους) μεταφέρω (κάνω «μετακένωση», θάλεγε ο Κοραΐς) νοήματα (σκέψεις, ιδέες) από γλώσσα σε γλώσσα, ἀλλά πλάθω ένα λόγο στη γλώσσα μου, ακριβῶς αντίστοιχο με τη φυσιογνωμία που ἔχει ο λόγος αὐτὸς σε μιὰ ἄλλη γλώσσα.

1) "Οσο ξέρω, δοκίμια του Montaigne στα ἑλληνικά, μεταφράστηκαν δυο ὤ; τώρα. Το ένα (τὸ «Περὶ Φιλίας») στο περιοδικό «Φιλική Έταιρεία» και τὸ ἄλλο, ἔδω και τέσσερα χρόνια, στα «Προπύλαια».

2) «Νέα Έστία» τεῦχος 15 Αὐγούστου 1942.

Ξέρουμε, ξέρουν και όσοι ακόμη δεν αγαπούν να «προβληματοποιούν», όπως εγώ (πρόβλημα θά πῃ αντινομία, και ἡ αντινομία ξεπηδά κάθε πὸν θά κνιτάξης λαγαρά εἶνα πράμα) πόσο ἀδύνατη ἢ σχεδὸν ἀδύνατη (για λόγους πὸν περιτιθὼν να τοὺς θυμίσω ἐδῶ) εἶναι ἡ μετάφραση τῶν ποιημάτων. "Αν ὄχι ἀδύνατη, πάντως φοβερά δύσκολη εἶναι και ἡ μετάφραση ἐνὸς πεζογράφου, τόσο πὸν μιὰ «ἐπιτυχία», σὶν κύκλο αὐτόν, να κατανατῶ κάτι σπάνιο, ὅσο ἀπάνω κάτω και μιὰ πετυχημένη μετάφραση ποιητικοῦ ἔργου και να πρέπη—για να ἐξηγηθῇ—ν' ἀποδοθῇ ἢ σὶν τὴν τύχη—σὲ τυχαίους παράγοντες—ἢ σὲ συγκυρίες τόσο ἰδιαίτερες (συγγένειες ἰδιοσυγκρασίας, ἐκφραστικοῦ τρόπου μεταξὺ μεταφραζόμενου και μεταφραστῆ) ὥστε να παίρνουν κι αὐτὲς τὴ μορφή τοῦ τυχαίου. Πάντα φυσικά με τὴν προϋπόθεση ὅτι ὁ μεταφραζόμενος εἶναι πεζογράφος περιωπῆς (και ἄρα με πολλὴ προσωπικὴ ἔκφραση) και ὁ μεταφραστὴς ἐργάζεται με πλήρη ἐπίγνωση ἐκείνου πὸν μεταφράζει.

Κι ἄς ἔρθουμε σὸ Montaigne. Εἶναι ἀπὸ τοὺς τρεῖς τέσσερις προσωπικότερους πεζογράφους τοῦ τόπου του. Τὸ βλέπεις, τὸ νοιώθεις ἀμέσως και ὅταν τὸν διαβάξης. "Αν ὅμως σοὺ κολλήσῃ ἡ ἰδέα να τὸν μεταφράσῃς, τότε αὐτὸ (τὴν τόσο προσωπικὴ ἔκφρασή του) τὸ βλέπεις πολλὴ χτυπητότερα. Τότε βλέπεις ὅτι και ὁ Montaigne, ὅπως και κάθε πεζογράφος τοῦ ἔφους του, ἀν θέλῃς να τὸν μεταφράσῃς με τὸ νόημα πὸν ἔδωσεν παραπάνω σὶν λέξη, σὲ στριμώχνει σὸ δίλημμα (τὸ βασικὸ «πρόβλημα») κάθε μεταφραστῆ: ἢ θ' ἀπιστήσῃς σὸ Montaigne ἢ θ' ἀπιστήσῃς σὶν γλώσσα σου (θὰ τὴ στραγγουλίξῃς). Μέση λύση, λύση δηλαδή δὲν ὑπάρχει, ὅσο βέβαια δὲν εἶναι σὸ φυσικὸ σου μήτε να ξεγελιέσαι μήτε να ξεγελάς. Και δὲν ὑπάρχει λύση γιατί ἔφος θὰ πῇ λέξη σὸν καθαντὸ ἀξία και τρόπος πὸν πλέκονται ἀνάμεσά τους οἱ λέξεις,—κατασκευὴ λόγου. Και κάτι ἄλλο ὅμως ἀκόμα βαθύτερο, και πὸν αὐτὸ προσδιορίζει τὸ ἔφος: τρόπος πὸν σκεπτόμαστε και τρόπος πὸν ἀντιχτυποῦν σὶν συνείδησή μας τὰ πράγματα, ἄρα τρόπος (ὡς εἶνα σημεῖο) πὸν τὰ ἐκφράζουμε. "Η ἔκφραση ἐνὸς ἀνθρώπου τοῦ 16ου αἰῶνα (και τί ἀνθρώπου!) δὲ μπορεῖ, σὲ καμιά περίπτωση, νᾶχη ἀκριβῆ ἀντιστοιχία, νᾶναι ἰσοτιμῆ κ' ἰσοδύναμη, με τὴν ἔκφραση ἐνὸς ἀνθρώπου (ἔστω και προικισμένον με τὴν ἰδιοφυῖα τοῦ Montaigne) τοῦ εἰκοστοῦ. Και οἶγουρα θὰ τὸ εἶχε ὑπ' ὄφει του και τοῦτο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καθαντὸ σύσταση και μορφή τῆς γλώσσας, ἀπὸ τὴν καθαντὴ τῆς δυναμικῆ, ὁ οὐγγρος κριτικός Πέτεφν, ὅταν, μιλώντας για τὴ μετάφραση τῆς «Θείας Κωμωδίας», σὶν γαλλικά, ἔλεγε ὅτι τὸ ποίημα τοῦ Dante θὰ

ἔπρεπε να μεταφραστῆ σὶν γαλλικά τῆς ἐποχῆς ὅπου γράφτηκε.

"Ο Montaigne, και σὸ φιλόσοφος και σὸ συγγραφέας, ζῆ μες σὸ συγκεκριμένο, μες σὶν πράγματα. Για τοῦτο και ἡ λέξη του μένει τόσο κοντὰ σὶν πράγματα, δὲν εἶναι κούφιο ἰδεόγραμμα ἀπ' ὅπου ἔφυγε κάθε χυμὸς, ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ ὄλικῃ παράσταση τοῦ πράγματος, τὸ ἴδιο τὸ πράμα, ζωντανό, λαχταριστό, δηλαδή εἶκόνα. Δὲ λείει δύσκολο τὸ ἔφος, τραχύ, σκληρό· τὸ λείει σιδεροκαρφωμένο, δύσκολο σὸ λύσιμο, σὸν τὰ πέταλα πὸν τὰ καρφώνουν σὶν πόδια τῶν ζώων. Και να εὐθὺς τὸ πράμα ὀλοζώντανο—και πόσο και σὸν «ἔννοια» σωστό!—και να κ' ἡ εἰκόνα. Δὲ λείει διαλέγω, λείει κοσκινίζω, δὲ λείει ἀνοίγω ἢ σκίζω ἢ ἔστω σπάζω (ἀπλῶς) εἶνα δέμα· λείει τὸ σπάζω ὅπως τῆς κλειδαριῆς (crocheter)· και τῆς ἀποτυχῆς τῆς λείει, σ' εἶνα ἀπὸ τὰ δοκίμια πὸν μετάφρασα, μπάτσους. Αὐτὸ εἶναι τὸ εἶνα ἀπὸ τὰ κύρια «ὄλικὰ» γνωρίσματα τοῦ ἔφους του. "Η συντακτικὴ ἰδιορρυθμία εἶναι τὸ ἄλλο. Μεταχειρίζεται, ἀφήνει να πάρῃ ὁ λόγος του κάθε στιγμή δικὰ του σχήματα φραστικά, γιατί θέλει ν' ἀποτυπώσῃ, τέτοια πὸν τὴν αἰσθάνεται τὴν κίνηση τῆς σκέψῃς ἢ τοῦ αἰσθήματός του και γιατί λίγο νοιάζεται για τὴ γραμματικὴ. Βιάζει βέβαια ἔστω τὴ γλώσσα (τὸν ἐσώτερο κανόνα τῆς) ἀλλὰ και τὴ μαθαίνει να τολμᾷ, να πειραματίζεται, και προπαντὸς ἐκφράζει τὸν ἑαυτὸ του πιστὰ και ὅπως δὲν ἐκφράζεται κανεὶς ἄλλος. Σὶν κάτω τῆς γραφῆς, μεγάλοι συγγραφεῖς σὲ κάθε λογοτεχνία δὲν εἶναι μόνο οἱ ὑπέρτατοι θεσπιστὲς και κρυπτὲς τῆς γλώσσας, εἶναι και οἱ ὑπέρτατοι ἀνωμαλῆς τῆς (Σολωμὸς ἀλλὰ και Κάλβος και Παπαδιαμάντης και Καβάφης, σὶν λογοτεχνία μας). Σὲ πολλὰ μέρη τῶν «Δοκιμῶν» μιλεῖ ὁ Montaigne για τὸ ἔφος του. "Ας ξεσηκώσω ἐδωδὰ δυὸ ἀπὸ τοὺς πῖο ἐπιγραμματικούς—και σωστοὺς—χαρακτηρισμοὺς του: «Ὁ λόγος πὸν ἀγαπῶ, εἶναι εἶνας λόγος σκέτος κι ἀπλοῦκός, ἴδιος σὸν χαρτὶ ὅπως και σὸ στόμα· εἶνας λόγος με χυμὸ και με νεῦρο, σύντομος και σφιχτός· ὄχι τόσο ντελικάτος και χτενισμένος, ὅσο ὀρηκτικός και ἀπότομος...» (Βιβλ. 1ο, κεφάλ. 25^ο). «Ἐχω ἀπὸ φυσικοῦ μου εἶνα ἔφος ἀστικὸ και ἰδιωτικὸ· ἀλλὰ ἔχει μιὰ φόρμα δική μου, ἀκατάλληλη για τὰ δημόσια δῶσε—πάρε, ὅπως σὲ ὅλα εἶναι ἡ γλώσσα μου, πολλὴ σφιγμένη, ἄτακτη, κοφτὴ, ἰδιαίτερη...» (Βιβλ. 1ο, κεφ. 39^ο). "Η οὐσία και μόνο· κανέναν ρυθμὸς σὸν πλέξιμο τῆς φράσης, ἀπ' ἐκείνους πὸν κνηγόνε οἱ ρήτορες· καμιά «σύνθεση»· περπάτημα τοῦ λόγου «με σάλτους και πηδήματα», ῥέμπελο, ἀνάλογο με τὴ διάθεση τῆς στιγμῆς.

Θὰ μπορούσαμε να μιλοῦμε ὦρα κι ὦρα για τὸ ἔφος τοῦ

Montaigne. "As ἀρκεσιῶ σ' ὅ,τι εἶπα καὶ προπαντὸς στὰ δυὸ πιὸ «ὄλικὰ» γνωρίσματα τοῦ ὕφους του, στὴ λέξη, τὴν τόσο κοντὰ στὰ πράγματα, καὶ στὴ συντακτικὴ του ἰδιορρυθμία, γιατί μ' αὐτὰ περισσότερο ἔχει νὰ παλαίψη ὁ μεταφραστής. Τὶς συντακτικὲς του ἰδιορρυθμίες δὲ μοροῦσα (τὸ λέω μὲ λύπη μου) νὰ τίς σεβαστῶ ὄλες· θὰ βίαζα τὴ γλώσσα μας, θά-πανε ὁ λόγος μου νᾶχη μορφὴ ἑλληνικοῦ λόγου. Προσπάθησα ὥστίσο δίνοιας ἄλλο σχῆμα στὴ φράση μου ν' ἀπομακρυνθῶ ὅσο ἦταν δυνατὸ λιγότερο ἀπὸ τὸ σχῆμα τῆς φράσης τοῦ Montaigne. Ἀνάλογα μὲ τὴ σύνταξη ἀλλάζω φυσικὰ καὶ τὴ στίξη, ὅπως καὶ (αὐτὸ ὅμως εἶναι ἐντελῶς ἐξωτερικὸ καὶ πολὺ σπά-νιο· θὰ τῶκανα μιὰ—δυὸ φορὲς ὄλο κι ὄλο) ὅταν ἦ παράγρα-φος τοῦ Montaigne βασιτᾶ παραπολύ, τὴ χωρίζω σὲ δυὸ. Ἀλλὰ δὲν ὁμάλυνα, δὲ «στρογγύλεψα» πονθενά, ὅπου ἀναγκάστηκα ἀπλῶς ν' ἀρμολογήσω διαφορετικὰ τὴ φράση, δείχνω τὸ ἀρμολόγημα μὲ ἀγκῦλες ποὺ βάζω, καὶ γιὰ νὰ διατηρήσω τὸ ἐπι-γραμματικὸ χῆσιμο τῆς φράσης τοῦ Montaigne, ἔφτιασα μιὰ—δυὸ λέξεις (παρδαλάδα=bigarrure). Περιττὸ νὰ πῶ ὅτι καὶ τὴ νοηματικὴ σειρά, τὴν καθαρὰ νοηματικὴ ἀρθρωση τῆς φρά-σης τοῦ Montaigne, δὲν ἔκρινα ἀπαραίτητο παντοῦ νὰ τὴ σε-βαστῶ, ἐκεῖ ὅπου ὁ σεβασμὸς τῆς θὰ σήμαινε βιασμὸ τῆς δι-κῆς μας τῆς γλώσσας.

Τὸ θετικὸ λοιπὸν γιὰ μένα (καὶ μοιάζει περιττὸ ὕστερα ἀπὸ ὅσα εἶπα εἰθὺς παραπάνω) συμπέρασμα τῆς μεταφραστικῆς δοκιμῆς μου εἶναι κάτι ποὺ ἀπὸ καιρὸ τὸ διαπίστωσα καὶ πῆρε μέσα μου τὴ στερεότητα νόμου. "Ὅτι δηλαδὴ αὐτὸ ποὺ λέμε μετάφραση, 99 φορὲς στίς ἑκατὸ (γιὰ νὰ μὴν πῶ 999 στίς χίλιες) εἶναι χρησιμοθηρία, ἀλλ' ὄχι τέχνη, τέχνη τουλάχιστον πέρα γιὰ πέρα. Μεταφράζουμε καὶ πρέπει νὰ μεταφράζουμε γιατί οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς εἶναι κτῆμα ὅλης τῆς ἀνθρωπό-τητας· ὅς μὴν ξεχνοῦμε ὅμως ὅταν μεταφράζουμε ὅτι καὶ μὲ τὴν καλλίτερη θέληση, στὴ μετάγγιση ποὺ κάνουμε, χάνεται ἴσως τὸ πολυτιμότερο ἀπὸ τὴν οὐσία ποὺ μεταγγί-ζουμε. Τόσο ποὺ καὶ ἡ καλλίτερη μετάφραση, ἀπὸ καθαρὰ καλλιτεχνικὴ σκοπιὰ κρινόμενη, νὰ καταντᾶ μιὰ ὄχι πολὺ «ἁμορφῆ» πράξη.

Κ. Π.

ΕΣ ΑΥΡΙΟΝ ΤΑ ΣΠΟΥΔΑΙΑ!

(“ESSAIS,, BIBLIO Β', ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο)

Βάζω δίκαια, μοῦ φαίνεται, τὸν Ἰάκωβο Ἀμυὸ ἀπάνω ἀπ' ὅλους τοὺς Γάλλους μας συγγραφεῖς, ὄχι μονάχα γιὰ τὴν ἀφέ-λειά καὶ τὴν καθαρότητα τῆς γλώσσας, ὅπου ξεπερνᾶ ὅλους τοὺς ἄλλους, οὔτε γιὰ τὴν ἐπιμονὴ μιᾶς τόσο μακρᾶς δουλειᾶς ¹⁾, οὔτε γιὰ τὸ βάθος τῆς μάθησής του, [χάρις στὰ ὁποῖ·] ²⁾ μπόρεσε νὰ μεταφράσῃ τόσο πετιχυμένα ἓνα συγγραφέα τόσο ἀγκαθερὸ καὶ σκληρὸ ³⁾ (γιατὶ ἄς μοῦ ποῦν ὅ,τι θέλουν· δὲν ξέρω καθόλου Ἑλληνικά, ἀλλὰ βλέπω ἓνα νόημα τόσο ὠραῖο, τόσο καλὰ ἀρμολογημένο καὶ βαστηγμένο παντοῦ στὴ μετάφρασή του ὥστε, ἢ κατάλαβε σωστὰ τὴν ἀληθινὴ σκέψη τοῦ συγγραφέα, ἢ, ἔχοντας μὲ μιὰ μακροχρόνη συναστροφή φυτέψει ζωηρὰ στὴν ψυχὴ του μιὰ εἰκόνα γενικὴ τῆς ψυχῆς τοῦ Πλούταρχου, δὲν παρου-σίασε γιὰ δικό του ⁴⁾ [τοῦ Πλούταρχου] τίποτε ποὺ νὰ τὸν δια-ψεύδῃ ἢ ν' ἀντιφάσκῃ [στὰ ὅσα λέει]· ἀλλὰ προπάντων τοῦ χρε-ωστῶ μεγάλῃ χάρι ποὺ ξεχώρισε καὶ ξεδιάλεξε ⁵⁾ ἓνα βιβλίον μὲ τόση ἀξία καὶ τόσο χῆσιμο ⁶⁾, γιὰ νὰ τὸ χαρίσῃ στὸν τόπο του. Ἐμεῖς οἱ ἄμαθεῖς εἴμαστε χαμένοι, ἂν τὸ βιβλίον αὐτὸ δὲ μᾶς ἔβγαζε ἀπὸ τὸ βουρκο· χάρις σ' αὐτὸ τολμοῦμε τώρα καὶ νὰ μι-λοῦμε καὶ νὰ γράφουμε· οἱ κυρίες δασκαλεύουνε τοὺς δασκάλους· εἶναι ἡ σύνοψή μας. Ἄν ὁ γέρος αὐτὸς ζῆ, τοῦ συστήνω τὸν Ξενοφῶντα γιὰ νὰ τὸν μεταφράσῃ κ' ἐκεῖνον· εἶναι μιὰ πιὸ εὔ-

1) Ὁ Ἀμυὸ, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς «Παράλληλους Βίους» καὶ τὰ «Ἡθι-κά» τοῦ Πλούταρχου, εἶχε μεταφράσει καὶ Ἡλιόδωρο (Τὰ «Αἰθιοπικά») καὶ Διόδωρο Σικελιώτη.

2) «Ἐχοντας μπορέσει ν' ἀναπτύξῃ», λέει ὁ Montaigne.

3) Δύσκολο, ferré, σιδερόδετο, πεταλωμένο, δυσκολόλυτο, δυσκο-λονόητο. Δὲν καλοκαταλαβαίνουμε γιατί ὁ Montaigne βρῖσκει ἀγκα-θερὸ τὸν τόσο ὁμαλὸ Πλούταρχο.

4) «Δὲν τοῦ δάνεισε».

5) «Κοσκίνισε». Ὑπάρχουν καὶ οἱ δυὸ λέξεις στὸ κείμενο, μὲ τὸ ἴδιο σχεδὸν νόημα.

6) «Καὶ ποὺ ἐρχεται σὲ τόσο κατάλληλη στιγμή».

κολη δουλειά και γι' αυτό πιό κατάλληλη για τὰ γερατειά του· κ' ἔπειτα, δὲν ξέρω γιατί, μοῦ φαίνεται, μ' ὄλο πού ξεμπερδεύει γλήγορα και παστρικά τὰ δύσκολα μέρη, ὅτι τὸ ὕφος του πατὰ πιό στερεά ¹⁾, ὅταν δὲν τὸ στενοχωροῦν δυσκολίες και κυλᾶ ἀνεμπόδιστα.

Διάβαζα τώρα δὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο ὅπου ὁ Πλούταρχος λέει ὅτι ὁ Ρούστικος παρευρισκόμενος σὲ μιὰ ἀνάγνωσή του ²⁾ [τοῦ Πλούταρχου] στὴ Ρώμη, ἔλαβε ἓνα δέμα ἐκ μέρους τοῦ Αὐτοκράτορα, και ἀνάβαλε νὰ τὸ ἀνοίξη ὡς πού τέλειωσε ἡ ἀνάγνωσις: πρᾶμα γιὰ τὸ ὁποῖον (λέει) ὄλο τὸ ἀκροατήριον παίνεσε ζωηρὰ τὴ σοβαρότητα αὐτοῦ τοῦ προσώπου. Πραγματικά, μιλώντας γιὰ τὴν περιέργεια, και γιὰ τὸ πάθος ἐκεῖνο τὸ ἀχόρταγο και λαίμαργο γιὰ νέα, πού μᾶς κάνει τόσο ἀδιάκριτα κι ἀνυπόμονα νὰ τ' ἀφήνουμε ὅλα γιὰ νὰ κουβεντιάσουμε μ' ἓνα νεοφτασμένον, και νὰ χάνουμε κάθε σεβασμὸ και ἀξιοπρέπεια γιὰ ν' ἀνοίξουμε μὲ βία ³⁾, ὅπου κι ἂν βρισκόμαστε, τὰ γράμματα πού μᾶς φέρνουν, εἶχε δίκιο νὰ παινέσῃ τὴ σοβαρότητα τοῦ Ρούστικου· μποροῦσε μάλιστα νὰ τὸν παινέσῃ και γιὰ τὴν εὐγένεια και τὴ λεπτότητα πού εἶχε ⁴⁾ νὰ μὴν τοῦ διακόψῃ τὴν ἀνάγνωσις. Ἄμφιβάλλω ὅμως ἂν μπορῆ κανεὶς νὰ τὸν παινέσῃ και γιὰ φρονιμάδα: γιατί, παίρνοντας ἑαφνικά γράμματα και ἀπὸ ἓνα Αὐτοκράτορα μάλιστα, μποροῦσε πολὺ καλά τὸ νὰ τ' ἀναβάλλῃ νὰ τὰ διαβάσῃ νὰ τοῦ ἔκανε μεγάλο κακό.

Τὸ ἐλάττωμα τὸ ἀντίθετο ἀπὸ τὴν περιέργεια εἶναι ἡ ἀδιαφορία, πρὸς τὴν ὁποῖαν βλέπω φανερά ἀπὸ φυσικοῦ μου και πού μερικοὶ ἄνθρωποι εἶδα νὰ τὴν ἔχουν σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε τρεῖς τέσσερις μέρες ὕστερα εὔρισκε κανεὶς ἀκόμα στὴν τσέπη τους ὀλόκληιστα τὰ γράμματα πού τοὺς εἶχαν στείλει.

Δὲν ἀνοίξα ποτὲ κανένα γράμμα, ὄχι μονάχα ἀπὸ κείνα πού μοῦ ἐμπιστεύτηκαν, ἀλλ' οὔτε και ἀπὸ κείνα πού ἡ τύχη τ' ὄφερε νὰ πέσουν στὰ χέρια μου· και τ' ὄχω βάρος στὴ συνείδηση ἂν, σὰ λάχη και βρεθῶ δίπλα σ' ἓνα μεγάλο πρόσωπο—τὰ μάτια μου ἀπὸ ἀπροσεξία κλέβουν τίποτε ⁵⁾ ἀπὸ τὰ σπουδαῖα γράμματα

1) «Εἶναι πιό στὸν ἑαυτὸ του», πιό σίγουρο, πιό ἄνετο, πιό πολὺ στὸν ἀέρα του και στὸ περπάτημά του.

2) «Ἀπαγγελία». Ἀνάγνωσις ἔργου τοῦ Πλούταρχου ἀπὸ τὸν ἴδιον Πλούταρχο.

3) Crocheter. Νὰ σπᾶσουμε ὅπως σπᾶζονται οἱ κλειδαριές.

4) Πάλιν δυὸ λέξεις μὲ τὸ ἴδιο νόημα. Civilité et courtoisie.

5) «Κλέβουν κάποια γνώση ἀπὸ τὰ σπουδαῖα γράμματα». Σὲ ὅλη αὐτὴ τὴ φράση δὲν κράτησα τὴν ἐντελῶς προσωπικὴ σύνταξη τοῦ Montaigne, γιατί θὰ βίαζα πάρα πολὺ τὴ σύνταξη τῆς δικῆς μας γλώσσας.

πού διαβάσει. Ποτὲ ἄνθρωπος δὲ γύρεψε νὰ μάθῃ και δὲν ψαχοῦλεψε λιγότερο [παρ' ὅσο ἐγὼ] στὶς ὑποθέσεις τῶν ἄλλων.

Στὰ χρόνια τῶν πατερᾶδων μας ὁ Κύριος ντὲ Μπουτιέρ κόντεψε νὰ χάσῃ τὸ Τουρίνο γιατί, δειπνώντας μὲ καλὴ συντροφιά, ἀνάβαλε νὰ διαβάσῃ ἓνα μήνυμα πού τοῦστειλαν γιὰ τὶς προδοσίες πού ὑπονόμευαν ¹⁾ τὴν πόλη αὐτή, ὅπου πρόσταζε· και πάλι ὁ Πλούταρχος μοῦμαθε ὅτι ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ θὰ σώζονταν, ἂν, πηγαίνοντας στὴ σύγκλητο τὴ μέρα πού τὸν σκοτίωσαν οἱ συνωμότες, διάβαζε τὸ ὑπόμνημα πού τοῦ παρουσίασαν. Καὶ ἱστορεῖ ἀκόμα και τοῦτο δῶ τοῦ Ἄρχια, Τύραννου τῶν Θηβῶν, ὅτι τὸ βράδυ, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση τοῦ σχεδίου πού ὁ Πελοπίδας εἶχε κάνει νὰ τὸν σκοτώσῃ γιὰ νὰ ξαναδώσῃ στὸν τόπο του τὴν ἐλευθερία, πῆρε γράμμα ἀπὸ ἓναν ἄλλον Ἄρχια, Ἀθηναῖο, πού τοῦλεγε λέξη πρὸς λέξη ὅτι τοῦ ἐτοιμάζανε· και ὅτι καθὼς τοῦ τ' ὄδωσαν τὸ δέμα τὴν ὥρα πού δειπνοῦσε, ἀνάβαλε νὰ τὸ ἀνοίξῃ, λέγοντας τὸ λόγο αὐτό, πού, ἔκτοτε, ἔγινε παροιμία στὴν Ἑλλάδα: Ἐς αὔριον τὰ σπουδαῖα.

Ἐνας φρόνιμος ἄνθρωπος μπορεῖ, νομίζω, γιὰ χάρη ἄλλον, γιὰ νὰ μὴν παρατήσῃ ἄπρεπα μιὰ συντροφιά, ὅπως ὁ Ρούστικος, ἢ γιὰ νὰ μὴ διακόψῃ μιὰν ἄλλη σπουδαῖα ἐργασία, ν' ἀναβάλλῃ ν' ἀκούσῃ τὸ νέο πού τοῦ φέρνουν· ἀλλὰ γιὰ χάρη δικῆς του ἢ ἀτομικῆς του εὐχαρίστησης, ἰδίως ὅταν ἀσκή δημόσιο λειτουργημα, εἶναι ἀσυγχώρητος νὰ τὸ κάμῃ, γιὰ νὰ μὴ διακόψῃ τὸ γεῦμα του ἢ και τὸν ὕπνο του ἀκόμα. Καὶ σ' ἀρχαῖα χρόνια ἦταν στὴ Ρώμη, ἡ θέση τοῦ ὕπατου, ὅπως τὴν ἔλεγαν, ἢ πιό τιμητικὴ στὸ τραπέζι, σὰν ἡ πιό ἐλεύθερη και ἡ πιό προσοιτὴ σὲ ὄσους θὰ ἔρχονταν νὰ μιλήσουν σ' ἐκεῖνον πού θὰ καθότανε ἐκεῖ. Ἀπόδειξη ὅτι μὲ τὸ νὰ εἶναι στὸ τραπέζι, δὲν ἔπαιναν ν' ἀσχολοῦνται μὲ ἄλλες δουλειές και ζητήματα.

Μὰ, κι ὅλα ὅταν τὰ πῆς, εἶναι δύσκολο στὶς ἀνθρώπινες πράξεις νὰ δώσῃ κανεὶς κανόνα τόσο σωστὸ μὲ τὸ νοῦ, ὥστε ἡ τύχη νὰ μὴν κρατήσῃ τὰ δίκαιά της.

ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΟΣ

1) «Πού ὀρθώνονταν ἐναντία στὴν . . .»

ΠΑΝΩ ΣΤΟ ΘΕΜΑ
ΤΗΣ ΗΔΟΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΝΟΥ

Ἄρχίζω νὰ βαριέμαι. Ἄς μὴ ντρέπομαι νὰ τὸ ὁμολογήσω. Μ' ἐπλεξε σὲ μάκρος ἡ γενεαλογία τοῦ ἥρωα ποὺ βάλθηκα νὰ παρουσιάσω. Χάνω τὸ φυσικὸ μου ὄψος μὲ τὸ νὰ σκέφτομαι τὴ σπουδαιότητα καὶ σημασία τῶν ὄσων γράφω. Ἐνθουσιάζομαι ὑπερβολικὰ μὲ ὅτι φαντάζομαι καὶ τεμπελιάζω γιὰ τὴ δουλειά. Θεωρῶ τὸν ἑαυτὸ μου ἔνδοξο, βραβευμένον κίβλας ἀπὸ τὶς ἀρχές. Ἀλλὰ γιατί σὰς φαίνεται παράδοξη ἡ βράβευσή μου; Τάχα βλέπετε καθαρὰ τὴν σημασία τῶν συμβόλων μου; Τί ὑψηλότερο σκέφτηκε ποτὲ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς; Συγκρίνω μὲ τὰ διάφορα ἔθνικὰ ἔπη καὶ μὰ τὴν ἀλήθεια δὲ βρίσκω διόλου ἡ φαντασία μου νὰ ὑστερεῖ. Ποιὸς λοιπὸν μπορεῖ νὰ πεῖ ὅτι δὲν μοῦ ἀξίζουν ἡ ἰσχύ καὶ ἡ ἀνεση ὑστερα ἀπὸ ἓνα ἔργο ὅπως τὸ φαντάζομαι; Θὰ μπορέσω λοιπὸν νὰ κάνω μιὰ φορεσιά ὄσυχά μουάχος ποὺ νὰ μὴ εἶναι ἀποφόροι ἄλλου καὶ χάρισμα. Ἡ μητέρα μου τυραννιέται μὲ τὶς δουλειές τοῦ σπιτιοῦ, ἡ οἰκογένειά μου ποὺ ὑποφέρει, θὰ ἀνακουφιστοῦν. Θὰ καμαρώνουν γιὰ μένα. Κάθε ἄλλο παρὰ εἶμαι ἓνας ἀποτυχημένος. Ἄλλαξε πιά τὸ φυσικὸ μου. Δὲν εἶμαι κανένας δισταχτικὸς καὶ φοβισμένος μπροστὰ στὶς γυναῖκες.

Ἄνοιχτὸ πέλαγος καὶ δροσιά. Φυλλορριασμένα δέντρα. Φῶς. Εἶμαι σὲ μεγάλη αἴθουσα σὲ τζαματὸ ποὺ βλέπει τὴ θάλασσα. Οἱ τοῖχοι σκεπάζονται ἀπὸ τὰ ράφια τῆς βιβλιοθήκης. Δικό μου ἓνα μεγάλο σκυλί, κολοσσὸς τῆς Δανιμαρκίας, ἐκλεχτὴ ράτσα, μὲ περιδέραιο. Κανένας μάταιος θόρυβος δὲν προσβάλλει τὶς αἰσθήσεις μου, δὲ φτάνει ἀπέξω.

Μιὰ ἔμορφη, λοιπὸν, σεληνοφώτιστη νύχτα ἐπιστρέφοντας στὸ ἴδιο ὄχημα μαζί, — «πῶς νὰ σὰς ξεχάσω; — ἀδύνατο» ἀφοῦ ὅλη μέρα τὴν ἔβλεπα μέσα στὸ φῶς, ποὺ περνοῦσε τὰ ἐλαφρὰ ἐνδύματα καὶ τὰ γέμιζε, ὅπως ἡ αὔρα, ποὺ γλυστρά ἀπάνω στὰ κύμματα πλημμυρώντας ἀλμυρὴ εὐωδιά, κολπώνει τὸ πανὶ τῆς

(1) παράγραφος ἀπὸ τὸ κείμενο «ὁ πεθαμένος καὶ ἡ ἀνάστασις»

βάρκας ποὺ μοιάζει γλάρος. Ἐκεῖ ποὺ τὴν μετέτρεπε τὸ φῶς σὲ πουλί ποὺ ἀνεβαίνει ἀπὸ τὸ χῶμα στὴ θερμοὴ ἀτμόσφαιρα, μὲ τὸ δεμένο φιόγκο πεταλοῦδα στὰ μαλλιά της. Ὁμιλούσαμε μὲ τὴ στοργυλοφέγγαρη φωτοχυσία, ἐκεῖ τὸ πόδι της ἄγγιζε τὰ ἄνθη τοῦ ἀγροῦ. Τὸ ἄκρο τὰ δάχτυλα μέσα στὸ λευκὸ ὑπόδημα ἔτριξε μεστὸς καρπός, σάλευε. Ἄκουμποῦσα τὸ δέρμα της. Οἱ μικρὲς χαραγματιές του νάπη, μοσχόβολη κοιλάδα. Ὅτι περικλείνει τὸ δέρμα εἶναι κοντὰ μου, μέσα μου. Φέρνω τὸ μικρὸ δαχτυλάκι στὸ στόμα μου. Τὸ γόνατο, τὸ ἄλλο γόνατο, γόνατα μεσημεριάτικου λουλουδιοῦ. Ἐμορφη κόρη. Ἐλαφρὸ περπάτημα, λεπτοφυής, τολύπη, καπνία διασπαρμένη. Ὁ πόθος εἶναι περισσότερος στὸν ἴσκιό, ποὺ οἱ βάλανοι στὸ χῶμα ἀλλοιώνονται. Ἄναγωνρίζω τὸν κελαιδισμό, κορδαλλὸς τῶνομά του. Εἶσαι πεταλοῦλα, λουλοῦδι, εὐκομη, παραθαλασσία, αἰγαία, ἀνατολική, πολύκλωνη, πολύκαρπη, πολυάνθη, μ' δλόκληρα φύλλα, γυνθωτή, ξανθή, ξανθωπή, ἀνεμώνη. Γερανὸς ἐπιστρέφω ἄγνος, ἄγνος, αἰδήμων, λαγόπους τὴν ἀπόσταση καταπίνω. Τὸ χέρι μετάρβαση. Ἀδύνατο, ἀπίθανο. Ἄφη ὄρατή. Ἐννοια, ὕλη, νόηση, εἰκόνα, εἰκόνηση, εἰκόνημα. Βερονίκη, λουικερία, κρουκιανέλλη, ἀγρόστεμα, στεφανωτική, κορωνίδα, λουλουδιά, περιστερένια, τριγωνέλλα, μελισσαντροῦ, ἀστερωτή, χαρίεσσα. Καταφύγιο ζητῶ, ἔσχατος, ταπεινός, φάγναλος, γαουτίνης, τραχύτριχος. Ἀπέξω θύελλα, κερανοί, νεροποντή. Ἀσάφεια στὶς γνώμες, στὴ φαντασία. Εἶναι μοιραῖο διάταγμα, διαταγή, συμβολικά. Τὸ ὑπερκόσμιο φῶς, οὐσιαστικότητα. Ροπή, ῥιπή ποὺ ἡ ἄμαξα τρέχει ἀπὸ ρητῆρος στὴν ἀναζήτηση τοῦ σύγχρονου κόσμου, τοῦ δικοῦ μου. Στὴ λίμνη κοντὰ τὰ δυὸ χέρια μας διασταυρώθηκαν καθὼς κτένιζες τὰ μαλλιά σὰν Ἄφροδίτη. Βέτη, εὐφορβία, σφαιρωτή, σφαιροφόρα. Μικρὴ ἐλιά φουντωμένη. Ἄμυγδαλωτή, στενόφυλλη, μικρόφυλλη, μικρόανθη, μικρόκαρπη, συσφιγμένη. Εἶμαι ὁ ἐρωδιός, ἀτριπλαξ, ρούμηξ, ἐποπάναξ, ἐλίχρυσος, σπαθωτός, λογχωτός, ταρτοραῖος, Φρύνος ὀξύς. Κοντὰ μου ἡ ζωὴ θρούλος, παράδοση, ἀγίασμα, ἀξία, ἀγάπη, μορφῆς δεσμός. Στάσου σαστικιά, ἀρραβωνιαστικιά, περισσότερα. προποντιδα, κρουμόφυλλη, σπαρτή, ἀρουραία, κυρτή, κλιτή, γυρτή, λυγερή, λυγαριά, ἱξωτή, ἀνδράχνη, περιπλοκάδα, τορλίδα, κληματίς, κληματίδα, κληματίδα, καραμπελοῦ, καβαλεροῦ, γλυκοπόριχο, χοιμαλιά. Ἐλελί—φάσκω—ἀντιφάσκω—ἐλελιφασκόθυμος. Σπροῦνεο, ἀλέκτωρ ὀρχιφόρος, βασιλικός, σταφιλόνικος. Ἄγκάθι, ἀγκαθωτό, δαυκὶ λάθρα, λάθυρα ἀνάμεσα. Κόντηλος, κοντηλόριζο. Καταγῆς πλαγιασμένη χαμαισική, ὀδοδάφνη, ὀκα γυνοφόρα, τρίμερη, κολπωτή. Κασέλλι μικρὸ μὲ τριπλὴ εὐωδιά φυλαγμένη. Κιστίδα, γαστρίδα, δενδρωτή, θα-

μνωτή, φλεβωτή, άλμυρωτή, βελουδένια. Γυναίκα μου ἀγγίζω τὸν ὄμο σου. Ἡδύπνοη, κομψή, στρεπτή, κοιλερία, σχιστή, ὄσειδής, σκληροπία. Ὁ κριός, ἐπιβήτωρ, κρουπινάστρο. Ἐκβάλιον δίδυμο, γύνανδρο, θηλύγονο, ξυνάκι, ὑμενόνημα, αἱματόχρωμη ποικιλία στοὺς δυό μας. Ἀδενόανθος πάνω στὸ πράσινο, στὸ θύμβρο, ὑμενόκαρπος, ἀγραπῆδι, ἀμύδαλο, κύαμος, στάχυς. Δημητριακὴ ἀπὸ μᾶς οὐσία ἀνθρώπινη. Κότινος τοῦ καλάνθρωπου. Ἡμερη μεταβλήθηκες, βικία, εὐακία, ὑπόλευκη, ἄσπρη, βοτάνι, μελόχορτο, ἀνθέμιο, γαλατσίδα, ψωμί, κάτω ἀπὸ ἀστική στέγη σπιτιοῦ.

Αἰσιοδοξία καὶ βεβαιότητα καὶ δύναμη καὶ ἰκανότητα αἰσθάνουμαι. Ἐλεγα ὅτι θὰ προκόψω, ὅτι εἶμαι γιὰ ἀπάνω, γιὰ τὴ ζωὴ. Ἡ ἡδονὴ μὲ γέμιζε σφρίγος. Ἐβλεπα τριγύρω μου. Πόσο ἔμορφη εἶναι ἡ φύση πού ἔχει τὸ πρόσωπο τῆς. Ἐσμιγα μαζί τῆς καὶ μὲ τὸν κόσμον. Ἐπομένως ἀστοχοῦσα τὴ μοναξιά. «Πόσα χρόνια θὰ ζήσουμε;—Πάντοτε ἀγαπημένη μου. Εἶσαι ὁ θεός μου καὶ μὲ κάνεις ἀθάνατο». Βαδίζαμε μὲ συμπλεγμένα τὰ χέρια. Δὲν ἔννοιωσα πού κόντευε νὰ βραδυνάσει ἡ Κυργιακὴ. Ἀπότομα εἶδα τὸν ἴσκιον νὰ μὲ καλύπτει, νὰ θέλει νὰ μὲ καταπιεῖ. Ἴσκιος ἀπὸ τὸ σῶμα ἑνὸς τρελλοῦ, παράφρονος. Ἐνῶ καταλάβαινα πὼς ἦταν ἑνὸς ἀνθρώπου, οἱ αἰσθήσεις μου ἔχαναν τὸ συγκεκριμένο σχῆμα του. Ἐβλεπα ὅτι ἦταν μιὰ κάμαρη κλειστή. Ἐσωτερικὸ γεμᾶτο ἀκατάστατα ὑπόλοιπα ἐπιπλώσεων. Λάμπες, πολυθρόνες, κονσόλες, ἔταξερες. Ἐνα χυλωμένο ὁλόγι πού χτυπᾷ δίχως νὰ δείχνει τὴς ὥρες, γιατί ἔχουν πέσει οἱ δείχτες. Ἀταίριαχτα πράγματα πού ἄλλοτε γέμιζαν τὴν καληκἀμαρη σπιτιοῦ, ἀνοιχτοῦ σὲ ὑποδοχὲς ἢ τὴς δευτέρας κἀμαρες τοῦ ὑπνου, τὴν τραπεζαρία ποῦχε τὰ χρωματιστὰ κἀδρα. Μέλη ἑνὸς ὀργανισμοῦ ἀμετακίνητου σὲ ἀδράνεια. Ἀτμόσφαιρα περιορισμένη μὲ τέσσερες τοίχους, πού ἀπὸ τὴν παλαιότητα δὲν στέκονται κἀθετοι. Φούσκωσε ὁ σουβάς, ἡ νεροπογιὰ μαύρισε, ξεχωρίζονται τὰ σχισίματα ἀπὸ τὰ μπηγμένα καρφιά καὶ ὁ ἄσπρος γύψος τῶν ἐπιπλώσεων. Σκοτεινὸς ἔσωτερικὸς χῶρος γεμᾶτος ξεχασμᾶρα καὶ κούραση. Γεμᾶτες οἱ γωνίες μ' ἀράχνες. Ἀναδίνονταν μιὰ λιπαρὴ μυρωδιά, πυκνότερη, σὰν ἀπὸ ἄρωστα μάτια σαλισμένα μὲ βλέφαρα κλειστά. Μυρωδιὰ ἀπὸ οὔρα πού ὑπέστησαν τὴν ἀμυωνιακὴ ζύμωση κι' ἀφίνουν πουρὶ στὰ δοχεῖα κίτρινο. Μυρωδιὰ ἀπὸ τὰ ἄψα σπύρτα γιαιρικοῦ πού τρίβουν κἀτάκοιτο σῶμα. Ἄρρωστο ἀπάνω στὸ κρεββάτι κορμί, κάτω ἀπὸ σκεπάσματα κουκουλωμένο γιατί τινάζεται ἀπὸ τὰ ρίγη, μουδιάζουν τὰ ἄκρα κι' ἀκουμπᾷ τὴς πατοῦσες σὲ μπουκᾶλες μὲ θερμὸ νερό, πάσχει ἡ καρδιά του, σφίγγει, δυσκολεύει

ἢ ἀναπνοὴ του. Ὑπέφερα ἀπ' ὅτι αἰσθανόμουν. Πάλευνα νὰ ὑπερνικήσω τὴν κατάσταση πού βρισκόμουν. Δοκίμαζα φόβο. Παρακαλοῦσα ἀν ἦταν δυνατὸν νὰ φύγη ἀπὸ τὰ μάτια μου ἡ πένθιμη εἰκόνα πού μὲ ἴσκιαζε καταθλιπτικὴ, πού ἔκανε τὸ ἔδαφος κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μου νὰ τρέμη. Δὲν ἦταν σεισμός, ἀκουα θορύβους βαρεῖς, ὑποχθόνιους, μὲ τὸ ξέστρωμα ἑνὸς τραπεζιοῦ. Τὸ μαχαῖρι χτυποῦσε στὸ πήλινο πιάτο, σὰν ἀπάνω σὲ ὀστεῖνο καύκαλο. Ἐνας ὄγκος κούφιος κατᾶπεσε, κούτσουρο πού ἡ φωτιὰ τὸ ἐξάντλησε καὶ πέφτει νὰ σβύσει.

Τράβηξα τὸ χέρι μου ἀπὸ τὸ χέρι τῆς πού τὸ κρατοῦσα. Εἶμουν μονάχος πού ἔβλεπα. Δὲ μποροῦσα νὰ πῶ τί μὲ βάραινε. Θὰ ἤθελα βέβαια νὰ μὴν ὑπέφερα πιά. Ἡθελα νὰ ἡσυχᾶσω, ἀλλὰ δὲν μποροῦσα. Περιορισμένος μέσα σ' ἕνα ἑφτασφράγιστο κύκλο. Ἐνοιωθα τὸ πλαίσιο τῆς εὐθύνης πού μέσα πληρώνεται κἀθε ἀξία. Ἡ ἐξασφάλιση καὶ ἡ ἐπιτυχία στραγγίζουν, ἀφαιροῦν τὸ ἀπόλυτο τῆς οὐσίας μου, μὲ περιορίζουν σ' ἕνα σχῆμα. Ἡ ἰκανοποίηση τῆς ἡδονῆς εἶναι πεπερασμένη. Ἄλλος εἶναι ὁ βαθύτερος νόμος πού μὲ μετρᾷ καὶ μπορεῖ νὰ μοῦ δώσει τὴν χαρὰ τὴν ἀληθινή.

Κατανοοῦσα λοιπὸν τὴν ἀδράνεια πού μὲ ἄφινε νὰ μετακινήθω ἀπὸ τὴ θέση μου καὶ τὴν τάξη μου. Ἐπιθυμῶντας τὴν ξεκούραστη ἐξασφάλιση, κατέπνιγα τὴς ἀντιδράσεις τῆς ντροπῆς καὶ τοῦ φόβου, σφιγμένος σὲ στενόχωρο πλαίσιο, ὡς πού ἐπαναστάτησε ἡ ψυχὴ μου, ἀπὸ ἀφορμὴ πού παρουσιάστηκε μπροστά μου ἕνας φτωχὸς ἄρρωστος τρελλὸς νὰ ζητιανεύει, φορῶντας ἕνα ξεθωριασμένο, κουρνιασμένο ἀντερί. Τὰ μέλη του εἶχαν πάθει μόνιμη διαστρέλωση ἀπὸ σπασμούς. Οἱ ἀρθρώσεις του ἦταν διογκωμένες σὰν ἐξαρθρωμένες. Σκευρὰ σανίδια πού καμπαρντίζουν, φουσκώνουν καὶ προεξέχουν σὲ γωνίες ἀμβλείες. Μέσα στὴς ξύλινες παράγκες συνοικισμοῦ, ὅπου μονηλιάζουν ὑπόλοιπα ἀπὸ οἰκογένειες ποῦχασαν τὴ σειρά τους. Μέσα σὲ μιὰ στιγμὴ ἔχασα τὸ ἀτομικὸ σῶμα τοῦ φτωχοῦ ἄρρωστου καὶ τρελλοῦ ἀπὸ μπροστά μου. Ἐβλεπα τὸ σῶμα τῆς δυστυχίας κυκλώπειο, νὰ βαραινέται ἀπάνω μου μὲ τὸν ἴσκιον του. Τὸ σχῆμα πού ἔβλεπα ἦταν μιὰ κάμαρη κλειστή, ἕνας θάλαμος νοσοκομείου φυματιώπντων, ὅπου ἄλωνίζει ὁ χάρος. Στὸ ἄσπρο ἀσβέστωμα τοῦ ἔξωτερικοῦ τοῖχου εἶναι ζωγραφισμένοι παραγκιόζηδες, γελοιγραφίες, ἄσμενες φράσεις ἀφροδισιακῆς καὶ σχέδια. Μέσα χοντροὶ ἀρουραῖοι ποντικοὶ πηδοῦν ἀπάνω σ' ἕνα ἐγκαταλημένο νεκρὸ, γυρεύοντας νὰ ἐξουσιᾶσουν τὸ πτώμα ἀκόμα πρὶν κἀταχωνιαστεῖ. Εἶδα τὴ δυστυχία, ὅπως εἶδε ἡ Ἄννα Καρένιν τὸ μουζικὸ πού ἔσκυβε κι' ἔκρουε μ' ἕνα σφυρὶ τοὺς σιδεράζονες

ἀπὸ τὶς ῥόδους τοῦ τραίνου, ὅπου ἀπὸ κάτω θαῦρισκε τὸ τέλος της.

Σκέπασα μὲ τὶς παλάμες μου τὸ πρόσωπο.

ὦ! γιατί νὰ διστάζω τόσο πολὺ νὰ ξεπεράσω τὸ φράγμα τῆς μικρῆς ἀπόστασης πὺ ἐκμετρῶ τὴ θέση τοῦ βίου μου; Πρέπει νὰ βγῶ ν' ἀντιμετρηθῶ μὲ τὴν προσπάθεια τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς μέσα στοὺς αἰῶνες. Καλύτερό μου Ἀδελφέ, συγχώρεσέ μου πὺ σὰν ἐπιπόλαιο παιδί ναρκισσεύουμαι. Δὲν πρέπει νὰ ἐμποδίζουμαι μὲ φαντασίες, πὺ ἔχουν μόνο σκοπὸ τὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ ἑαυτοῦ μου, ἀπὸ τὴν ἐξακολούθηση τῆς γενεαλογίας τοῦ ἥρωα πὺ πέρνει μορφὴ ὑπερατομική.

(Καλοκαίρι, 1938)

ΝΙΚΟΣ ΓΑΒΡΙΗΛ ΠΕΝΤΖΙΚΗΣ

Η ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Οἱ ὠραῖοι κι' εὐγενικοὶ κύριοι πὺ χορτάσανε ἀπ' ὅλα, βγαίνουν κάποτε τὴν ἡμέρα, πὺ οἱ καυμένοι οἱ ἄνθρωποι τὴν χρησιμοποιοῦνε γιὰ ἀνάπαυή τους καὶ κατάπληχτοι γιὰ τὴν κίνηση τῆς δημοσίας, καὶ γεμάτοι δυσφορία γιὰ τὸν κόσμον πὺ πλανιέται ἄσκοπα στὸν Μαρτιάτικο ἥλιο καὶ τοὺς παρεμποδίζει τὴν περίλαμπρη κυκλοφορία τους, ἀναρωτοῦν ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ μεγαλεῖο τῆς ἀνοησίας των: Τί συμβαίνει σήμερα;

Κι' οἱ θαυμάσιοι αὐτοὶ κύριοι τότε μόλις μαθαίνουν πὺς ἡ ἡμέρα ἐκείνη εἶναι ἡ Κυριακή. Πὺς οἱ ἄλλοι συνάνθρωποί των τὶς ἄλλες ἔξη ἡμέρες δουλεύουν, ἀγωνίζονται καὶ συνωσιζοῦνται στὰ βάραθρα καὶ στὶς ματωμένες ὄρες τῆς καθημερινῆς βιοπάλης των, ἐνῶ αὐτοὶ οἱ κύριοι ἔχουν ὅλες τὶς ἡμέρες τῆς ἑβδομάδας καὶ τῆς ζωῆς των Κυριακή. Τί θέλετε λοιπὸν νὰ ξέρουν οἱ ἄνθρωποι τοῦτοι γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ἄλλων, γιὰ τὴν καθημερινότητα τῶν πραγμάτων καὶ γιὰ τὸ αἷμα καὶ τὴ βαθειὰ οὐσία, πὺ ἔχει ἡ ἐπίγεια τούτη διαδρομή;

Τὸ ἴδιο πράγμα συμβαίνει ἀπόλυτα καὶ στὴν ποίηση. Σ' ὅλη τὴν μακροαῖωνη ἱστορία της, τὴ γεμάτη μεγαλειώδεις καμπύλες ἀπὸ οὐράνια τόξα καὶ μαϊάνδρους φαντασμαγορίας, ὑπάρχουν οἱ ποιητὲς τῆς Κυριακῆς, οἱ ποιητὲς πὺ ζοῦν καὶ κάμουν τὴν Κυριακάτικη ποίηση. Τώρα στὰ χρόνια μας μάλιστα, πολλοὶ νεώτεροι ποιητὲς, χειρότερα δὲ στὴ μακάρια Ἑλλάδα μας, παρασυρμένοι ἀπὸ τὶς νέες αἰσθητικὲς καὶ ποιητικὲς κατευθύνσεις, βοήκαν ὅλη τὴν εὐκαιρία νὰ παρεξηγήσουν, νὰ ἀσεβήσουν καὶ νὰ ἀποκρύψουν τὴν ψυχική τους ἀνεπάρκεια πίσω ἀπὸ τὴν κάτωχρη καὶ ἀποτραβηγμένη ποίηση τῆς Κυριακῆς. Καλοπροαίρετοι, καλοφαγωμένοι, εὐχαριστημένοι μὲ ὅλα, κοιμισμένοι ἀνάλαφρα κι' ἀφρόντισια στὰ ζεστά μέγαρά τους, ἐπίσημοι κατὲ μέρα, Κυριακάτικοι συνεχῶς, βγαίνουν κάθε μεσημβρία ἀπὸ τὸ σπίτι τους κι' ἀπ' τοὺς ἑαυτοὺς τους, κυτᾶνε τὰ πάντα μὲ μιὰν ἀσυνείδητη περιωπὴ κι' ἀρχίζουν νὰ τραβοῦν φωτογραφίες καὶ νὰ σκιστάρουν ἐλαφρά, κάθε τοπίο καὶ κάθε γραμμὴ.

Στὴν Κυριακάτικη τούτη ποίηση τὰ πάντα εἶναι ἀνέρα, φωτεινά, γαλάζια, ἐπιδερμικά.—Ρυάκια ἀρμενίζουν στὰ βήματά τους, ρυάκια πὺ κατακυλοῦν τὴ δροσιά τῆς αὐγῆς καὶ τοῦ ἀτέρο-

μονος μεγαλείου τῆς ἐνοράσεως κι' ὄχι τὰ δάκρυα τοῦ πλησίον, μικρὰ κι' ἔξωτικά πουλιὰ διασκεδάζουν τὴν λεπτεπίλεπτη ἀκοή των.—Δὲν ἀκοῦν ἄλλους ἤχους, κανένα βογγητό, καμμιά φωνή πού νὰ μοιάζει μὲ ἀνθρώπινη. . . Στὰ μάτια τους ἔχει κρεμαστέϊ ἕνας πελώριος πίνακας ἀπὸ πολύχρωμους ἀνέμους καὶ σταματοῦν στὴν ὄρασή τους, μόνο τὰ χρώματα, οἱ συνδυασμοὶ καὶ τὰ κελύφη τῶν ἄστρον, πού φέγγουν στὸ στερέωμα, ὄχι νὰ ἁμορφήνουν καὶ νὰ ψηλώνουν τὴ ζωὴ μας, ἀλλὰ ἀκριβῶς γιὰ νὰ μᾶς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴ ζωὴ. Ζοῦν σὰ μόνοι, σὰν ξένοι μέσα στὸ σύνολο τῶν ὁμοίων μας, στοὺς ὁποίους παρουσιάζονται σχεδὸν σὰν προσκαλεσμένοι, ὑψηλοὶ κι' ἀκατάδεχτοι προσκαλεσμένοι, πού μόνο πού οἱ «καλοὶ» τους τρόποι δὲν τοὺς ἐπιτρέπουν γιὰ νὰ τοὺς βροῦσιν. Πού μόνο ἡ ἔμφυτη λυμπατικὴ ἰδιοσυγκρασία τους δὲν δύναται νὰ χειροδοκῆση ἐναντίον των.

Γυρίζουν τὰ μάτια τους πρὸς τὸν κόσμο καὶ τὸ τραγικὰ μεγαλειώδικο θέαμά του, μὲ ὕφος πανσοφίας, μὲ τόνο δουκιτικῆς περιωπῆς κι' ἐκείνη ἡ μοναχικὴ ἀποκορύφωση τοῦ ἑνδοξοῦ ἑαυτοῦ των, ἀναμετρεῖται μονάχα μὲ τὸ πιὸ ἀλόγητο οἰκόσημο τῆς Κυριακάτικης ποιήσεώς των.

Ἡ ποίηση γι' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους εἶναι γιορτὴ, εἶναι χαρούμενο παιχνίδι, εἶναι πρωῖνός περίπατος ἐξοχικός. Τὰ ξένα πρότυπα τοὺς δίνουν τὴν εὐχέρεια νὰ περιδιαβάξουν μέσα σὲ κάθε ἑλαφρὴ πρόφαση κι' ἐπιφανειακὴ παρομοίωση. Στὸ περιβάλλον τοῦ οἴκου τους διαφαίνεται μιὰ νευρικὴ προετοιμασία, πού προειδοποιεῖ τὸ κοινὸ πὼς κάτι συμβαίνει μ' αὐτοὺς τοὺς κυρίους. Στὸ ὑποστατικὸ ὑπάρχουν πάντα ἀφθονοὶ δοῦλοι γιὰ νὰ τοὺς ὑπηρετοῦν, τοὺς ἀναδεικνύουν καὶ νὰ τοὺς ἀνακηρύσσουν πνευματικὸς ἀνθρώπους. Σκοτάδι κι' ἐπιπολαιότης ὑπάρχει δυστυχῶς ἀκόμα ἀρκετό. Ἡ παράδοση κι' ὁ συντηρητισμός, ἔχουν τόσο ἀποκοιμηθεῖ ὑπὸ τὸ μηδενικὸ των, ὥστε πολλοὶ ἀπὸ τοὺς βιαστικὸς νέους νὰ προσχωροῦν μαζὺ τους, στὸν ἀναίμακτο καὶ φθοροποιὸ γιὰ τὴν ποίηση κῆπο τους, πολλοὶ δὲ ἀπὸ τοὺς ζωντανότερους καὶ πιὸ γνωστοὺς πνευματικὸς μας ἀνθρώπους, καθὼς τυχαίνει νᾶναι ἀνθρώποι ἀκατανόητοι, μισομαθεῖς καὶ ἀνέτοιμοι, συνθηκολογοῦν μ' αὐτοὺς ἀνεπανόρθωτα, ἢ ἔστω καὶ προσωρινά. Διαθέτουν πλοῦτο, ὄνομα, μέγεθος εὐκολιῶν καὶ διπλωματίας, καὶ πολλὰ ἄλλα προσόντα ἐνῶ στεροῦνται ἐκείνου πού μονάχα χρειάζεται: Τῆς καρδιάς! Κι' ὄχι μονάχα πού τὴν στεροῦνται, προχωροῦν τόσο μακρύτερα ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς προσπάθειάς των, ὥστε αὐτὴ τὴν ἔλλειψη τῆς καρδιάς,—τοῦ πάθους, τῆς ὁρμῆς καὶ τῆς ἰδιοφυΐας των, τὴν ἀνάγουν σὲ δόγμα, σ' αἰσθητικὴ θεωρία, σὲ ποίηση.—Γι' αὐτοὺς ἡ ποίηση τέτοια πρέπει νᾶναι: Χαρά, ὄραμα ἀνάλαφρο, χρωματουργικὴ δεξιο-

τεχνία, λύγισμα καὶ τσάκισμα τῆς γραμμῆς, παιγνιδάκι λόγων, πλώρα γιὰ τὰ Κήθουρα, μαρμαρυγὴ στὰ νερὰ τοῦ Αἰγαίου. Αὐτὰ μονάχα καὶ μερικὰ ἀναψυχτικὰ φράσεων, μερικοὶ ἀτμοὶ εὐωδιασμένοι στὶς τολύπες τῶν ρεμβασμῶν των, χαριτολογίες μὲ φράσεις ἀνάλαφρες καὶ κυματιστές, χάριτες ἀπὸ μερικὰ λογάκια. Γι' αὐτοὺς ἡ ποίηση πρέπει νὰ λευτερωθεῖ ἀπ' τὸ αἶσθημα, πού τὴ βαραίνει ὅπως ὁ πόνος βαραίνει τὴ ζωὴ, γιαντοὺς ἡ ποίηση πρέπει νὰ γίνῃ Κυριακάτικη εὐωχία, ἐντύπωση μικρῶν κι' ἀπροσπιτων στιγμῶν, πού νάχουν τὴ ρίζα τους μακριὰ ἀπ' τὴ ζωὴ καὶ κοντὰ στὸ ἄβαθο ἄτομό τους.—Ὅλα γύρα τους εἶναι δεξιοτεχνία, παραλογισμός, ἔξωζωϊκὰ φαινόμενα. Ἡ ποίηση κατὰ μεγαλύτερο λόγο, ὀφείλει νὰ γεύεται τὰ πάντα ἐχτός ἀπὸ τὴ ζωὴ.

Τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ Κυριακάτικη ποίηση, ἀποκορυφώθηκε μὲ τὴν ἐμφάνιση νέων τρόπων στὴν τέχνη καὶ εἰδικώτερα μὲ τὸν ὑπερρεαλισμό. Μοῦ δόθηκε πολλές φορές ἡ εὐκαιρία νὰ μιλήσω γιὰ τὸ θαυμάσιο αὐτὸ κίνημα, πού ἀνοίξε στὴν ποίηση πολὺ βαθειὲς καὶ μυστικὲς πηγὲς γιὰ λαμπρότατες ἐπιδιώξεις. Ἀκόμα, μοῦ δόθηκε ἡ χαρὰ νὰ κραυγάσω μὲ ἀπροκάλυπτο ἐνθουσιασμό κι' ἀληθινὴ εὐτυχία τὴν ἐμφάνιση ποιητῶν, ἀληθινῶν ποιητῶν, πού μὲ τὰ διδάγματα καὶ τὴν πείρα τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ ἔδωσαν ἢ ἔδειξαν πὼς μποροῦν νὰ δώσουν τὴν ἔσοχη ἐκείνη πεμπουσία, πού ἀποκαλοῦμε χωρὶς καμμιάν ἐξήγηση ποίηση. Μὰ μοῦ δόθηκε καὶ μερικὲς φορές ἡ τιμὴ, ἐλπίζω δὲ νὰ μοῦ δοθεῖ συχνὰ καὶ στὸ μέλλον ἡ εὐκαιρία νὰ ραπάζω ἀπὸ ταῦτάκια τους τοὺς ὄχρους καὶ κακόζηλους ἐκείνους, πού ἔχουν τὴν ἰκανότητα νὰ παραποιοῦν τὴν ποίηση, τὰ μέσα νὰ τὴ σερβίρουν καὶ τὴν ἐγκληματικὴ εὐχέρεια νὰ θορυβοῦν καὶ νὰ πείθουν πολλοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὰ λημιστικὰ των ἀραβουργήματα. Στὴν τελευταία τούτη περίοδο, ἡ ἀπογύμνωση πού ἔγινε σὲ πολλοὺς ποιητὲς καὶ πεζογράφους μας ἀπ' τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἀξίωση τῆς τραγικῆς ἐποχῆς μας, τοὺς ὅλπισε μὲ ὄλο τὸ πείσμα καὶ τὴ μανία πού τοὺς χρειάστηκε γιὰ νὰ στηρίζουν τὴ θεωρία καὶ τὸ ἔργο των. Κι' ἀπὸ κατήφορο σὲ κατήφορο, πῆραν τὴν καταράκυλα πού τοὺς ἀνέμενε ἐκεῖ κάτω στὸ τελευταῖο σκαλοπάτι. Τὰ ἔργα τους ὄλο καὶ ξεγυμνώνουν περσότερο τὸν ἑαυτό τους. Οἱ θεωρίες ὄλο καὶ τοὺς κυκλώνουνε γιὰ νὰ πνίξουν τοὺς ἴδιους ἐξηγητὲς τους. Ἡ ἀνθρωπιὰ τους ὄλο καὶ γίνεται πιὸ στεγνὴ, πιὸ ἀνύπαρκτη.

Ὅλακαιρὴ τὴν ὑπόθεση τῆς ποιήσεως τὴν ἔκαμαν ἀτομικὴ δεξιοτεχνία. Τὰ ποιήματα, διακηρύσσουν, ὅτι γράφονται ἐπὶ τῆ βάσει τῶν ποιητικῶν θεωριῶν τοῦ τάδε καὶ κατὰ τῆς φιλοσοφικῆς ἀρχῆς ἄλλου κάποιου τάδε, ὅτι ὀλόκληρος ὁ ὑπερρεαλισμός εἶναι μιὰ καταφυγὴ, ἕνας σκοπός, ἕνα τέλος, μέσα στὸ ὅποιο

πιά μπορούμε να κρήψουμε κάθε γυμνότητά μας, κάθε αναιμία μας, με γαλαζοαίματα μίγματα κυριακάτικων επιδείξεων, πάνω σε λεπτά, μεταξωτά σύματα ακροβασίας. Κι' επειδή είμαστε υπερρεαλιστές, φτάνει για νάμαστε μεγάλα παραδείγματα.

Κι' επειδή δίνουμε λίγες γραμμές γεμάτες από φρεσκάδα λόγων και φραστικών σχημάτων, πραγματικά ευρηματικών, πραγματικά μαγικών, είμαστε ποιητές! Κι' επειδή γεμίζουμε τα χαρτιά, τὰ ὄνειρά μας, τὴ ζωὴ μας, τὴν ποίησιν μὲ ἄφθονο μελάνι, πάει νὰ πῆ πὼς δὲν μᾶς χρειάζεται τὸ αἷμα! Κι' επειδὴ κινούμε τὰ χέρια μας μηχανικὰ καὶ δὲν μπορούμε νὰ κλάψουμε σὰν τὰ παιδιά γοερά ἢ ἀθόρυβα, γεμάτοι ἀθωότητα καὶ πικρὸ παράπονο, θὰ πῆ πὼς δὲν χρειάζεται ἡ καρδιά! Κι' επειδὴ δὲν ξέρουμε τὸ μεγαλειώδικο μαρτύριο τῆς καθημερινότητος θὰ κάνουμε ὅλες τὶς ἡμέρες μας Κυριακές! Κι' επειδὴ δὲν ἔχομε μέσα μας τὸ θαυμαστὸ καὶ περιλάμπρο ἄστρο πὸν θὰ μᾶς λαμπρύνει, θὰ καταφεύγουμε στὸ ἐκτυφλωτικὸ πολύφωτο τῶν αἰσθητικῶν ἀκροβασιῶν, πὸν φωτίζει τὸ γραφεῖο μας! "Ἐ, ὄχι κύριοί μου. Δὲν γίνονται αὐτὰ τὰ πράματα. Ὅταν ὑπάρχει ὁ ποιητὴς μπορεῖ νὰ τὰ μεταχειριστεῖ καὶ νὰ τὰ κάμει ἐκεῖνος ὅλα, κι' ὁ αἰσθητικὸς πλοῦτος καὶ τὰχτινοβολήματα τῆς τόλμης του, δίδουν ἀκόμα πιὸ ἔνδοξο μεγαλεῖο στὴν ποίησίν του. Μὰ ὅταν δὲν ὑπάρχει δὲν μπορεῖ κανένας νὰ παρεμβάλλει τὶς ἀληθινὰ του, τὰ ξένα κείμενα καὶ τὰ θαμπωτικὰ σχήματα τῶν λόγων γιὰ νὰ τὸν ἀντικαταστήσει. Ὁ ποιητὴς σὰν μέσο καὶ σὰν μέθοδο ποιητικῆς χρησιμοποιοῖ κάθε μιὰ ἰαχὴ πὸν φτάνει ἀπ' τὸν κόσμον τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος ὡς τὴν ψυχὴ του. Καὶ τὰ προβάλλει ὅλα μὲ τὴν ἴδια ἐκπληκτικὴ ἔνταση ὅταν εἶναι γεννημένος γιὰ νὰχτινοβολήσει καὶ προβάλλει τὴ μοῖρα του στὸν κόσμον. Ἀλλὰ οἱ ποιητὲς τῆς Κυριακῆς, ὄχι μόνον δὲν ἔχουν τίποτα κλεισμένο μέσα στὰ γιορτινὰ φορέματά των, ἀλλὰ παρὰσυσμένοι ἀπὸ ἐξωτερικὴ γραμμὴ τοῦ νεωτερισμοῦ των, ξεγελασμένοι ἀπὸ τὴν ἀνοησία τῆς συντηρητικῆς ἀντίδρασης, πὸν τοὺς ἀναδεικνύει «διὰ τοῦ δευτέρου ὄρου συγκρίσεως» σὲ προοδευτικὸς καὶ πρωτοπόρους πραγματικούς, τέλος ἀπατημένοι ἀπὸ τὴν κουτὴ οἴησίν των, πὸν θεωρεῖ τὶς αἰσθητικὲς προόδους καὶ τὰ ποιητικὰ κινήματα, σὰν ταυτόσημα μὲ τὴν ποίησιν, σὰν νάσαι αὐτὴ τούτῃ ἡ ποίησιν, ἀνακηρύσσουν τοὺς ἑαυτοὺς των πρωτοπόρους, ἀληθινὰ καινούργιους ποιητὲς καὶ παίρνοντας τὴ μεγάλη βόλτα ἀποδίδουν ἀόριστα στὴν ἀντίδραση τοὺς χαρακτηρισμοὺς «τοῦ ἀγαθοῦ ἀστοῦ» καὶ γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς των τὴν τιμὴ τοῦ ἐπαναστάτη ποιητῆ. Ἀλλὰ πὸν καὶ πὼς ἐπαναστάτησαν στὴν ποίησιν; Συγγέροντας τὴν αἰσθητικὴν προσαρμογὴν τους στὴν τεχνικὴ τοῦ υπερρεαλισμοῦ καὶ μονάχα

αὐτό, ἔχουν τὴν ἀξιολύπητη καὶ μαρτυρικὴ ἀδυναμία νὰ νομίζουν πὼς ἔγιναν ἐπαναστάτες ποιητὲς, ποιητὲς καινούργιοι.

"Ἐτσι μὲ τάλόγια, μὲ τὴν προσαρμογὴν τους πρὸς τὴν αὐτόματη γραφὴν, ὄστρακα καθυστερημένα, ξεπερασμένοι δουλικὸι μιμητὲς ἐνὸς ἀκίητου αἰσθητικοῦ ὄγκου. Ἐτσι μόνον πὸν ἄφισαν τοὺς καμπανιστοὺς στίχους κι' ἄφισαν τὸ ἄμεσο λογικὸ ἀνιγμὰ τῆς χρεσινῆς ποιήσεως γιὰ χατῆρι τοῦ υπερρεαλιστικοῦ ὑποσυνειδήτου. Πὸν εἶναι τὰ νέα τους αἰσθήματα, οἱ νέες ἀνατάσεις τους, τὰ καινούργια χρώματα τῆς ψυχῆς τους; Πὸν βρίσκονται οἱ τρικυμίες τῆς ψυχῆς των, πὸν μὲ τὰ πλούσια αἰσθητικὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς μας, θὰ δώσουν συγκλονιστικὸς καινούργιους τόνους, μὲ ἔνταση καὶ μαγικότητα, μὲ πάθος καὶ ψυχικὴ ἔκταση; Μονάχα καινούργια τεχνικὴ ἔχουν. Μονάχα καινούργιους συνδυασμοὺς ἐπιθέτων καὶ λόγων. Αἰσθήσεις καινούργιες, μὲ ὑλικότητα; στερεές, μὲ ἅπτα ἀλαζονικὰ καὶ καινούργια αἰσθήματα ἐλάχιστες περιπτώσεις βλέπομε. Γιατὸ σχεδὸν δὲν ξεχωρίζουν οὐδὲ οἱ προσωπικότητες τῶν ποιητῶν τῆς Κυριακῆς ποίησιν. Ἡ νέα τεχνικὴ στὰ χέρια τῶν μὴ ποιητῶν, καταντάει κοινοτυπία πιὸ ἀφόρητη κι' ἀπὸ τὰ τετράστιχα τοῦ Πολέμη. Θεέ μου τί ἀποκαρδίωση μιᾶς χρεσινῆς πρωτοπορίας, πὸν ἔσβυσε τόσο νωρίς, χωρὶς νὰ ἀνθήσει! Αὐτὴ ἡ Κυριακάτικη ποίησιν, πὸν φωτογραφίζει ἐρασιτεχνικὰ τὴ ζωὴν, πὸν σκιτσοῦν τὰ περιγράματα καὶ δὲν ἄφησε ποτέ της ἕναν ἀναστεναγμὸν, θυμᾶται κι' ὅλας τὸ Μαγιακόφσκη, τὸν Γκάρθια Λόργκα, ποιητὲς γεμάτους ἀπὸ νέες αἰσθήσεις, ἀπὸ ἅπτα καὶ δξύτατα συμβάντα, ἀπὸ ἀγκωνάρια καὶ ὑλικότητες ποιητικὲς, πὸν ξεκινοῦν ἀπὸ περιοχὲς τόσο καθαρὲς καὶ παρθένες, μ' ἕνα τρόπο καινούργιο κι' ἐκτυφλωτικὰ προφητικὸ. Ἐσεῖς κύριοι ποιητὲς τῆς Κυριακῆς, κάμετε τὴν ποίησίν σας γιὰ νὰ διασκεδάσετε, ὅπως κάμουν οἱ ἄλλοι συνάνθρωποὶ σας τὴν Κυριακάτικὴν τους περιοδείαν, καὶ φουσκώνετε ὀλίγη συνταγολογίαν ἀπὸ τὰ σπεσιαλιτέ τοῦ Ἄντρε Μπρετόν, βάζετε ὀλίγον ἄρωμα ἀπὸ νέες φραστικὲς δεξιότητες, προσθέτετε κι' ἕνα γραμμᾶριο ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν παράδοση τῶν τόπων της, τοῦ κλίματός της καὶ τῆς φιλολογίας της καὶ θαρρεῖτε ὅτι κάμετε ποίησιν καὶ μάλιστα ποίησιν καινούργια. Ὅχι, λοιπόν, κύριοί μου. Ὅχι! Ὅσο τέλος πάντων ἡ προσπάθειά σας ἦταν ἐντοπισμένη, σεμνὴ, ἀτομικὴ σᾶς βλέπαμε μὲ συμπάθεια ἢ τὸ πολὺ μὲ ἀδιαφορία. Τώρα φουσκώσατε, ζητᾶτε νὰ παρασύρετε κι' ἄλλους, νὰ μᾶς χαλάσετε μερικὸς νέους. Θὰ σᾶς ἀνασκοποῖσουμε. Γιατὶ ζητᾶτε νὰ μᾶς κάμετε κακὸ στὸν τόπο. Δὲ σᾶς μιλάει ἕνας καθυστερημένος, ἕνας ἀντιδραστικὸς τῆς ποιητικῆς παράδοσης. Σᾶς τὰ λέει ἕνας πὸν σᾶς νοιώθει καλά, ἕνας πὸν σᾶς παρακολούθησε ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματά σας, πὸν ξεσπάθωσε ὅταν ἀρχί-

ζατε δειλά μέσα στο αισθητικό σκοτάδι μας να προχωρείτε και σ'α παραστάθηκε όσο μπορούσε. Μά όχι πιά ακόμα αλχημίες. Δέν μπορείτε πιά άλλο να προχωρήτεσε. Φτάνει ως εδώ. Ἄρκετά προσφέρατε στην αισθητική αναβάπτισή μας. Τώρα πιά κάμετε μεγάλο κακό. Νέα καμπή περνάμε. Κι' εσείς τὸ ἀποδείξατε με τὸ ἔργο σας, εἴσαστε πληροφοριοδότες και κομιστές τοῦ ξένου και σημαντικοῦ ταχυδρομείου...

Δέν στρέφομαι προσωπικά ἐναντίον κανενός. Ἡ Κυριακάτικη ποίηση εἶναι ἀπρόσωπη και γενική ἐπιδημία, πού ξεαπλώνεται. Ἄν κανένας ἢ μερικοί ἀνακαλύπτουν ἐδῶ μέσα τ' ὄνομά τους, σ' αὐτὸ θά φταίει ἢ καχυποψία ἐκείνων. Τίποτα ἄλλο...

ΝΙΚΟΣ Δ. ΠΑΠΙΑΣ

Γ. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ Ὁ Γ. Λογοθέτης Λυκούργος, ὁ ἀρχηγὸς τῆς Σάμου κατὰ τὴν ἐπανάσταση, εἶναι μιὰ μορφή ἀγνωστὴ και ἀδικημένη. Σ' αὐτὸ συντέλεσαν δύο λόγοι πρὸ πάντων. Πρῶτα τὸ ὅτι ἔδρασε ἀποκλειστικά και μόνο μέσα στὰ στενά ὄρια τοῦ νησιοῦ του, πού ἐξ αἰτίας τῆς γεωγραφικῆς θέσης του και διαφόρων ἄλλων λόγων ἔμεινε ἀπομονωμένο και αὐτόνομο κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἀγώνα: γιὰ τοῦτο μόνον οἱ λίγοι, πού ἔχουν διαβάσει σαμιώτικα ἱστορικά ἔργα εἶναι δυνατὸν νὰ ξέρουν, τί ἦταν, και νὰ ἔχουν σχηματίσει κάποια γνώμη γιὰ τὴν προσωπικότητα και τὴ δράση του. Ἄλλ' ἔξω ἀπ' αὐτὸ ὁ Λυκούργος ἔγινε στόχος τῶν Χίων, πού και γραπτὰ και προφορικὰ τὸν κατηγοροῦσαν γιὰ ὑπεύθυνο τῆς καταστροφῆς τοῦ 1822, τὸν διέσυραν και τὸν χαρακτηῖρισαν ἐπιτόλαιο, τυχοδιώκτη, ἀκόμη και ἄρπαγα. Ἡ γενικότερη ἱστοριογραφία τοῦ ἀγώνα, δυστυχῶς ὡς τὰ σήμερ' ἀκόμη κάθε ἄλλο παρὰ ἐπιστημονική και ἀντικειμενική, περιορίστηκε νὰ ἐπαναλάβῃ τίς χιακῆς κατηγορίες και ἀγνόησε ὅπως διόλου τὴν ὅλη δράση του. Τὸ ἴδιο τοῦτο πνεῦμα και οἱ ἴδιοι χαρακτηρισμοὶ ἔφτασαν ὡς και στὰ σχολικὰ βιβλία, μάλιστα στὰ παλαιότερα, και ἴσως μερικοί θὰ θυμοῦνται κάπως τὸ Λυκούργο, ὅπως παρουσιάζεται μέσα σ' αὐτά.

Και ὅμως ἡ ἀλήθεια εἶναι τόσο διαφορετικὴ. Και τοῦτο με σπρώχνει νὰ δηλώσω, ἀπὸ τὴν ἀκόμη, ὅτι ὁ Γ. Λογοθέτης Λυκούργος εἶναι μιὰ φυσιογνωμία πολὺ ἰδιότυπη μέσα στὸ ὄλο πάνθεο τῶν ἐπαναστατικῶν ἀρχηγῶν, προικισμένη με σπάνια γιὰ τὴν ἐποχή και τοὺς συναγωνιστῆς του προσόντα, κάποτε και μοναδικά. Ἦταν ἀπὸ τοὺς καλύτερα μορφωμένους ἀγωνιστῆς, ὑστερώντας μόνον ἀπὸ τοὺς λόγιους, τοὺς Φαναριῶτες και τοὺς Ἐπιτησίους. Στάθηκε συνετὸς και προβλεπτικός, σταθερὸς στὶς ιδέες του, ἔμμενος στὴ γραμμὴ του, ἱκανὸς πολιτικὸς και στρατιωτικὸς ἀρχηγός, ψυχραίμος, γενναῖος ὅσο λίγοι, ἔντιμος και ἀμνησίκακος, ὅσο και ὁ Ὑψηλάντης, ἄριστος ὀργανωτῆς, ὅσο κανένας ἄλλος.

Μιὰ τέτοια ἰδιότυπη και σύγχρονα παραγνωρισμένη μορφή

επιβαλλόταν να γίνη αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης, πού να τή φωτίσει και να τήν παρουσιάσει ἀληθινή και πραγματική. Αυτό μπορούσε να τό ἔκανε και ὁποιοσδήποτε ἄλλος, ἀλλά γιά μένα συνέτρεχε και μιὰ ἱερή ὑποχρέωση, πού προκύπτει ἀπό τό λόγο οὐ εἶμαι ἕνας ἀπό τοὺς ἀπογόνους του. Στή δήλωση τούτη προβαίνω ἀκόμα και γιὰτί θέλω να διαθέσω ἀμέσως ἐπιφυλακτικά τὸν ἀναγνώστη μου, οὐ εἶναι ἐνδεχόμενο να μεροληπιῶ, ὥστε να διαπιστώσει και μόνος του τό κατὰ πόσον συμβαίνει αὐτό.

Τὰ τελευταῖα χρόνια, και μάλιστα μετὰ τὰ βιογραφικά βιβλία τοῦ Σπύρου Μελά, πού παρουσίασαν τόσα προσόντα και εἶχαν δικαιολογημένη ἐπιτυχία, παρουσιάστηκαν πολλές κακὲς ἀπομιμήσεις, γραμμένες με λίγη γνώση και πολλή φαντασία, δημοσιογραφικά προχειρογραφήματα και ἐπὶ πλέον κακογραμμένα, θλιβερά νεοελληνικά καταντήματα τῆς vie romancée. Τελείως παροδικὰ σημειῶνω ἐδῶ πέρα οὐ γιὰ να πετύχη τό εἶδος αὐτό χρειάζεται προσωπικότητα ἐξαιρετική και πολὺ ἐντονη, πού να φωτίζεται ἀπὸ πολυάριθμες μαρτυρίες, και μάλιστα ἀπὸ προσωπικά κατάλοιπα, ἐπιστολές, ἡμερολόγια, ἀνακοινώσεις, συζητήσεις ἢ και ἔργα—και φυσικά να γραφτῆ και ἀπὸ ἱκανότατο συγγραφέα. Καὶ πάλι πρόκειται γιά εἶδος πού ἔχει σχετικὴ μόνον ἀξία. Ὅταν δὲν συντρέχουν οἱ ὅροι τοῦτοι τό ἀποτέλεσμα δὲ μπορεῖ παρὰ να εἶναι κωμικό. Σὲ τέτοιες λοιπὸν περιπτώσεις δὲν στέκει παρὰ μόνον ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη, πού ἔτσι κι' ἄλλιῶς εἶναι πάντα ἀναγκαῖα και ἀπαραίτητη. Τέτοια εἶναι και ἡ βιογραφία πού παρουσιάζω πῶ κάτω.

Στὶς περιπτώσεις, πού βιογραφοῦνται πρόσωπα με πλούσια ἐσωτερικὴ ζωὴ και ἀνάλογο προσωπικὸ ἔργο και σινάμα με ἀτομικὲς ἐσωτερικὲς μεταβολές, ὅπως εἶναι πρὸ πάντων οἱ καλλιτέχνες οἱ μυστικοὶ και οἱ φιλόσοφοι, ἡ βιογραφία εἶναι κατὰ τελείως ξεκάθαρο ἀπὸ τὴν σύγχρονη ἱστορία, πού χρησιμεύει μόνον σὰ γενικὸ πλαίσιο. Ὅταν ὅμως πρόκειται γιά πρόσωπα πολιτικά, πού ὅλη ἡ ζωὴ τους, και αὐτὴ ἡ ἐλάχιστη, κατὰ κανόνα, ἐσωτερικὴ, εἶναι δεμένη με τὸν πολιτικὸ βίον τοῦ τόπου τους, εἶναι πραγματικά πολὺ δύσκολο να ξεχωρίσει κανεὶς τὴ βιογραφία τους ἀπὸ τὴν κοινὴ ἱστορία. Ὁ βίος τους, ἡ δράση τους εἶναι μιὰ σειρά ἀπὸ γεγονότα, πού προκλήθηκαν ἀπὸ ἄλλα ἐξωτερικά περιστάτικά και ξαναπροκάλεσαν ἄλλα και ὅλα μαζί ἀνήκουν στή γενικὴ πολιτικὴ ἱστορία. Αὐτὴ πάλι ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς βιογραφίας, ἀναλύεται σὲ μιὰ σειρά γεγονότων, πού προκαλοῦν τὰ ἀτομικά ἢ προκαλοῦνται ἀπ' αὐτὰ και σὲ σύνολο τῆς ἀποτελεῖ τὸν αντικειμενικὸ κόσμον πού προσδιόρισε τὴ δράση τοῦ βιογραφούμενου και δέχτηκε

τὸν ἀντίκροτό της. Ὅστε στή δεύτερη τούτη περίπτωση δὲν ἔχουμε παρὰ μόνον ἀλλαγὴ σκοπιᾶς: Κέντρο γίνεται πῶ ἕνα ἄτομο, τό βιογραφούμενο, και ἀνάλογα διαμορφώνεται και ἡ μεθοδική, ἔτσι, πού να παρουσιάσει σὲ πρῶτο ἐπίπεδο και με μεγαλύτερες διαστάσεις τὴ δράση τοῦ ἄτομου και σὲ διαδοχικά βάρη και ἀνάλογα μειωμένες διαστάσεις τὰ ἐξωτερικά γεγονότα, πού συνιστοῦν τὸν αντικειμενικὸ κόσμον. Ἔτσι και στήν περίπτωσή μας παρουσιάζεται ὁ Γ. Λογοθέτης Λυκούργος μέσα στήν ὅλη ἱστορία τῆς Σάμου, με τὴν ὁποίαν ἔχει συνδεθῆ ὅλη ἡ ζωὴ τῶν ὄριμων χρόνων του και ἀποτελεῖ ἄρρηκτο ὄργανικὸ τμήμα της.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Σύμφωνα μ' ὅσα εἶπαμε πῶ πάνω, τὴ ζωὴ τοῦ Γ. Λογοθέτη Λυκούργου φωτίζουν οἱ ἴδιες πηγές και τὰ ἴδια βοηθήματα πού ἀναφέρονται στή σαμμακὴ ἱστορία.

Ἐγγραφα, κυρίως δημόσια, ἀλλά και λίγα ἰδιωτικά, εἶναι ἄφθονα. Ὅσα σαμμακὰ ἔγγραφα τῶν προεπαναστατικῶν χρόνων και τῆς Ἐπανάστασης σώθηκαν, σήμερα βρίσκονται κυρίως σὲ τὸ ἀρχεῖο τῆς Ἱστορικῆς και Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, σὲ τὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, σὲ τὸ Ἀρχεῖοφυλακεῖο Σάμου, σὲ τὸ Μουσεῖο Μπενάκη, σὲ τὸ ἀρχεῖο Λογοθέτη Λυκούργου, πού περιήλθε κληρονομικά στήν οἰκογένειά μας. Ἡ συλλογὴ Σαμίων πρεσβεία ἢ Πρακτικὰ Σάμου ὑπὸ Β. Μαθιουδάκη, ἐν Καρλοβασίους Σάμου 1832, δημοσιεύει ἄλλα ἔγγραφα, πού δὲ διασώθηκαν. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἔγγραφα πού διασώθηκαν και τὰ περιεχόμενα στήν πᾶρα πάνω συλλογὴ δημοσιεύθηκαν σὲ ἔργο Σαμμακὰ ἢτοι ἱστορία τῆς Σάμου ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ὑπὸ Ἐπαμεινώνδου Γ. Σταματιάδου, ἐν Σάμῳ 1881 κ. ἐξ., τόμ. Β', και σὲ τὸ Νικ. Γ. Σταματιάδου, Σαμμακὰ ἢτοι ἀνέλιξις τῆς νεωτέρας ἱστορίας τῆς Σάμου δι' ἐπισήμων ἔγγράφων, ὧν προτάσσονται αἱ βιογραφίαι τοῦ Λογοθέτου Λυκούργου και Κωνσταντίνου Λαχανᾶ, ἐν Σάμῳ 1899—1908, τόμοι Α' και Β'. Πρβλ. τοῦ ἴδιου Συλλογὴ ἐπισήμων ἔγγράφων ἀναγομένων εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς Σάμου ἀπὸ τοῦ 1829—1835, οἷς προσετέθησαν και οἱ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Λ. Λυκούργου ἐκφωνηθέντες λόγοι, ἐν Σάμῳ 1893. Ἐγγραφα με σπουδαῖο ὕλικὸ γιά τὴ Σάμον περιέχονται σὲ τὸ Ἀρχεῖον τῆς κοινότητος Ὑδρας, τόμοι Α'—ΙΖ', 1920—1928. Εἰδικότερα γιά τὴ ἐκστρατεία στή Χίο ἔχουμε τὸ Χιακὸν ἀρχεῖον ἐκ δίδεται ἐπιμελεία Γ. Βλαχογιάννη, τόμ. Α', Ἀθήνα 1924, και

The massacre of Chios described in contemporary diplomat reports edited with an introduction by Ph. Argenti, [London] 1932. 'Από τ' ἀδημοσίευτα ἔγγραφα, πού σώζονται στό οἰκογενειακό μας ἀρχεῖο, ἀναφέρω ἐδῶ ξεχωριστά τὰ ἀκόλουθα δύο: α') Ἔνα γράμμα τοῦ Λυκούργου πρὸς τὸν Γεώργιο Μιχαήλ Βρεττοῦ ἀπὸ 12 Ἰουνίου 1813 καὶ β') ἕνα χειρόγραφο χωρὶς ἐπικεφαλίδα, ἀλλὰ μ' ἐνδειξη τὸν ἀριθμὸ 4, καὶ κολοβό, ἀπὸ 31 σελίδες, πού φαίνεται πὸς εἶναι σαμιακὸ ὑπόμνημα πρὸς τὴν Κυβέρνηση, γραμμένο κατὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1822 (βλ. π. κ. στό 8 κεφ.).

Πλούσιες ἐπίσης σ' ὕλικό εἶναι καὶ οἱ διάφορες ἀφηγηματικὲς πηγές. Παλαιότερη εἶναι ἡ Ἱστορικὴ διήγησις τῶν κατὰ τὴν νῆσον Σάμου συμβεβηκότων ἀπὸ αὐτῆς ἀκριτοῦ αὐαῖ διὰ στίχων πολιτικῶν, συγγραφείσα αὐτόπτη τινὶ καὶ αὐτηκόφ πάντων, οὗ τὸ ὄνομα ἐν τῷ τέλει ἐνεστι [=N. Σταματιάδης, Σαμιακὰ Β' 439—492] ἄτεχνο καὶ φλύαρο στιχοῦργημα, ἀπὸ ὅπου μὲ κόπο ἐξακριβώνονται τὰ πρᾶγματα. Δεύτερο ἀνώνυμο στιχοῦργημα εἶναι πηγὴ γιὰ τὴν ἀπόκρουση τῆς τουρκικῆς ἐπίθετης τὸ 1821 [= ἔ. ἄ. Α' 53—58]. Τρίτο, ἐπίσης ἀνώνυμο ἀναφέρεται σὲ γεγονότα τοῦ 1822 [= ἔ. ἄ. Α' 168—174]. Τέταρτο ἀνώνυμο ἐξυμνεῖ τὴν ἀπόκρουση τῆς τουρκικῆς ἐπίθεσης τοῦ 1824 [= ἔ. ἄ. 262—263]. Ἀφηγηματικὰ στοιχεῖα περιέχονται καὶ σὲ διάφορα ποιήματα τοῦ Σαμιώτη στιχοῦργοῦ Γ. Α. Κλεάνθη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἕνα μικρὸ μέρος εἶναι δημοσιευμένο [=N. Σταμ. Α' 52-53, 69-70, 221, Β' 554-257], πολλὰ ὁμως σώζονται ἀνέκδοτα στό ἀρχεῖο μας. Στὴ Χιακὴ ἐκστρατεία ἀναφέρονται πολλὲς σύγχρονες ἀφηγηματικὲς πηγές: Ἀπομνημονεύματα πολιτικὰ τοῦ Βαχίτ πασᾶ, πρέσβεως ἐν Παρισίοις τῷ 1802, ρεῖζ ἐφέντη τῷ 1808 καὶ τοποτηρητοῦ τῆς Χίου τῷ 1822. Ἐξ ἀνεκδότου τουρκικοῦ ἰδιοχειρογράφου ἐλευθέρως μεταφρασθέντος καὶ σημειώσεσι συνοδευθέντα ὑπὸ Α. Ε. Δ[ανηλίδου], ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου 1861. Εἶναι σπουδαία πηγὴ καὶ ἔχει ἀναδημοσιευθῆ στὰ ἔργα τῶν δύο Σταματιᾶδων, τοῦ Βλαχογιάννη κ. ἄ. Χιώτικες ἀφηγήσεις περιέχονται στὰ ἔργα τοῦ Βλαχογιάννη καὶ τοῦ Γ. Ζολώτα, Ἱστορία τῆς Χίου, τόμ. Γ' 2, Ἀθήνα 1928. Σημαντικὴ χιώτικη ἀφήγησις εἶναι τοῦ Ἀλ. Βλαστοῦ, Χιακὰ ἡτοιῆστορία τῆς νήσου Χίου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1822 γενομένης καταστροφῆς αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐρμούπολις 1841. Γενικότερη πηγὴ εἶναι ἡ Ἱστορία τῆς Σάμου συνταχθεῖσα καὶ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Γεωργίου Δημητριάδου, αὐτόπτη τῶν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν γεγονότων πρὸς χρῆσιν τῆς φιλομαθοῦς νεολαίας, πρὸς ἣν ὁ συγγραφεὺς τὴν παροῦσαν ἀνατίθησι, ἐν Χαλκίδι 1866. Ὁ

Δημητριάδης ἀνῆκε σὲ μερίδα ἀντιπολιτευομένη τὸ Λυκούργο κατὰ τὰ ἔτη 1828-1834 καὶ μετ' ἔργου τοῦ θέλησε νὰ μειώσῃ καὶ νὰ υποβιβάσῃ τὴν ἀξία τοῦ Λυκούργου μὲ παρασιώπησιν καὶ διαστρέβλωσιν γεγονότων καὶ μ' ἀνύψωσιν τῆς δικῆς του δράσης. Ὡστόσο πρόκειται γιὰ πολὺτιμη πηγὴ. Δριμύτατη κριτικὴ ἄσκησε τότε ἐναντίον του, νεαρὸς ἀκόμη, ὁ Ε. Σταματιάδης μὲ τὸ φυλλάδιό του: Ὁ Γεώργιος Δημητριάδης ἀπορραπιζόμενος ὡς διαστροφεὺς καὶ παραχαράκτης τῆς κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἱστορίας τῆς Σάμου ὑπὸ—, Ἀθήναι 1867. Ὁ Δημητριάδης ἀνταπάντησε μ' ἄρθρα στὴν ἐφημερίδα τῆς Χαλκίδας «Εὐρύπτος», πού τ' ἀναδημοσίεψε σὲ λιγοσέλιδο φυλλάδιο. Ὁ Ε. Σταματιάδης ξαναγύρισε μὲ τὸ Δεύτερον ἀπορράπισμα τοῦ διαστροφέως καὶ παραχαράκτου τῆς κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἱστορίας τῆς Σάμου Γεωργίου Δημητριάδου ὑπὸ—, Ἀθήναι 1868. Ἀπὸ τὴν ἴδια, φαίνεται, ἀφορμὴ παρκινήθηκε ὁ γιὸς τοῦ Λογοθέτη Ἀλέξανδρος Λυκούργος, ὁ γνωστὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀρχιεπίσκοπος Σύρου καὶ Τήνου. Στὸ οἰκογενειακό μας ἀρχεῖο σώζονται μερικὰ μικρότερα σχεδιάσματα καὶ δύο μεγαλύτερα, ἕνα πρῶτο (α) κολοβό, κ' ἕνα δεύτερο (β) ἀκέφαλο. Ἡ βιογραφία αὐτῆ δὲν τελείωσε. Σημεῖα τῆς σαμιακῆς ἱστορίας περιέλαβε ὁ Ἀλέξανδρος σὲ Λόγος ἐπιτάφιος εἰς τὸ μνημόσυνον τοῦ ὑποναυάρχου Γεωργίου Σαχίνη, ἐν Ἀθήναις 1864. Τὰ βιογραφικὰ σχεδιάσματα τοῦ Ἀλ. Λυκούργου εἶναι, ὅπως φαίνεται ἀμέσως ἀπὸ τὴν πρώτη ἀνάγνωσιν, ἡ κυριότατη πηγὴ τοῦ Α. Γούδα γιὰ τὴ βιογραφία τοῦ Γ. Λογοθέτη Λυκούργου στοὺς Παράλληλους Βίους του, τόμ. Ζ', σελ. 405-457, Ἀθήνα 1875. Πρέπει ὁμως νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ Γούδας χρησιμοποίησε κάκιστα τὴν πηγὴν του καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα τὴν παρανόησε. Πηγὲς μικρότερης βέβαια ἀξίας εἶναι: Λόγος ἐπικηδεῖος ἐκφωνηθεὶς ὑπὸ τοῦ Κλεομένου Οἰκονόμου εἰς τὸν Ἡγεμόνα τῆς Σάμου, Ὑποστράτηγον καὶ Γερουσιαστὴν τῆς Ἑλλάδος Λυκούργον Λογοθέτην ἐν τῷ ναφ Καπνικαρέας Ἀθηνῶν τῇ 22 Μαΐου 1850 [=N. Σταματιάδης Συλλογὴ 251—258, Σαμιακὰ Β' 321—328]. Λόγος ἐπιτάφιος εἰς τὸν ἀοίδιμον Ὑποστράτηγον καὶ Γερουσιαστὴν τῆς Ἑλλάδος Λυκούργον Λογοθέτην πρῶτην Ἀρχηγὸν καὶ Ἡγεμόνα τῆς Σάμου, ἐκφωνηθεὶς εἰς τὸ νεκροταφεῖον Ἀθηνῶν τῇ 23 Μαΐου 1850 ὑπὸ Δημητρίου Μιτσάκη [= ἔ. ἄ. 259—263 καὶ ἔ. ἄ. 328—332]. Τὰ ἐν Νέφ Ἐφέσω κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἐθνεγεροσίας τοῦ 1821 τραγικὰ συμβάντα ἡ

ἀναμνήσεις τινές τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος ὑπὸ Δημητρίου Εἰρηίδου, ἐν Ἀθήναις 1877.)

Ἐμμεσες ἀφηγηματικὲς πηγές, ἐπειδὴ χρησιμοποιοῦν καὶ ἄλλα ἀκόμη, ἄγνωστα ἀπ' ἄλλου, στοιχεῖα μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν καὶ τὰ δύο Σαμιακὰ καὶ ἡ Ἱστορία τῆς Χίου τοῦ Ζολώτα (βλ. π.π.) καὶ ἡ Βιογραφία τοῦ Σαμίου ὀπλαρχηγοῦ Κωνσταντίνου Λαχανᾶ ὑπὸ Νικ. Σταματιάδου. Ἐν Σάμῳ 1906. Γιὰ ζητήματα, ποὺ παρεμβάλλονται στὸ κύριο θέμα, χρησιμοποίησα μερικὲς ἀκόμη βοηθητικὲς πηγές, ποὺ τίς δηλώνω στὰ μέρη ποὺ χρειάζονται.

Ἀντίθετα τὰ βοηθήματα, δηλ. ἔργα ποὺ νὰ ἔχουν ἐπεξεργαστῆ τὸ θέμα ἢ τμήματά του, εἶναι γενικὰ λίγα. Βοηθήματα ἀπὸ ἕνα σημεῖο καὶ πέρα εἶναι τὰ πάρα πάνω ἔργα τῶν δύο Σταματιάδῃ καὶ τοῦ Ζολώτα. Ἄλλο ἴσης ἔκτασης δημοσίευμα εἶναι *I. Δ. Βασιριζῆ*, Ἱστορία τῆς Σάμου, Σάμος 1912. Ἀλλὰ ἡ ἀξία τῶν ἔργων τούτων σάν βοηθημάτων εἶναι πολὺ μικρὴ, γιατί δὲ λύνουν προβλήματα. Ἐξω ἀπ' αὐτὰ, βοηθήματα θὰ ἔπρεπε νὰ λογίζονται καὶ οἱ πολυόριθμες ἱστορίες τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης, ἀλλὰ κι' αὐτὲς ἐλάχιστη προσοχὴ ἔχουν δώσει στὴ σαμιακὴ ἱστορία καὶ καθόλου δὲν ἐπιχείρησαν νὰ λύσουν εἰδικὰ ζητήματα. Ἡ γενικὴ εἰκόνα ποὺ παρέχουν εἶναι βιαστικὴ καὶ οὐσιαστικὰ ἀλλοιωμένη. Δυστυχῶς, τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν πρόσφατη καὶ ἴσο ἐκτενὴ ἐργασία τοῦ *Δ. Κόκκινου*, Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, Α' σ', Ἀθήνα 1931, ποὺ ἔχει τὸ μειονέκτημα ὅτι γιὰ κάθε ζήτημα ἀκολουθεῖ μονόπλευρα μιὰ ἢ δυὸ ἀπὸ τίς πρὸ γνωστὲς καὶ πρόχειρες πηγές, χωρὶς προσπάθεια νὰ χρησιμοποίησῃ ὅλες τίς μαρτυρίες καὶ ν' ἀσκήσῃ κριτικὴ πάνω σ' αὐτὲς γιὰ τὴν εὐρεση τῆς ἀλήθειας. Δύο μελέτες μου ἀναφέρονται σὲ μικρότερα μόνο τμήματα τῆς σαμιακῆς ἱστορίας: Τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Σάμου [—Νέα Ἑστία 16 (1934) 730—734] καὶ τὰ πολιτεύματα καὶ ἡ διοικήσεις τῆς Σάμου κατὰ τὴν ἐπανάστασιν [=Ἀθηνᾶ 50 (1940) 13—49 καὶ σὲ τεύχος]. Μέσα σ' αὐτὰ τὰ βοηθήματα παρουσιάζεται καὶ ἡ δράση καὶ ἡ φυσιογνωμία τοῦ Λυκούργου. Σημεῖα σχετικὰ ἔχουν θίξει στὰ προλογικὰ σημειώματά τους καὶ σὲ σχόλια οἱ δύο ἐκδότες τῶν χιακῶν συλλογῶν *Χιακὸν Ἀρχεῖον* καὶ *Massacress of Chios*. Εἰδικότερα ἔκαμαν ἀντικείμενὸ τους τὸ πρόσωπο ποὺ ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι ὁ *Γούδας* (βλ. π.π.) καὶ ὁ *Γ. Λαμποινός*, Μορφές τοῦ Εἰκοσιένα. Ἱστορικὲς μονογραφίες. Ἀθήνα 1942, σελ.

1) Ἐδῶ ὡς σημειωθῆ ὅτι ὁ *Δ. Σ. Μπαλάνας*, Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σύρου, Τήνου καὶ Μήλου Ἀλέξανδρος Λυκούργος, ἀνάτυπο ἀπὸ τὴ «Θεολογία» 1923, σελ. 3 σημ. 1 λέει πῶς ἡ ἔγγραφὴ τοῦ Λογοθέτη Εἰρήνη Μαριέλου τὸν πληροφοροῦσε, ὅτι βιογραφία του εἶχε γράψῃ καὶ ὁ *Κ. Οικονόμου* ὁ ἐξ Οἰκονόμων, ποὺ τὴν εἶχε ἡ ἴδια. Ἀλλ' ἡ βιογραφία αὐτὴ δὲ βρέθηκε στὰ πράγματά της.

71—94, ἐργασία βέβαια δημοσιογραφικὴ, χωρὶς ἔρευνα καὶ κριτικὴ, ἀλλὰ ἀξιοπρόσεκτη γιὰ τὴν κατανόηση τῆς μορφῆς καὶ τῆς δράσης τοῦ Λυκούργου. Γιὰ τὸ Λυκαῦργο ἔχουν γραφτῆ ἀκόμη πολλὰ καὶ διάφορα σ' ἐφημερίδες, φυλλάδια, ἀλλὰ δὲν ἀξίζει τὸν κόπο οὔτε καὶ νὰ μνημονευτοῦν, γιατί ἐπαναλαμβάνουν τὰ γνωστὰ καὶ συνήθως ἔχουν ἐριστικὸ χαρακτήρα. Ἐπίσης χρησιμοποίησα μερικὰ ἀκόμη βοηθήματα, γιὰ νὰ διαφωτίσω ζητήματα περιθωριακὰ καὶ παρέμβλητα. Κι' αὐτὰ τ' ἀναφέρω μόνον ὅπου χρειάζονται.

Στὶς ὑποσημειώσεις χρησιμοποίησά βραχυγραφίες καὶ συντμήσεις: *Γ. Α. Κ.* εἶναι τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, *I. Ε. Ε.* ἡ Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἐταιρεία τῆς Ἑλλάδος, *Μ. Μπ.* τὸ Μουσεῖο Μπενάκη. Τὰ κείμενα γενικὰ ἀναφέρονται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα τους. Στὴν περίπτωση περισσότερων βιβλίων τοῦ ἴδιου συγγραφέα δηλώνεται καὶ ἡ κυριότερη λέξη τοῦ τίτλου: *Ε. Σταμ[ατιάδης]* (χωρὶς ἄλλη δήλωση) = τὰ Σαμιακὰ του, *Ε. Σταμ.*, Ἀπορραπισμένος κλπ. *Ν. Σταμ[ατιάδης]* (χωρὶς ἄλλη δήλωση) = τὰ Σαμιακὰ του, *Ν. Σταμ.*, *Λαχανᾶς* κλπ. Ἀλ. *Λυκούργος* α, β δηλώνουν τὰ δύο σχεδιάσματα τῆς βιογραφίας τοῦ πατέρα του. Τὰ ἔγγραφα δηλώνονται μὲ τὰ στοιχεῖα τους, οἱ ἐπιστολὲς μὲ τὸν ἀποστολέα καὶ τὸν παραλήπτη καὶ τὴν ἡμερομηνία. Τὸ ἀνέκδοτο χφ. τῆς ἀναφορᾶς Σαμίων τοῦ 1822 ἀναγράφεται: ἀναφορὰ Σαμίων 1822. Τέλος *ΑΥ* εἶναι τὸ Ἀρχεῖο Ὑδρας, *ΧΑ* τὸ Χιακὸ Ἀρχεῖο τοῦ Βλαχογιάννη, *Arg.* ἡ συλλογὴ τοῦ Ἀργέντη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ ΧΡΟΝΙΑ ΔΙΑΠΛΑΣΗΣ

Ἡ ἱστορία τῆς Σάμου, ὅπως καὶ πολλῶν ἄλλων νησιῶν τοῦ Αἰγαίου, δὲν εἶναι συνεχῆς, ἀλλὰ διακόπτεται ἀπὸ ἕνα κενὸ στὰ χροῖνια τὰ ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωση. Τὸ 1479 οἱ κάτοικοι τῆς σκόρπισαν καὶ τὸ νησί ἔμεινε ἔρημο ἐπὶ ἐβδομήντα χροῖνια. Ἀρχισε νὰ συνοικίζεται καὶ πάλι τὸ 1550 ἀπὸ τὸν Τούρκο ἀρχιναύαρχο Κιλίτζ Ἀλή πασά. Αὐτὸς ὑποσχέθηκε νὰ δώσει προνόμια καὶ ἀπαλλαγὴς σ' ἐκείνους, ποὺ θὰ ἔρχονταν νὰ κατοικήσουν τὸ ἔρημο νησί καὶ διακήρυξε ὅτι Τούρκος δὲ θὰ ἔμενε σ' αὐτό. Τότε ἔαναγύρισαν οἱ λίγοι ἀπόγονοι τῶν παλιῶν Σαμίων, ποὺ εἶχαν καταφύγει στὴ Χίο· μὰ πρὸ πολλοῦ συνέρρευσαν ἀπὸ ἄλλες ἑλληνικὲς γῶρες, πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ἀπὸ τὴν Κρήτη, ἀπὸ τὴν Εὐβοία καὶ ἀπὸ ἄλλα νησιά τοῦ Αἰγαίου. Οἱ Σάμιοι λοιπὸν τῆς τουρκοκρατίας καὶ τῶν νεώτερων χρόνων δὲν κατάγονται ἀπὸ τοὺς παλιότερους, ὡς τὴν ἐποχὴ τῆς ἄλωσης,

κάτοικους τοῦ νησιοῦ. Στὴ Σάμο συνέρρευσαν καὶ συγχωνεύτηκαν Ἑλληνες διαφορώτατης τοπικῆς καταγωγῆς¹⁾.

Ἡ γεωγραφικὴ κατασκευὴ τῆς Σάμου εἶναι ὄρεινῆ. Στὴ μικρὴ ἔκτασή της, τῶν τετρακόσιων ἐξήντα ἐννέα τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, ὑψώνονται δύο βουνά, ὁ Κερκετεύς, ποῦ σήμερα λέγεται Κέρκης, καὶ ἡ Ἄμπελος. Καὶ τὰ δύο εἶναι βουνά ὄχι νησιωτικά, ἀλλὰ ἠπειρωτικά: Τὸ ὕψος τους εἶναι πολὺ μεγάλο, 1450 μέτρα τοῦ πρώτου καὶ 1160 τοῦ δευτέρου—τὰ ψηλότερα βουνά ὄλων τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου ἔξω ἀπὸ τῆς Κρήτης. Καὶ δὲν εἶναι μόνο ψηλά, ἀλλὰ καὶ ἀπόκρημα, μὲ βαθιὲς καὶ ἀποτομὲς χαράδρες, ἄγρια καὶ δυσπρόσιτα. Ἀνάμεσα στὶς διακλαδώσεις τῶν βουνῶν αὐτῶν μένει λίγος χώρος γιὰ μερικὲς μικρὲς, σφιγμένες πεδιάδες. Οἱ ὄρεινοὶ ὄγκοι διασταυρῶνουν τοὺς ζυγούς τους σὲ τρόπο, ποῦ νὰ χωρίζουν φυσικὰ τὴ Σάμο σὲ τέσσερα τμήματα, δύο πρὸς τὴ βόρεια ἀκτὴ της, τῶν Καρλοβασιῶν πρὸς Δ. καὶ τοῦ Βαθιοῦ πρὸς Α., καὶ δύο πρὸς τὴ νότια ἀκτὴ, τοῦ Μαραθόκαμπου καὶ τῆς Χώρας, κατὰ τὴν ἴδια σειρὰ. Ἀν θελήσῃ νὰ βρῆ κανεὶς ἄλλο ἑλληνικὸ νησί, πρὸς τὸ ὁποῖο νὰ παρομοιάσῃ κατὰ τὴ γεωγραφικὴ διάπλαση τὴ Σάμο, νομίζω ὅτι θὰ σταματήσῃ μόνο στὴν Κρήτη.

Οἱ νέοι κάτοικοι τῆς Σάμου ἐπηρεάστηκαν πάρα πολὺ ἀπὸ τὴ γεωγραφικὴ μορφή τοῦ νησιοῦ καὶ τὶς βιωτικὲς συνθῆκες, ποῦ αὐτὴ τοὺς παρουσίαζε. Ἄν καὶ νησιῶτες, ἔγιναν λιγότερο ναυτικοὶ καὶ πολὺ περισσότερο γεωργοί, καὶ μάλιστα καλλιεργητὲς ὀνομαστῶν ἀμπελιῶν καὶ παραγωγοὶ περίφημου κρασιοῦ. Καὶ τὰ ἦδη τους καὶ ἡ ψυχροσύνθεσή τους ἐξελίχτηκαν πρὸς πολὺ πρὸς τύπο ἠπειρωτικὸ. Πῆραν τὸ χαρακτῆρα καὶ τὸν ἀέρα ὄχι τοῦ ἡμερου καὶ εἰρηνικοῦ Αἰγαιοπελαγίτη, ἀλλὰ τοῦ βουνήσιου. Ἐγιναν σκληροτράχηλοι, ἄγριοι, πολεμικοὶ, γενναῖοι καὶ ρηφοκίνδυνοι. Καὶ πάλι, ἂν θέλουμε νὰ βροῦμε τὸ παράλληλό τους, θὰ μᾶς ἔρθουν στὴ σκέψη οἱ Κρητικοί.

Μισὸν αἰῶνα περίπου πρὶν ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐθνεγεροσία τοῦ 1821 ἄρχισαν νὰ ἔρχονται στὸν κόσμο, ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλον, ἐκεῖνοι, ποῦ ἔμελλε νὰ γίνουν ἡγέτες τοῦ ἔθνους τους στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐλευθερία. Οἱ παλιότεροι ἀπ' αὐτοὺς εἶδαν τὸ φῶς, ἐνῶ ὁ λαὸς τους ζοῦσε ἔντονα γεγονότα καὶ διατελοῦσε κάτω ἀπὸ τὴν ψευδαίσθησιν ὅτι περὶχαινε τὴν ποθητὴ ἐλευθερία του. Λίγα

1) Ἐμμ. Γ. Κρητικίδης, Πραγματεία περὶ τῆς ἐρημώσεως καὶ τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Σάμου, Ἐρμούπολις 1870, *Ε. Σταμ.* Β' 3 κ. ἐξ.

χρόνια πρὶν οἱ μυστικοὶ πόθοι του καὶ οἱ ἀπόκρυφες ἐλπίδες του εἶχαν ἀρχίσει νὰ παίρνουν πρὸ συγκεκριμένη μορφή. Ἡ ἐκπλήρωσή τους φαινόταν πρὸ δυνατὴ καὶ κοντινὴ. Ἡ Ρωσία πρόβαλλε στὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους συνδεμένη μ' αὐτὲς τὶς παραστάσεις. Ὑστερ' ἀπὸ λίγο ὁ ἑλληνισμὸς ξεσηκωνόταν παρακινήμενος ἀπὸ τὴ ρωσικὴ προπαγάνδα. Στὴν Πελοπόννησο ἔφτασαν ρωσικὲς δυνάμεις. Μὰ ἡ ἐπανάστασις δὲ μπόρεσε νὰ κρατηθῆ. Οἱ Ρῶσοι ἀναγκάστηκαν νὰ φύγουν ἀπ' ἐκεῖ. Ἀλλὰ καὶ πάλι τὰ πράγματα ἔδειξαν καλὴ ἐξέλιξη. Οἱ Ρῶσοι ἐπικράτησαν στὴ θάλασσα. Κυνήγησαν τὸν τουρκικὸ στόλο καὶ τὸν ἔκαψαν στὸν Τεσεμέ. Ἐγιναν ἀνεξέλεγκτοι κύριοι τοῦ Αἰγαίου καὶ πῆραν τὰ περισσότερα νησιά στὴν κατοχὴ τους. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1771 ὁ ρωσικὸς στόλος μὲ τὸν ἀνώτατο ἀρχηγὸ τῶν ρωσικῶν δυνάμεων Ἀλέξη Ὀρλώφ προσέγγισε τὴ Σάμο καὶ ἀγκυροβόλησε ἔξω ἀπὸ τὰ ἑρείπια τοῦ ἀρχαίου Ἡραίου. Τὰ πληρώματα ἀποβιβάστηκαν στὴν ξηρὰ καὶ μοίρασαν στὸ λαὸ προκηρύξεις, ποῦ διακήρυσσαν ὅτι ἡ Ρωσία ἀγωνιζόταν γιὰ τὴν κοινὴ θρησκεία καὶ καλοῦσαν τοὺς κάτοικους ν' ἀπορρίψουν τὸ ζυγὸ καὶ νὰ συναγωνισθοῦν μὲ τὰ ρωσικὰ ὄπλα. Οἱ Σάμιοι συμμορφώθηκαν χωρὶς δισταγμὸ. Ἀπὸ τότε ἐγκαταστάθηκε στὴ Σάμο κατοχὴ ρωσικὴ. Σάμιοι ἐθελοντὲς προσῆλθαν στὴ ρωσικὴ ὑπηρεσία. Ἡ Ρωσία κράτησε τὴ Σάμο ὡς τὰ 1774, καὶ τὴν ἐπέστρεψε στὴν Τουρκία μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζί. Τὰ τρία ἐκεῖνα χρόνια διέρρευσαν μέσα σ' ἓνα πνεῦμα ἐλευθερίας καὶ πατριωτικῆς ἔξαρσης¹⁾.

Τότε γεννήθηκε καὶ ὁ μελλοντικὸς ἀρχηγὸς τῆς Σάμου, τὴ 10)21 Φεβρουαρίου 1772, στὸ Νέο Καρλόβασι²⁾. Ἡ κωμόπολις τούτη, ἀρχικὰ ἀποικία ἑνὸς ἀπὸ τοὺς πρώτους συνοικισμοὺς τῆς Σάμου, τοῦ Παλαιοῦ Καρλοβασιοῦ, πρωτεύουσας τοῦ βορειοδυτικοῦ τμήματος, εἶχε ἀρχίσει ν' ἀναπτύσσεται καὶ νὰ παίρνῃ τὴ θέσιν τῆς μητροπόλεώς της. Στὸ Νέο Καρλόβασι εἶχαν κατοικήσει καὶ οἱ πρόγονοι τοῦ Λυκούργου. Ὁ πατέρας του καταγόταν ἀπὸ τὴ Σπάρτη τῆς Πισιδίας καὶ ἡ μητέρα του ἀπὸ τὴν Ἰκα-

1) *Ε. Σταμ.* Β' 67-76, *Κοντογιάννης*, Οἱ Ἑλληνες κατὰ τὸν πρῶτον ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' ρωσοτουρκικὸν πόλεμον 211, 240.

2) Ἄλ. Λυκούργος α 1, *Γούδας* Ζ' 405, *Δημητριάδης* 12, *Ε. Σταμ.* Β' 110, *Ν. Σταμ.* Α' 13. Ὁ τόπος τῆς γέννησός του δηλώνεται καὶ στὸ φερμάνι τῆς ἐξορίας του [= *Ε. Σταμ.* Β' 113, *Ν. Σταμ.* Α' 19 βλ. γν' αὐτὸ π. κ.]. Οἱ *Γούδας*, *Δημητριάδης*, *Ε. Σταμ.* λένε ἀπλῶς Καρλόβασι.

ριά¹⁾. Ὁ πατέρας του λεγόταν Γιάννης²⁾, καὶ τὸ ἐπάγγελμα³⁾ του ἦταν παπλωματᾶς⁴⁾. Τὸ προσηγορικὸ τοῦτο τοῦ δινόταν καὶ γιὰ ἐπώνυμο⁵⁾. Αὐτὸ τὸ πῆραν καὶ τὰ παιδιά του κ' ἔτσι λεγόταν ἀρχικὰ καὶ ὁ μικρὸς Γιώργης⁶⁾. Τ' ὄνομα τῆς μητέρας του ἦταν Μαρία ἢ Μαρούδα⁷⁾. Ἡ οἰκογένεια σχηματίστηκε πολὺ πρὶν γεννηθῆ ἢ Γιώργης, κατὰ τὸ 1756⁸⁾. Πρὶν ἂπ' αὐτὸν εἶχαν γεννηθῆ ἄλλα τέσσερα παιδιά, ἢ Εἰρήνη, ἢ Δάφνη, ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἢ Μελαχροινὴ⁹⁾. Ἡ Εἰρήνη ἦταν δέκα πέντε χρόνια μεγαλύτερή του¹⁰⁾, ἄρα εἶχε γεννηθῆ τὸ 1757, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἔννεα¹¹⁾, ἄρα εἶχε γεννηθῆ τὸ 1763. Ἡ μητέρα πέθανε, ἐνῶ ὁ Γιώργης ἦταν ἀκόμη μικρός. Ὁ πατέρας πῆρε δεύτερη γυναίκα, τὴ Ζαχάρω, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέκτησε μιὰ ἀκόμη θυ-

1) *Ε. Κορητιάδης*, Τοπογραφία Σάμου 96. Ὁ Δημητριάδης 12 λέει ἀπὸ τὴ Μαγνησία. Ὁ Ν. Σταμ. Β' 435 καὶ 492 λέει ὅτι ὁ πατέρας του ἢ ἀπώτεροι πρόγονοί του κατάγονταν ἀπὸ τὴν Ἰκαρία, ἀλλ' οἱ ἀποδείξεις του φαίνονται ὄχι ἰσχυρές· πιθανότερο εἶναι ὅτι ὑπαινίσσονται τὴν καταγωγή τῆς μητρικῆς οἰκογένειας ἀπὸ τὸ γειτονικὸ νησί.

2) Ἀλ. Λυκοῦργος α 1, Γούδας Ζ' 405, *Ε. Σταμ.* Β' 110, *Ν. Σταμ.* Α' 13, βλ. καὶ φερμάνι [= ἔ. ἀ.]

3) Γούδας Ζ' 405 καὶ π. π. σημείωση.

4) *Ν. Σταμ.* Α' 13.

5) Βλ. ἀπόσπασμα ἀπὸ χφ., πὺν παραθέτει ὁ Ν. Σταμ. Α' 16, 18.

Ἡ ἐγγονὴ τοῦ Λυκοῦργου καὶ μεγάλη θεία μου Εἰρήνη Β. Μαριέλου, καθὼς λέει ὁ Δ. Σ. Μπαλάνος, Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σύρου, Τήνου καὶ Μήλου Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος (ἀνάτυπο ἀπὸ τὴ «Θεολογία») 1923, σελ. 50, ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ παππὸς της οὐδέποτε ὀνομάστηκε Παπλωματᾶς, ἀλλ' ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα του ἦταν Καρλοβασίτης καὶ τοῦ ἴδιου στὸ σχολεῖο ἦταν Γ. Ἰωάννου, στὴν Πόλη Γ. Ἰωάννου Σάμιος κ' ἀργότερα Γ. Λογοθέτης Σάμιος. Ἀλλ' ἢ ἀντίρρηση αὐτῆ, σωστὴ ἴσως ἀπὸ τὴ θετικὴ της πλευρᾶ, δὲ στηρίζεται, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ π. π. σύγχρονο κείμενο.—Στὴ Σάμο ὑπῆρχε τότε καὶ ἄλλη οἰκογένεια Παπλωματᾶ. Ἐνας Μανουὴλ Παπλωματᾶς ἦταν συνεργάτης τοῦ Λυκοῦργου καὶ ἐπανειλημμένα κατέλαβε ἀνώτερα ἀξιώματα.

6) Ἀλ. Λυκοῦργος α 1, Γούδας Ζ' 405, *Ε. Σταμ.* Β' 110, *Ν. Σταμ.* Α' 13.

7) Βλ. σημ. 12 γιὰ τὸ ἔτος, πὺν γεννήθηκε ἢ πρωτότοκη κόρη.

8) *Ν. Σταμ.* Α' 14. Ὁ Ἀλέξανδρος μαρτυρεῖται ἀκόμη ἀπὸ τοὺς Ἀλ. Λυκοῦργος α 1, Γούδα Ζ' 405, *Ε. Σταμ.* Β' 110.

9) *Ν. Σταμ.* Α' 13, ὅπου καὶ ἄλλες πληροφορίες γι' αὐτήν.

10) *Ε. Σταμ.* Β' 110.

γατέρα, Μαρία¹⁾. Ἡ μητρικὴ στάθηκε στοργικὴ μητέρα γιὰ τὰ προγόνα της. Κι' αὐτὰ τὴν ἀγαποῦσαν²⁾. Ἡ περιοριστικὴ κατάσταση τῆς οἰκογένειας ἦταν μέτρια³⁾.

Οἱ γονεῖς ἦσαν ἀγράμματοι⁴⁾. Φρόντισαν ὅμως νὰ ἐκπαιδεύσουν τ' ἀγόρια τους. Κι' αὐτὰ ἔδειξαν ἰσχυρὴ ροπή πρὸς τὰ γράμματα. Ὁ μεγαλύτερος, Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ ἀποφοίτησε στὴ Σάμο, πῆγε στὴν Πόλη κ' ἐκεῖ ἐγίνε καλόγερος μὲ τ' ὄνομα Ἀνθίμος· ἀργότερα ἀναδείχθηκε πρωτοσύγκελλος στὸ σιναϊτικὸ μετόχι. Ὅπως παραδόθηκε, ἐπιδιδόταν μ' ἐπιτυχία στὴν ἀγιογραφία⁵⁾. Ὁ μικρότερος, ὁ Γιώργης, βόηκε περιστάσεις νὰ μορφωθῆ πολὺ καλά. Στὰ 1781 ἄρχισε νὰ λειτουργῆ στὸ Νέο Καρλόβασι ἢ σχολὴ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἢ «Πορφυρίδας». Σ' αὐτὴ δίδασκε ὁ Σάμιος ἱερομόναχος Ἰάκωβος Σφίγγος, πᾶιδευμα τῆς σχολῆς τῆς Πάτμου, καλὸς ἑλληνιστῆς⁶⁾. Στὴ σχολὴ τούτῃ φοίτησε, καὶ ὁ μικρὸς Παπλωματᾶς καὶ διδάχθηκε ἀπὸ τὸν Ἰάκωβο καλὰ τὰ γραμματικὰ⁷⁾. Τὸ 1791, σ' ἡλικία δέκα ἔννεα ἐτῶν⁸⁾, ἄφησε τὴν πατρίδα του καὶ πῆγε κ' αὐτὸς στὴν Πόλη⁹⁾. Μένοντας κοντὰ στὸν ἀδελφὸ του συνέχισε τίς σπουδές του σ' ἄγνωστο σχολεῖο, ὅπου διδάχθηκε ἀνώτερα μαθήματα καὶ ἀνάμεσα

1) *Ν. Σταμ.* Α' 13. Γιὰ τὴ Μαρία βλ. αὐτ. Α' 13.

2) *Ν. Σταμ.* Α' 13.

3) Ἀλ. Λυκοῦργος α 1, Γούδας Ζ' 405, *Ε. Σταμ.* Β' 110, *Ν. Σταμ.* Α' 13.

4) Ἀλ. Λυκοῦργος α 1, Γούδας Ζ' 405, *Ε. Σταμ.* Β' 110, ἀλλ' ὄχι σαφῆς, ὁ Ν. Σταμ. Α' 13 ἀδικαιολόγητα λέει ὅτι ὁ πατέρας ἦταν «ἐγγράμματος ἀλλ' ἄνευ μεγάλης παιδείας».

5) Ἀλ. Λυκοῦργος α 1, Γούδας Ζ' 405, *Ε. Σταμ.* Β' 110, *Ν. Σταμ.* Α' 13-14.

6) Γιὰ τὴ σχολὴ καὶ τὸν Ἰάκωβο βλ. Δημητριάδης 11, *Ε. Σταμ.* τιάδης [= Ἐπετ. Σάμου (1875) 127-130, (1877) 127, 131, 163], τοῦ ἴδιου, Σαμιακὰ Δ' 496-499, 530-538, 554, Γεδεών, Χρονικὰ Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας 246, *Εὐαγγελίδης*, Παιδεία Β' 66-67.

7) Ἀλ. Λυκοῦργος α 1, Γούδας Ζ' 405, *Ε. Σταμ.* Β' 110, *Ν. Σταμ.* Α' 13.

8) Ὁ *Ε. Σταμ.* Β' 110 λέει 16 ἐτῶν, ὁ *Ν. Σταμ.* Α' 13 λέει 14 ἐτῶν, ἀλλὰ ὁ Ἀλ. Λυκοῦργος α 1 μᾶς δίνει αὐτὰ τὰ στοιχεῖα: στὴν Πόλη ἔμεινε τρία χρόνια, στὴ Βλαχία καὶ Μολδαβία ὀκτώ καὶ ξαναγύρισε στὴν Πόλη τὸ 1802. Ἄρα πῆγε στὴν Πόλη τὸ 1791.

9) Ἀλ. Λυκοῦργος α 1, Γούδας Ζ' 405, *Ν. Σταμ.* Α' 13. Ὁ *Ε. Σταμ.* Β' 110 λέει ὅτι τὰ δύο ἀδελφὰ πῆγαν μαζὶ στὴν Πόλη.

στ' ἄλλα τὴ «Λογικὴ» τοῦ Εὐγένιου Βούλγαρη καὶ στοιχεῖα φιλοσοφίας¹⁾.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἀμέσως μετὰ σταδιοδρομία του συντέλεσε στὴν ἀνάπτυξή τῆς μόρφωσής του. Ἀφοῦ ἀποφοίτησε, διορίστηκε γραμματέας στὰ Πατριαρχεῖα. Μὰ δὲν ἔμεινε ἐπὶ πολὺ. Τρία μόνον χρόνια ἀφοῦ ἔζησε στὴν Πόλη, τὸ 1794²⁾ με σύσταση ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα πῆγε στὴ Μολδαβία καὶ μπῆκε στὴν ἡγεμονικὴ ὑπηρεσία. Ὅταν ἦλθε ἡγεμὼν ὁ Κ. Ὑψηλάντης (1799), ὁ νεαρὸς Παπλωματὰς διακρίθηκε γιὰ τὶς ἀρετὲς καὶ τὶς ἰκανότητές του καὶ ἐφείλκυσε τὴ συμπάθεια καὶ τὴν ἐκτίμησή του καὶ αὐτὸς τὸν διόρισε «γραμματέα τῆς κούρτης» δηλ. τῆς ἡγεμονικῆς αὐλῆς. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1801 ἐπῆλθε μεταβολή. Ὁ Κ. Ὑψηλάντης ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Σοῦτσο. Ὁ νεαρὸς Σαμιώτης ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του καὶ ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ πρόσωπο τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ νέου ἡγεμόνα. Ἄλλ' ὁ νέος γραμματέας φάνηκε ἀνίκανος, ἐνῶ ἀπὸ ὅλες τὶς μεριές ὁ Σοῦττος ἔπαιρνε ἀριστερὲς πληροφορίες γιὰ τὸ γραμματέα τοῦ προκατόχου του. Γιὰ τοῦτο τὸν ζήτησε καὶ τὸν ξαναδιόρισε γραμματέα, εἰσηγητὴ τῶν αἰτήσεων, πού ἀπευθύνονταν πρὸς τὸν ἡγεμόνα. Ὁ Παπλωματὰς διακρίθηκε σ' αὐτὴν τὴν ὑπηρεσία. Ὁ ἡγεμόνας ἐνθουσιάστηκε καὶ τὸν προβίβασε πρῶτα σὲ ταμῖα καὶ ἐλεγκτὴ τῶν λογαριασμῶν τῆς ἡγεμονίας καὶ ὕστερα σὲ «Β' Λογοθέτη» μ' ἐτήσιο εἰσόδημα 6.000 γρ. Κατὰ τὴ μακρὰ παραμονή του σχετίστηκε μ' ἕνα Οὐγγρο γιατρό, καὶ αὐτὸς τὸν δίδαξε λατινικά, ἰταλικά, καθὼς καὶ γνώσεις ἱατρικῆς, φυσικῆς καὶ χημείας, ἐπιστῆμες, πρὸς τὶς ὁποῖες αἰσθανόταν κλίση καὶ διαφέρον. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1802 στὸ Σοῦτσο ἀνατέθηκε προσωρινὰ καὶ ἡ ἡγεμονία τῆς Βλαχίας. Σ' αὐτὴν ἀπέστειλε τοποτηρητὴ τὸ γαμπρὸ του Ι. Σαμουγκάση με σύμβουλο τὸ Σαμιώτη Λογοθέτη. Καὶ στὴ νέα τούτη θέση εὐδοκίμησε. Καὶ ὁ ἡγεμόνας του πρόσφερε γι' ἀμοιβὴ ἐπὶ δύο χρόνια τὰ εἰσοδήματα μεγάλου κτήματος. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1802 ὁ Σοῦττος ἀντικαταστάθηκε καὶ γύρισε στὴν Πόλη. Τὸν ἀκολούθησε καὶ ὁ Παπλωματὰς, ἀρχετὰ πλούσιος ἀπὸ τοὺς μισθοὺς καὶ τὶς ἀμοιβές του³⁾. Ὅπως συνη-

1) Ἄλ. Λυκοῦργος α 1, Γούδας Ζ' 405, Ε. Σταμ. Β' 110. Ὁ Ν. Σταμ. Α' 14 παρεξηγώντας τὶς πηγές του λέει ὅτι ὁ νεαρὸς Παπλωματὰς διδάχτηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἀπὸ τὰ 1770 κίολας βρισκόταν στὴ Ρωσία.

2) Ἄλ. Λυκοῦργος α 1. Ὁ Κλ. Οἰκονόμος [=Ν. Σταμ. Β' 323] στὸν ἐπικηδεῖό του λέει ὅτι ἔγινε γραμματέας 20 χρονῶν.

3) Ἄλ. Λυκοῦργος α 2, Γούδας Ζ' 406 Ε. Σταμ. Β' 111, Ν. Σταμ. Α

θιζόταν τότε, τὸ ἀξίωμα τοῦ Λογοθέτη τοῦ ἔμεινε ὄνομα, καὶ ἀπὸ τότε ὑπογράφεται Γεώργιος Λογοθέτης Ἰωάννου Σάμιος⁴⁾.

Ἀφοῦ γύρισε τὸ 1802 στὴν Πόλη⁵⁾, ἐγκαταστάθηκε στὸ Πέραν καὶ ἀρχισε ν' ἀσκή τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γιατροῦ καὶ φαρμακοποιοῦ⁶⁾.

Ὁ μελλοντικὸς ἀρχηγὸς τῆς Σάμου παρουσιάζει σημάδια μεγάλης γι' τὴν ἐποχὴ του μόρφωσης. Στ' αὐτόγραφά του βλέπουμε ξεκάθαρο, σταθερὸ καὶ ἔξασκημένο γραφικὸ χαρακτήρα. Τὰ κείμενά του εἶναι σωστὰ γραμμένα καὶ ἀπαλλαγμένα ἀπὸ ἀνορθογραφίες. Ἐκφράζεται μ' εὐκολία καὶ με λογιότητα, ἀλλὰ

14-15. Πρβλ. καὶ Κλ. Οἰκονόμος [=Ν. Σταμ. Β' 323].—Οἱ πηγές αὐτὲς λένε ὅτι ἀκολούθησε τὸν Κ. Ὑψηλάντη καὶ ὅτι ἔζησε στὴ Βλαχία. Ἄλλὰ καὶ ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Ἄλ. Σοῦττος διατέλεσαν διαδοχικὰ ἡγεμόνες Μολδαβίας, 8 Μαρτ. 1799.—Ἰούλ. 1801,—4 Ὀκτ. 1802, ὁ δεῦτερος τοποτηρητὴς Βλαχίας Ἰούλ. - Σεπτ. 1802. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ Ἄλ. Λυκοῦργου (βλ. π.π. σελ. 127_s) προκύπτει ὅτι στὴ Μολδαβία ἔζησε ὀκτὼ χρόνια, ἀρα πῆγε πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἡγεμονία τοῦ Κ. Ὑψηλάντη. Ἴσως στὴ Ρουμανία νὰ σώζονται μαρτυρίες γιὰ τὸ πέρασμα τοῦ Γ. Λογοθέτη Λυκοῦργου ἀπ' ἐκεῖ. Δυστυχῶς εἶναι ἀδύνατο νὰ τὸ ἐξακριβώσω ἀκόμη. Ὁ Ἄλ. Λυκοῦργος (καὶ ὁ Γούδας) διαγράφει καθαρὰ τὴ σταδιοδρομία του καὶ λέει ρητὰ ὅτι ἔγινε Β' Λογοθέτης. Οἱ δύο Σταμ. μπερδεύουν τὰ πράγματα. Ὁ διοικητικὸς ὄργανισμὸς τῶν δύο ἡγεμονιῶν, πού ἦταν κοινὸς καὶ γιὰ τὶς δύο (Α. Φωτεινοῦ, Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, Γ', 1818, σ. 582) εἶχε πολλοὺς τίτλους Λογοθετῶν με σημαντικὲς ἱεραρχικὲς ἀποστάσεις. Ὁ βαθμὸς τοῦ «δεύτερου λογοθέτη», θέση πού ἀνῆκε στὰ ἀξιώματα Δ' τάξης, εἶχε ἀκριβῶς εἰσόδημα 5—6.000 γρ. τὸ χρόνο (Α. Φωτεινοῦ, Γ', 1818, σ. 513—513). Ἀσφαλῶς ἀποκλείονται οἱ ἄλλοι βαθμοὶ λογοθετῶν, ὅπως ὁ «Α' λογοθέτη τοῦ διβανίου», ἄμεσος προϊστάμενος τοῦ προηγούμενου (Α. Φωτεινὸς ἔ. ἀ. 511—512) καὶ γι' ἄλλους λόγους καὶ γιατί στὴ θέση αὐτὴ δὲ διορίζονταν, ἀλλὰ προβιβάζονταν ὕστερα ἀπὸ μακρὰ ὑπηρεσία στὴν ἀμέσως κατώτερη, ἀκόμη περισότερο ἀποκλείονται οἱ πολλὲ ἀνώτεροι βαθμοὶ τῶν Μ. Λογοθετῶν (Α. Φωτεινὸς ἔ. ἀ. 464 κ. ἔξ., 472 κ. ἔξ., 487 κ. ἔξ.). Ἀμφιβολία μοῦ ἐμπνέει ἡ πληροφορία (τοῦ Ε. Σταμ. καὶ τοῦ Ν. Σταμ.) ὅτι ἀκολούθησε τὸ Σαμουγκάση σὰ σύμβουλος, ἀλλὰ δὲν ἔχω καμμιά βάση, γιὰ νὰ τὴν ἀμφισβητήσω.

1) Λογοθέτης π. Βρετὸ 13 Ἰουνίου 1813.

2) Ἄλ. Λυκοῦργος α 2, Ε. Σταμ. Β' 111, Ν. Σταμ. Α' 15.

3) Βλ. Arg. 104.

χωρίς επιτήδευση. Τὸ ὕφος του εἶναι στρωτὸ καὶ ἀνάλογο πρὸς τὸ καλλιεργημένο ὕφος τῶν πιδ μορφωμένων τῆς ἐποχῆς του. Πολλὲς φορὲς ὑπενθυμίζει ὕφος μεταγενέστερο¹⁾. Ἡ μακροχρόνια παραμονή του στὶς παραδουνάβειες χῶρες στάθηκε πραγματικά κρίσιμη γι' αὐτόν. Ἡ νεωτεριστικὴ γαλλικὴ ἰδεολογία εἶχε ἀρχίσει γὰ μπαίνη στὶς παραδουνάβειες χῶρες πολὺ νωρὶς, ἀπὸ τὶς πρῶτες κιόλα δεκαετίες τοῦ 18 αἰ., μὲ τοὺς πολλοὺς Γάλλους διερμηνεῖς καὶ ἄλλους ὑπαλλήλους, οἰκοδιδάσκαλους στὰ σπίτια τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν ἀρχόντων κλπ. Κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ ἴδιου αἰῶνα ἔχουμε πιά πολλοὺς σημαντικούς Ἕλληνας γνώστες, ὁπαδοὺς καὶ προπαγανδιστὲς τῶν ἰδεῶν τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ. Τὸ κέντρο ὅμως ἦταν στὸ Βουκουρέστι, στὴν πρωτεύουσα τῆς Βλαχίας, ὄχι στὸ Γιάσι, ὅπου ἔμενε ὁ Λυκοῦργος. Στὸ Βουκουρέστι, ἀνάμεσα σ' ἄλλους, ζοῦσε καὶ ἔγραφε ὁ Δ. Κανταρτζῆς, τιτουῦχος τῆς ἡγεμονίας. Ὡς τὸ 1796 ἐκεῖ ἔζησε καὶ ὁ Ρήγας²⁾. Στὴν ἴδια πόλη λειτουργοῦσε καὶ περίφημη ἑλληνικὴ σχολή, ὅπου δίδαξαν ἐπίσης ἄνδρες διαφωτισμένοι. Δὲ μαρτυρεῖται, ἂν ὁ Λυκοῦργος ἦθε σὲ σχέση μὲ τὸν ἄλλο πνευματικὸς προσωπικότητες, ἐφ' ὅσον ζοῦσε στὸ Γιάσι, ἢ κατὰ τοὺς λίγους μῆνες πού ἔκανε στὸ Βουκουρέστι. Τὸ Γιάσι δὲν εἶχε τὴν πνευματικὴ σημασία τῆς πρωτεύουσας τῆς Βλαχίας, λειτουργοῦσε ὅμως καὶ σ' αὐτὸ ἐπίσης ὄνομαστὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο. Πάντως ὁ Λογοθέτης ἀνάπνευσε ἐπὶ πολλὰ χρόνια μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ διαποτίστηκε ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ τὶς ἰδέες τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ, ὀρθολογισμοῦ καὶ φιλελευθερισμοῦ. Ἀπὸ τότε καὶ πέρα θὰ παρουσιασθῆ σὰν κήρυκας φιλελευθέρων συνθημάτων καὶ ἀργότερα θὰ γίνῃ καὶ ἀρχηγὸς λαϊκοῦ καὶ φιλελευθέρου κινήματος. Ὁ ὀρθολογισμὸς εἶναι μιὰ ἄλλη πνευματικὴ ιδιότητα πού τὸν χαρακτηρίζει, ἔκδηλος

1) Γι' αὐτὸ τὸ κείμενο τῆς ἀπολογίας του (βλ. π. κ.) ἔκαμ' ἐντύπωση στὸ *Βλαχομάνη*, ΧΑ Α' 320, ὅτι «περιέχει πολλὰς νεωτερικὰς φράσεις ἀήθεις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὑπεράγαν γλαφυρὰς», ὥστε θεώρησε πιθανὸ ὅτι ἔγιναν μεταγενέστερες ἐπεμβάσεις. Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὁ Ε. Σταμ., πού τὸ πρωτοδημοσίεψε, εἶναι πολὺ εὐσυνειδητὸς, ἡ φρασολογία τοῦ κειμένου δὲν παραλάσσει σημαντικὰ ἀπὸ ἄλλα γνωστὰ γραψίματα τοῦ Λογοθέτη.

2) Γιὰ τὴν πνευματικὴ κίνηση στὴν Βλαχία βλ. Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἡ γλωσσικὴ θεωρία τοῦ Δ. Κανταρτζῆ [= Ἀθηνᾶ 50 (1940) 197—234, μάλιστα 231ς], ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία, τὴν ὁποία συμβουλεύτηκα. Ἀκόμη Α. Daskalakis, Rhigas Velestinlis, Paris 1931, σ. 29—44.

ἐπίσης εἶναι οἱ ἀνθρωπιστικὲς ἀντιλήψεις του, στὸν τρόπο μάλιστα πού φέροθηκε πάντα πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του, ἀλλὰ καὶ ρητὰ, πρὸ πάντων στὴν ἔγγραφη πρόσκληση πρὸς τὴ φρουρὰ τῆς Χίου νὰ παραδοθῆ¹⁾. Στὰ κείμενά του ἐπίσης συναντῶνται οἱ τόσο χαρακτηριστικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὸ φυσικὸ δίκαιο. Ἄλλ' ἔξω ἀπὸ τὸν ἰδεολογικὸ τοῦτον κόσμον, στὴν ἐκεῖ παραμονή του, ἀσφαλῶς, θὰ ὀφείλῃ καὶ τὴ σημαντικὴ ἔκταση γνώσεων, πού τὸν διακρίνει, πέρα ἀπ' ἐκείνη, πού ἔδιναν τὰ σχολεῖα, καὶ φυσικὰ τότε εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ τὴν ἀποκτήσῃ μὲ ἰδιαίτερες μελέτες.

Μεγάλῃ εὐλάβεια χαρακτηρίζε γενικὰ τοὺς Σάμιους τῆς προεπαναστατικῆς ἐποχῆς²⁾. Καὶ ἡ οἰκογένεια Παπλωματᾶ διακρινόταν γιὰ τὴν ἰσχυρὴ κλίση τῆς πρὸς τὰ θεῖα καὶ τὴ θρησκευτικὴ κλίση τῆς. Οἱ ψυχικὲς αὐτὲς ιδιότητες μοιάζουν μάλιστα σὰν κληρονομικὲς καὶ ἀναφαίνονται σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ μέλη τῆς. Ὁ πατέρας μαρτυρεῖται εἰδικὰ ὅτι ἦταν πολὺ εὐλαβὴς³⁾. Εἶδαμε πάρα πάνω ὅτι ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς γιούς του ἔγινε μοναχός. Ἡ μικρότερη θυγατέρα, ἡ Μαρία μετὰ τὸ θάνατο τοῦ συζύγου τῆς ἔγινε ἐπίσης μοναχὴ καὶ ὀνομάστηκε Ματρώνα⁴⁾. Ἀκριβῶς μεγάλη θρησκευτικὴ καὶ χαρακτηριστικὴ καὶ τὸ Γιώργη. Σὲ πάμπολλα περιστατικὰ τοῦ βίου του, ἰδιωτικά, ἀλλὰ καὶ δημόσια, ἀναφαίνεται ἡ πίστη του πρὸς τὴ θεῖα ἐπέμβαση. Αὐτὴν ἐπικαλεῖτο συχνὰ κ' ἐπίστευε ὅτι τὴν πετύχαινε. Καὶ στὰ τέλη τοῦ βίου του, ὅπως θὰ δοῦμε, ὅταν ἔπαψε ν' ἀναμειγνύεται στὰ κοινὰ, ἀφοσιώθηκε σὲ θρησκευτικὲς μελέτες. Τὴ θρησκευτικὴ αὐτὴ κλίση κληρονόμησαν καὶ ἀπόγονοί του. Ἀπ' αὐτὴν παρακινημένος καὶ ὁ γιὸς του Ἀλέξανδρος (1827·1875), σπούδασε θεολογία καὶ προσῆλθε στὴ διακονία τῆς ἐκκλησίας καὶ τέλος ἄφησε τὴν πανεπιστημιακὴ ἔδρα γιὰ τὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνον τῆς Σύρου καὶ Τήνου.

Ὁ μελλοντικὸς ἀρχηγὸς τῆς Σάμου παρὰ τὴ μυστικόπαθη αὐτὴ φύση του φαίνεται μᾶλλον λογικὸς παρὰ θυμικὸς τύπος. Τὸ μυαλό του φαίνεται καλὸ ὀργανωμένο, νηφάλιο καὶ δεξύ. Ὁ ὀρθολογισμὸς καλλιέργησε τὴν ἀρχικὴ καταβολὴ καὶ ἀνέπτυξε ἀκόμη περισσότερο τὶς σχετικὲς ιδιότητες. Στὴ σκέψη του καὶ στὴ βούλησή του ἐπικρατοῦσαν ὀρισμένους βασικὲς ἰδέες, σταθερὲς καὶ ἀμετάβλητες, πού τοῦ πρόβαλλαν συγ-

1) Βλ. γι' αὐτὸ τὸ σπουδαιότατο κείμενο π. κ., στὸ 6. κεφ.

2) Ε. Σταμ. Δ' 225.

3) Ἀλ. Λυκοῦργος α 1, Γούδας Ζ' 405, Ν. Σταμ. Α' 13.

4) Ν. Σταμ. Α' 13.

κεκριμένους σκοπούς και τοῦ ἔδιναν μόνιμα κριτήρια. Τὰ περιστατικά, οἱ ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς, οἱ φιλικῆς ἢ ἐχθρικῆς σχέσεις του μὲ διάφορα πρόσωπα δὲν τοῦ τάραζαν τὴν εἰκόνα. Γιὰ τοῦτο καθ' ὅλην τὴ ζωὴ του ἔδειξε ψυχραιμία, πίστη πρὸς τὸ ἔργο του, σταθερότητα καὶ ἀπόλυτη συνέπεια—δισταγμούς ἢ κλονισμούς, ἀμφιβολίες ἢ μετάνοια γιὰ ὅ,τι ἔκαμε δὲ φαίνεται νὰ αἰσθάνθηκε. Ἡ δράση του δὲν ἀλλάζει κατευθύνσεις, δὲν παρουσιάζει ἀντιφάσεις. Ὅλες οἱ σκέψεις, ὅλες οἱ πράξεις του δείχνουν ὅτι πέρασαν ἀπὸ τὶς ἴδιες πάντα, τὶς λίγες βασικῆς ἀρχῆς καὶ ἀποσκοποῦσαν στὶς ἴδιες πραγματώσεις. Οἱ εἰκόνες ποτὲ δὲν συσκοτιζόνταν στὸ μυαλό του. Εἶχε ἐπίγνωση τοῦ παρόντος καὶ προνοοῦσε γιὰ τὸ μέλλον. Συγγενικὴ καὶ παράγωγη ἦταν καὶ μιὰ ἄλλη ιδιότητά του, νὰ συστηματοποιῆ καὶ νὰ οργανώσῃ. Αὐτὴ τὴν ἱκανότητα τὴν ἔδειξε μάλιστα κατὰ τὴν ἐπανάσταση καὶ μὲ τὶς δυὸ μορφές, καὶ τὴν ἀφηρημένη καὶ τὴν συγκεκριμένη, καὶ στὰ σχέδια καὶ στὴν πράξη. Ἔργο του εἶναι ἡ ὄργανωση τῆς σαμιακῆς διοίκησης καὶ τοῦ σαμιακοῦ στρατοῦ μ' ἐκδηλα τὰ ὀρθολογιστικὰ στοιχεῖα, πού ἐξασφάλισε συντονισμό ἐνεργείας καὶ πειθαρχία, φαινόμενο μοναδικὸ μέσα σ' ὅλην τὴν ἐπανάσταση¹⁾.

Ἡ ἰδιοσυγκρασία του αὐτὴ τοῦ ἔδινε τὴν ἐπίγνωση τῆς ἴδιας τῆς δυνάμεις του. Αὐτὴ ἡ ιδιότητά του μαζί καὶ μὲ τὴ θρησκευτικότητά του τὸν ἔκαναν νὰ φοβᾶται μόνο τὸ θεό, ὅχι τοὺς ἀνθρώπους. Ἀπέναντί τους φέρθηκε πάντα μ' ἀνωτερότητα. Δὲ γνώρισε τὸ μῖσος. Πάντα του φάνηκε συγκρατημένος, ἤρεμος, ἀνώτερος ἀπὸ πάθη, μειλίχιος καὶ πρᾶος²⁾. Τέτοιος ἦταν καὶ ὁ ἀδελφός του Ἀλέξανδρος, πού γι' αὐτὸ τὸν ἐκτιμοῦσαν πολὺ³⁾. Κατὰ τὴν ἐξαιρετικὰ ταραχώδη διαδρομὴ τοῦ βίου του προκάλεσε σφοδρότατα πάθη. Οἱ ἀντίπαλοί του τὸν συκοφάντησαν, τὸν καταδίωξαν ἐπανεπιλημένα μὲ φανατισμό, τοῦ προξένησαν μεγάλα κακά, σκότωσαν φίλους του, πολλῆς φορῆς ἀποπειράθηκαν καὶ τὸν ἴδιο νὰ τὸν σκοτώσουν. Ἐκεῖνος ὅμως, καὶ ὅταν ἦταν ἰδιώτης ἀνίσχυρος καὶ ὅταν ἦταν παντοδύναμος καὶ κρατοῦσε στὰ χέρια του τὴν τύχη τῶν ἐχθρῶν του, ποτὲ δὲν ἔκαμε

1) Βλ. π. κ. κεφ. 4.

2) Αὐτὸ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα, ὅπως σὲ πολλῆς εὐκαιρίας θὰ δοῦμε πάρα κάτω, ἀλλὰ καὶ ρητὰ χαρακτηρίζεται ἔτσι σὲ δημόσια ἔγγραφα, ὅπως στὴν ἀναφορὰ Σαμίων 1822 σὲ διάφορα χωρία, στὰ ἐτήσια διοριστήρια, βλ. *Ε. Σταμ.*, Ἀπορραπισόμενος 53—56, *Ε. Σταμ.* Β', 321, 355, 383, 391 κλπ. *Ν. Σταμ.* Α' 175, 222, 278 κλπ.

3) *Ν. Σταμ.* Α' 14.

τὸ πιδ μικρὸ κακό, ἀκόμη καὶ στοὺς κιδ φανατικούς, καὶ στοὺς πιδ ἐπικίνδυνους ἀπ' αὐτοῦς. Μάλιστα ἄσκησε ὅλη τὴν ἐπιρροή του πάνω στοὺς φίλους του, γιὰ νὰ τοὺς ἀποτρέψῃ ἀπὸ ἀντεκδικήσεις.

Κατὰ τὴ δημοσία ζωὴ του φάνηκε ἱκανότατος ἡγέτης, καὶ κομματικὸς καὶ ἐθνικός. Ἐδειξε τόλμη, ἐμμονὴ καὶ ἀποφασιστικότητα—ἀκόμη καὶ ἔξοχη προσωπικὴ ἀνδρεία. Ἀνέπτυξε τὴ συστηματικότητα καὶ τὴν ὀργανωτικὴν του ἱκανότητα καὶ φανέρωσε δημιουργικότητα καὶ πρωτοτυπία. Ὑπῆρξε προβλεπτικός. Διοίκησε μὲ σύνεση, μετριοπάθεια, δικαιοσύνη, ἀλλὰ καὶ σταθερότητα.

Σ' ἡλικία σαράντα δύο ἐτῶν ἡ ἐξωτερικὴ μορφή του, σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ ἑνὸς διαβατηρίου τοῦ 1814, ἦταν τέτοια: Ἀνάστημα ψηλό, μέτωπο ψηλό, πρόσωπο ὠοειδές, μύτη παχιά, στόμα μέτριο, μάτια σταχτιά, μαλλιά καὶ φρυδία μαῦρα, σταχτὶ στρογγυλὸ γένι—συνολικὰ ἔκανε τὴν ἐντύπωση πὼς ἦταν νεώτερος, τριάντα πέντε χρόνων¹⁾.

Ὅταν γύρισε ἀπὸ τὶς ἡγεμονίες στὴν Πόλη, ἦταν κιδόλας ὁ ἀνώτερος ἀπὸ ὅλους τοὺς πατριῶτες του καὶ ἡ φήμη του ἔφτασε στὴ Σάμο. Λίγο μεταγενέστερο στιχοῦργημα ἐκθέτοντας τὰ γεγονότα πού θ' ἀναφέρουμε ἀμέσως πάρα κάτω καὶ πού προκάλεσαν τὴν ἀνάμειξη τοῦ Λογοθέτη στὴ δημόσια ζωὴ, λέει γι' αὐτόν:

Τὸν Λογοθέτη ζήλευαν πὼς εἶχε πολιτεῖαν
καὶ εἶχε καὶ τὴν μάθησιν κ' εἶχε καὶ τὴν ἀξίαν.
Σὲ μίλημα, σὲ γράψιμο πολλὰ ναι προκομμένος
καὶ μέσ' στὴν Πόλιν ἔτι δὲ εἶναι πεφημισμένος.
Εἶχε πονγγία ἱκανὰ καὶ ἦταν ἀρκετόν του
κλπ.

Μὰ διατί τὸν ἀξίος, γι' αὐτὸ δὲν τονε θέλαν
θέλ' ἦτο σπλαγγνικώτερος εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐπάνω
ἔτσι θαρρῶ νὰ ν' βέβαιο, καθὼς ὑπολαμβάνω
κλπ.²⁾

(Ἀκολουθεῖ)

M. B. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1) *Ν. Σταμ.* Α' 24.

2) Διήγησις ἱστορικὴ [= *Ν. Σταμ.* Β' 474—475].

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

(1 - 15 ΜΑΡΤΙΟΥ 1944)

ΔΗΛΩΣΗ

Τὰ «Φιλολογικά Χρονικά» παρ' ὄλο τὸ σεβασμὸν ποὺ αἰσθάνονται γιὰ τὶς γνώμες τῶν συνεργατῶν τους, βρίσκονται στὴν ἀνάγκη νὰ δηλώσουν γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ κάθε εἶδους παρεξήγηση, ὅτι οἱ μελέτες καὶ ὅτι ἄλλο δημοσιεύεται στὸ κύριο μέρος τοῦ περιοδικοῦ, βαρύνει ἀποκλειστικά καὶ μόνο ἐκείνους ποὺ ὑπογράφουν τὰ ἄρθρα.

Οἱ αἰσθητικὰ καὶ ἄλλες ὑπεύθυνες ἀντιλήψεις τοῦ περιοδικοῦ ἐκφράζονται μονάχα ἀπὸ τὸ δεκαπενθήμερο.

ΟΙ ΚΡΙΤΙΚΟΙ ΜΑΣ

Οἱ νέοι κριτικοὶ τῶν «Φιλολογικῶν Χρονικῶν» κ.κ. Ἄ. Σγουρὸς καὶ Ἄ. Σπύρης, μᾶς παρακαλοῦν νὰ γνωρίσουμε στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τοῦ Περιοδικοῦ, ὅτι τὰ δημοσιευόμενα ἄρθρα τους, εἶναι πρόχειρα κριτικὰ σχεδιάσματα εὐρυτέρων τους μελετῶν, οἱ ὁποῖες πρόκειται πολὺ σύντομα νὰ ἐκδοθοῦν σὲ βιβλία.

Τὸ γνωρίζουμε λοιπὸν εὐχαρίστως.

ΜΩΡΑΪΤΙΚΟ

Εἶναι λοιπὸν τὸ πνεῦμα τοῦ κ. Νίκου Γκάτσου μωραϊτικο, ἢ δὲν εἶναι; Ἴδου ἡ ἀπορία!

Ὁ κ. Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης ὑποστηρίζει ὅτι πράγματι μωραϊτικο εἶναι, καὶ μάλιστα περισσότερο καὶ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Σπήλιου Πασαγιάννη, καὶ αὐτὸ λέει βγαίνει καθαρότατα ἀπὸ τὸ τελευταῖο ποιητικὸ ἔργο τοῦ κ. Ν. Γκάτσου, τὴν περιφρημὴν «Ἀμοργό».

Τὶ νὰ κάνουμε, θὰ τὸ παραδεχτοῦμε. Ἡ τελευταία καὶ μόνη μας ἀντίρρηση, εἶναι φυσικὰ ἐκείνοι οἱ «ἐλέφαντες ποὺ κατοῦρανε σπέρμα». Φαίνεται λοιπὸν ὅτι στὴν παλαιολιθικὴ ἐποχὴ θὰ ὑπῆρχαν καὶ στὸ Μωρητὰ ἐλέφαντες, κ' ἐπάνω σ' αὐτὸ θὰ στηρίζεται ὁ ἀγαπητὸς μας κ. Ἐλύτης.

ΓΑΛΕΡΕΣ

Στὸ τελευταῖο τεῦχος τῶν «Γραμμάτων» δημοσιεύεται ἓνα ποίημα φωτοσέλιδο μὲ τὸν τίτλο «Γαλέρες».

Τὸ ποίημα εἶναι ὠραῖο καὶ μιᾶ γιὰ δυὸ γαλέρες ποὺ ἐταξίδευαν

πάντα μαζὶ στὸ πέλαγος, ἀλλὰ μιὰ φοβερὴ νύχτα ἢ μιὰ ἀπ' τὶς δυὸ γαλέρες καταποντίστηκε οὕτανδρη.

Μετὰ ὁ καπετάνιος τῆς ἄλλης γαλέρας ἐλυπήθηκε τόσο πολὺ, ὥστε ἐσάλεψε ὁ νοῦς του καὶ δὲν εἶχε ὄρεξη γιὰ τίποτα. Ἔτσι λέει τὸ ποίημα. Ἔ, λοιπὸν ὄχι, τὰ πράγματα δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἔτσι! Ἐμεῖς τὸν γνωρίσαμε αὐτὸν τὸν καπετάνιο τῆς περιωθηθείσας γαλέρας ἀπὸ κοντὰ καὶ ξέρομε πῶς δὲν τοῦ κήκε καρφί.

Καὶ ὄχι μόνον αὐτὸ, ἀλλὰ λίγες μέρες μετὰ τὸν καταποντισμὸ, ὁ καπετάνιος ἐθεάθηκε στοὺς Ταρσανάδες, καὶ παζάρεινε νέα γαλέρα. Καὶ καθόλου μάλιστα ἀπίθανο νὰ ἀγόρασε κιάλας.

ἜΘΕΑΤΡΟ.

Ὁ κ. Γεώργιος Θεοδοκάς, τύπωσε ἓνα πολυσέλιδο τόμο μὲ θεατρικὰ ἔργα, ἀλλ' ἀποροῦμε μὰ τὴν ἀλήθεια πῶς ἓνας συγγραφεὺς μὲ μιὰ τόσο σοβαρὴ κατάρτιση, δὲν κατάλαβε πόσο μακριὰ βρίσκονται ὅλα αὐτὰ ἀπὸ τὴ ζωὴ, καὶ ἄς τὸ ποῦμε κ' ἐμεῖς, ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ πραγματικότητα.

Φυσικὰ δὲν θέλουμε νὰ κάμουμε κανενὸς εἶδους προβλέψεις, μὰ πολὺ φοβοῦμαστε ὅτι τὰ μικρὰ αὐτὰ ἔργα τοῦ κ. Θεοδοκά δὲν πρόκειται νὰ ἰδοῦν τὸ φῶς τοῦ προσκηνίου.

Κάποτε μάλιστα, ὅταν ζοῦσε ὁ Φῶτος Πολίτης, (ἄχ πόσον ἐνωρὶς τὸν χάσαμε αὐτὸν τὸν τίτλα!), ὁ κ. Θεολόγος Νικολοῦδης ὑπέβαλε ἓνα θεατρικὸν του ἔργο στὸ Ἐθνικόν, ποὺ φυσικὰ ἀπερρίφθη μετὰ πολλῶν ἐπαίνων. Ἐπειτα ὁ κ. Νικολοῦδης ἐθύμως καὶ τὸ ἐτύπωσε μὲ τὸν τίτλο «Φυγὴ». Καθὼς βλέπετε, τὰ θεατρικὰ ἔργα τὶς πιὸ πολλές φορὲς τυπώνονται μόνον ὅταν θυμώσει ὁ συγγραφεὺς τους. Ἄραγε νὰ τὰ ἐτύπωσε καὶ ὁ κ. Θεοδοκάς ἐπάνω στὸ θυμὸ του; Δὲν τὸ πιστεύουμε βέβαια!

ἜΠΕΡΙΤΤΗ ΣΥΜΒΟΥΛΗ.

Ὁ ἀγαπητὸς μας κ. Αἰμ. Χουρμούζιος, ἔχει μιὰ στήλη στὸ δεκαπενθήμερο τῆς «Νέας Ἐστίας» καὶ τὴ χρησιμοποιεῖ τὶς πιὸ πολλές φορὲς γιὰ ζητήματα γενικώτερου ἐνδιαφέροντος.

Στὸ πρωτοχρονιάτικο τεῦχος λοιπὸν τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ εἶχε δημοσιεύσει ἓνα ἄρθρο, ποὺ μὲ πολλὴ δόση πικρίας τὸ ὀνόμαζε «περιττὴ συμβουλή». Ἐκεῖ ἔλεγε, ὅτι οἱ χιλιάδες νεοέλληνες ποὺ γράφουν, θὰ κάμουν καλύτερα νὰ διαβάσουν τοῦλάχιστον πρὸς τὸ παρόν, καὶ ἄς γράφουν τέλος πάντων ἀργότερα, σὲ εὐθετώτερους χρόνους.

Πολὺ σωστά. Ὁ πρῶτος ὁμῶς ποὺ παρήκωσε τὴ συμβουλή, ἦταν ὁ ἴδιος ὁ διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ, ποὺ ἔσπευσε νὰ ἀναγγεῖλει στὸ κατοπινὸ τεῦχος δυὸ νέα βιβλία του.

Τὰ περιμένουμε λοιπὸν τὰ βιβλία τοῦ παρακουνου, μὲ ἀνυπομονησίαν.

ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

ΕΛΛΗΣ ΑΛΕΞΙΟΥ: «Λοῦμπεν».

Όταν έκλεισα τὸ βιβλίο τῆς κ. Ἑλλης Ἀλεξίου, μοῦ ἦρθε στὸ νοῦ γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ἀκόμα ἐκεῖνο τὸ θαυμάσιο ἡμερολόγιο τοῦ Μπρίγκε, ὅπου ὁ Ρίλκε γράφει ἀπὸ τί περίπου πρέπει νὰ ἀποτελεῖται ἡ πανοπλία αὐτρονοῦ πού θὰ ἀποφασίσει νὰ γράψει.

Ἄλλὰ ἐδῶ σ' ἐμᾶς, ὅλα γίνονται μὲ μιὰν ἀπίστευτη εὐκολία.

Γράφουμε μόνο καὶ μόνο γιὰ τὸ ἐξαιρέτικὸ ἔτσι τὰ ἔφερε ἡ τύχη, ἐπειδὴ ὅλες οἱ ἄλλες δουλιές εἶναι φαίνεται κοπιαστικώτερες, καὶ ἀπαιτοῦν ὅπως καὶ νᾶναι κάποια ἰδιαίτερη ἐνασχόληση.

Γιὰ νὰ κόψει κανεὶς ἔξαφνα ἕνα σμόκιν, πρέπει νὰ κάμει μακροτάτη θητεία σὲ ραφτάδικα, νὰ διακριθεῖ, καὶ ὄχι μόνο αὐτὸ, ἀλλὰ νὰ πάρει ὑποθέτω καὶ κάποιο δίπλωμα κοπτικῆς.

Ἄλλ' ἂς προσπαθήσουμε νὰ ποῦμε τὰ πράγματα μὲ κάποια σειρά, γιὰ τὸ φοβοῦμαι πὼς ἄρχισα ἔτσι ὅπως ἀρχίζει ὁ Ὅμηρος τὶς ἱστορίες του, δηλαδὴ in medias res.

Ἐπῆρα λοιπὸν τὸ βιβλίο τῆς κ. Ἀλεξίου χωρὶς ἐκεῖνο τὸ πολυτελὲς ἐπίφυλλο τοῦ «Γλάρου», καὶ δὲν θέλω νὰ κρύψω οὔτε αὐτὴ τὴ στιγμή τὴν ἀμηχανία στὴν ὁποία εὐρέθηκα.

Δὲν ἤξερα τί ἐσήμαινε ὁ τίτλος, ἂν τονιζόντανε στὴ λήγουσα εἴτε στὴν παραλήγουσα, ἂν ἦταν κύριο ὄνομα ἢ οὐσιαστικό, ἢ τέλος πάντων ἐπίθετο.

Ἰσως βέβαια ὅλα αὐτὰ νὰ μὴν ἔχουν καμμιά οὐσιαστικώτερη σημασία, μόνο πού κάποτε καὶ ὁ κυβερνήτης Ἰωάννης Μεταξᾶς ἤθελε νὰ ἐξελληνίσει ὅλες τὶς ταμπέλες τῶν δρόμων, καὶ δὲν μπορεῖ παρά νὰ τὸ θυμᾶστε.

Καὶ αὐτὸ φυσικὰ τὸ ἀναφέρω ἐντελῶς ἐπεισοδιακὰ, ἀσφαλῶς θὰ παρασύρθηκα ἀπὸ τὸν εἰρμό καὶ τὴν ἀλληλουχία τῶν ἰδεῶν μου.

Ἐκ τῶν ὑστέρων, εἶδα βέβαια ὅτι ἐκεῖνο τὸ πολυτελὲς ἐπίφυλλο τοῦ «Γλάρου» δὲν ἦταν διόλου περιττό, ἀλλ' ἴσια - ἴσια ἐπροστάτευε τὸ βιβλίο, κί' ἐξηγοῦσε στὴν ἀπὸ μέσα μεριά του ὅτι Λοῦμπεν σημαίνει κουρέλια.

Μοῦ φαίνεται ὅτι τὴν κυρία Ἀλεξίου, τὴν βασανίζει αὐτὸ τὸ πρόβλημα τῆς συμβιώσεως τῶν συζύγων.

Οἱ ἄντρες θὰ εἶναι κατὰ τὴν ἀντίληψή της ὑπεροπτικοί, βίαιοι, οὔτε στὸ σακκί χωροῦν οὔτε στὸ σακόδεμα, ἐνῶ ἀπεναντίας οἱ γυναῖκες εἶναι ὅλο καλωσύνη καὶ γλυκύτητα, προορισμένες ἀπ' τὴν ἀνάληψη μοῖρα νὰ φέρουν τὸ σταυρὸ τοῦ μαρτυρίου, χωρὶς κἂν νὰ ὑπάρχει ἡ ἐλπίδα ὅτι κάπου θὰ βρεθεῖ ἐπὶ τέλους ἕνας Σίμων Κυρηναιός.

Νὰ ἔχει ἄραγε δίκιο, ἢ μήπως ἡ ἀλήθεια εἶναι περισσότερο μὲ τὸ μέρος ἐκεῖνου τοῦ θεοῦρελλου Ἀντρέγιεφ, πού εἶπε πὼς ἔπειτα ἀπὸ δυὸ μῆνες ἐγγάμου βίου ἡ γυναῖκα πάει πιά, καταντᾶ σὰν πολυφορεμένο παπούτσι, δὲν ἐφαρμόζει καὶ καλὰ στὸ πόδι μας!

Μέσα στὸ μυαλό της, ὑποπτεύομαι ἐν τούτοις ὅτι θὰ κνοφοροῦνταν μιὰ μελέτη, ἢ ἕνα φιλοσοφικὸ δοκίμιο, καὶ βγήκε ἕνα μυθιστόρημα ἢ μιὰ νομβέλλα ἂν προτιμάτε, μὲ διακόσιες περίπου σελίδες.

Ἔτσι ἡ συγγραφεὺς προδίδοντας πιά τὴν πρόθεσή της, μᾶς δίνει ἕνα βιβλίο ὅπου ὅλα εἶναι ἀψυχολόγητα καὶ ἀφελῆ, ἕνα εἶδος ἀφηγηματικοῦ παραμυθιοῦ, μὲ μόνη τὴ διαφορά ὅτι τὰ παιδιὰ πού εἶναι νὰ τὸ ἀκούσουν θὰ κοιμηθοῦν ἀπὸ τὶς πρώτες κίόλας σελίδες.

Όταν πεθαίνει ἔξαφνα ἡ μητέρα τῆς Πεντάμορφης, ἡ συγγραφεὺς δὲν ἀφιερώνει οὔτε δυὸ λέξεις γι' αὐτήν, ἢ κακομοῖρα πηγαίνει σὰ σκυλί στ' ἀμπέλι. Ἐνῶ ἀπεναντίας ἡ προσοχὴ ὁλονῶν εἶναι στραμμένη πρὸς τὸ νεογέννητο. Ἐκεῖνη ἡ φλύαρη θεὰ Λένη ἐξηγεῖ τὴ μυστικὴ οὐσία τῆς ζωῆς στὴ μικρὴ κόρη μὲ μιὰν ἀποστολικὴ σοβαρότητα, ἐνῶ αὐτὴ ἡ μικρὴ δὲν ξέρει καλὰ - καλὰ οὔτε τὸ νόημα τῶν λέξεων. Ὁ «μικρὸς δασοκόμος» ὁ Πεντάρφανος, φλέγεται ἀπ' τὴν ἐπιθυμία νὰ γίνεαι σπουδαῖος, πηγαίνει μόνος του στὸ σχολεῖο, ἐνῶ ὅλοι δὲ ξέρουμε πὼς σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία τὰ παιδιὰ ἀποφεύγουν τὸ σχολεῖο ὅπως ὁ δαίμονας τὸ θυμίαμα. Ὁταν φεύγει ὁ Πεντάρφανος ἀπ' τὸ χωριὸ καὶ τὸν ἀποχαιρετοῦν, ἡ ψυχομάνια του πού δὲν ξέρει τὰ τρία κακὰ τῆς μοῖρας της τοῦ λέει «ἄιντε νὰ γίνεις δαχτυλοδειχτούμενος», καὶ σὰ νὰ ἦταν γνήσια Ἐγγλέζα, τοῦλάχιστον ἀπὸ τὸ Λίβερπουλ, «καλὴ τύχη». Αὐτὸς λοιπὸν ὁ πεντάρφανος γίνεται πράγματι ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη «δαχτυλοδειχτούμενος». Μαθαίνει ἀγγλικά, γαλλικά, νορβηγικά καὶ δὲν ξέρω τί ἄλλο, παντρεύεται τὴν πεντάμορφη, ἀλλὰ πάλι ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη ἔρχονται «δίσεχοι χρόνοι», καὶ αὐτὸς δέρνει τὴν πεντάμορφη, τῆς χαλᾶ τὸ ἀριστερὸ μᾶτι, τῆς σπάζει τῆς δυστυχομένης τὰ δόντια. Μὰ γιὰτί ὅλα αὐτὰ; Ἀπορεῖ κανεὶς μ' αὐτὴ τὴν ἀνεξήγητη κακία τὴν ἐντελῶς ἀδικαιολόγητη.

Αὐτὴ ἡ πεντάμορφη τὰ δέχεται ὅλα μὲ χριστιανικὴν ἐγκαρτέρηση. Δὲν διαμαρτύρεται σχεδὸν διόλου, ὄχι ἀπὸ ἀγάπη, ἀλλὰ γιὰτί ἂς μὴν τὸ ξενοῦμε, ἢ πρόθεση τῆς κ. Ἀλεξίου ἦταν πάντοτε τὸ φιλοσοφικὸ δοκίμιο.

Τέλος χωρίζει τὸ ἀντρόγυνο, καὶ ὁ ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου καταλαβαίνει πολὺ καλὰ ὅτι ἡ κ. Ἀλεξίου καὶ τὴν πρόθεσή της ἐπρόδωσε, καὶ οὔτε ἕνα μετριώτατο ἔστω πεζογράφημα μᾶς ἔδωσε.

Θυμάται κανείς κάτι ανάλογο, τὴν «Οικογένεια Ὁρλώφ», ἀλλ' ἐκεῖ ὁ Γκόρκυ κάνει φυσικά ἀληθινὴ τέχνη καὶ δικαιοῦνται.

Θὰ πρέπει νὰ τὸ πεῖ κανεὶς, ὅσο καὶ ἂν εἶναι σκληρὴ ἢ διαπίστωσις, ἢ ἑλληνικὴ πεζογραφία δὲν βρίσκεται σὲ καλὸ δρόμο. Ἐμείναμε πολὺ πίσω, μὰ πάρα πολὺ, θὰ πρέπει νὰ ξεκινήσουμε καὶ πάλι ἀπ' τὸν γλυκύτετο Παπαδιαμάντη!

Τώρα ἢ κ. Ἑλλη Ἀλεξίου, πιθανὸν νὰ εἶναι αἰσθηματικὴ καὶ εὐαίσθητη, νὰ τυραγνίστηκε πολὺ στὴ ζωὴ της, καὶ νὰ συνήνησε στὸ δρόμο της ἕνα σωρὸ ἀντιξοότητες ποὺ ἔκαμψαν τὴ φυσικὴν ἀντοχὴ της. Ἄλλ' ἢ κυρία Ἀλεξίου ρίχνει στὸ χαρτί τις προσωπικὲς συγκινήσεις της χωρὶς νὰ τις μετουσιῶναι σὲ τέχνη.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ πικραμένοι ἄνθρωποι ποὺ περιγράφει, οἱ ἀδικημένοι, δὲν κατορθώνουν οὔτε μιὰ στιγμὴ νὰ μᾶς συγκινήσουν.

Στεκόμαστε ἀντίκρυ στὰ βασανά τους καὶ σὲ δρᾶμα τους ἐντελῶς ἀδιάφοροι καὶ ἀνάλητοι. Πέρα βρέχει!

Καὶ ὄχι βέβαια γιατί εἴμαστε σκληροί, ἢ τυχὸν καλοφαγωμένοι ἄστοι, καὶ δὲν καταλαβαίνουμε τὸν πόνο τοῦ ἄλλουνοῦ. Ἀπεναντίας μάλιστα! Ἄλλ' ἕνα βιβλίο πρέπει νὰ σὲ συγκινήσει σὰν τέχνη, καὶ ὄχι ὅπως θέλει νὰ σὲ συγκινήσει ὁ ζητιάνος τοῦ δρόμου, μὲ τὸ νὰ σοῦ δείχνει κάθε καὶ πόσο τὸ κομμένο του χέρι ἢ τὰ πρισιμένα του πόδια, ἐπειδὴ δὲν εἶχε νὰ φάει λάδι καὶ ἔπαθε ἀβιταμίνωση.

Τὴν γενιὰ τοῦ τριάντα, τὴν ἐβασάνιζαν φαίνεται πολλὰ προβλήματα, καὶ μαζὺ φυσικά καὶ τὴν συγγραφέα τοῦ Λοῦμπεν. Καὶ γι' αὐτὸ ἢ μορφὴ παραμερίστηκε ἀπὸ τὰ ἔργα τους, σὲ ἄλλους περισσότερο σὲ ἄλλους ὀλιγώτερο, καὶ ποιὸς λίγο ποιὸς πολὺ, ἐπρόβαλαν οἱ συγγραφεῖς τῆς «φιλόδοξης καὶ ἀνήσυχης» αὐτῆς γενιᾶς μέσα ἀπὸ τὰ ἔργα τους τις ἰδέες τους.

Δὲν ξέρω ἂν ἔκαμαν καλά ἢ ἄσκημτ, καὶ ἂν αὐτὸ προωθοῦσε κάπως τὴν μετριοτάτη ἑλληνικὴ πεζογραφία, ἀλλὰ ὅπως καὶ νᾶναι, αὐτὸ εἶναι ἕνα ἀναμφισβήτητο γεγονός, καὶ θὰ πρέπει οἱ νέοι καὶ οἱ νεώτεροι νὰ τὸ προσέξουν πολὺ.

Σίγουρα μ' αὐτὸ τὸ βιβλίο, ἢ κ. Ἑλλη Ἀλεξίου ποὺ ἀνήκει στὴ γενιὰ τοῦ τριάντα ποὺ ἀπέρχεται πιά «ἐν εἰρήνῃ», ἤθελε νὰ δώσει κάποια διέξοδο στὸ ἐσωτερικὸ δρᾶμα της, ποὺ τὴν ἐβασάνιζε ἴσως φριχτά, κ' ἔκανε μαρτυρικὲς τις ἡμέρες της.

Ἄλλὰ τί περίεργο! Κατόρθωσε νὰ μᾶς μεταδώσει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο, ὅτι δηλαδὴ μέσα στὴν πεζογραφικὴ της συνείδηση δὲν βασιλεύει παρὰ μιὰ ἀπίστευτὴ μακαριότητα!

Α. ΣΠΥΡΗΣ

ΟΔΥΣΣΕΑ ΕΛΥΤΗ: «Ἡλιος ὁ πρῶτος»

Ὅταν ἀντίκρυσσα στὰ «Ἀνοιχτὰ χαρτιά» τοῦ κ. Ὁδ. Ἑλύτη τὰ συμβολικά (ὅπως κατόπιν ἀντελήφθηκα) Τ.Τ.Τ. 1935, πολὺ μὰ τὴν τιμὰ ἀλήθεια συγκινήθηκα.

Θάρρεψα, ἀπὸ μικρὴ μου ἀπροσεξία, πὼς θάτανε τίποτα ἐνδιαφέρουσες ἀναμνήσεις ἀπὸ κανένα μέτωπο καὶ πολὺ πρὸς στιγμὴν ἐνδιαφέρθηκα, ἀπὸ τὸ γεγονός· αὐτό, γιατί δὲν ἤξερα οὔτε τώρα γνωρίζω, ἂν κανεὶς ἔχει καμμιά τέτιαν ἐργασία ἔτοιμη.

Μὰ αὐτὰ ὅλα, ἐδῶ νά, τὶ μᾶς ἐνδιαφέρουν; Ἄ, ναί, τίποτα, ἔτσι ἀπὸ ἀπλὴ περιέργεια νὰ γνωρίζουμε κ' ἐμεῖς κάτι τίς.

Καὶ ὅμως ὁ λυρικὸς αὐτὸς νεοέλληνας καὶ πολὺ μαχητικὸς εἶναι. ὅπως ἀξίζει στοὺς καινούργιους ἀνθρώπους, μὰ καὶ κάπως ἀποφθεγματικὸς στὶς ἐρμηνεῖες του καὶ στὶς πίστες του πάνου στὸ ὑπερρεαλιστικὸ κίνημα. Ἄλλ' εὐτυχῶς, γιατί ἄλλιῶς ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ φτάσουμε σὲ δικολοβισμοὺς γιὰ νὰ ἀποδείξουμε ἐπὶ παραδείγματι ὅτι ὁ ὑπερρεαλισμὸς μας δὲν εἶναι διάδρομος διαφυγῆς, ἀλλ' ἀπεναντίας εἶναι πολὺ πιασμένος ἀπὸ τὴν τρέχουσα, τὴν καθήμερὴν ἡμᾶς πραγματικότητα!

Ὅλα αὐτὰ εἶναι μικρὰ γεγονότα, θέματα πρὸς ἐξάντληση, ποὺ ὅσο κανεὶς βαδίζει πρὸς αὐτὰ, μοιραία καὶ ἀναπόφευκτα ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν γνήσιο προορισμὸ τοῦ καλλιτέχνη καὶ πηγαίνει νὰ συναντήσῃ τὸν ἐπιστήμονα, τὸν πολιτικὸ ἢ τὸν δημογωγό. Ἐδῶ, βέβαια, στὶς ἐλάχιστες αὐτὲς γραμμὲς δὲν προτίθεται κανένας νὰ θίξῃ «ἐν ἀσφαλείᾳ» τὸ μεγάλο πρόβλημα, ποὺ μελετοῦν οἱ αἰσθητικὲς, ἂν δηλ. πρέπει ἡ τέχνη νὰ βλέπεται κάτω ἢ ἔξω ἀπὸ κοινωνικοὺς συντελεστές. Ἀπλῶς διαπιστώνω πὼς ὁ κ. Ὁδ. Ἑλύτης (μὲ τὴ μελέτη του) ἐλήγε πρὸς αὐτὸ τὸ πρόβλημα, ἀκάλεστος καὶ ἀπροετοίμαστος.

Μὲ ὅλα τοῦτα, εἶχε κάποιο δικαίωμα νὰ τὸ πράξῃ αὐτό, γιατί τὸν ἐβασάνιζε ἢ συνείδησή του. Ἐπειδὴ μαζὶ μὲ κάμποσους ἄλλους θαρραλέους, ποὺ εἶχαν γνωρίσει καὶ σωματικὰ τὴ Δύση, πρωτοστάτησε στὸ ὑπερρεαλιστικὸ κίνημα ἐν Ἑλλάδι, ποὺ γιὰ κακὴ του τύχη, ἔλαχε νὰ ἐκδηλωθεῖ τὴν ὥρα, ποὺ παντὸς εἶδους κινήματα πολιτικά ἢ στρατιωτικά, ξεποῦσαν στὸν ἀκαθοδήγητο, φτωχό, τοῦτον τόπο.

Ἔτσι δὲν προσέχτηκε καὶ δὲν τοῦ ἔγινε ἢ ἐμπρόπουσα ὑποδοχὴ. Αὐτὴ ἢ πρώτη ἀναλγησία τοῦ πνευματικοῦ μας κόσμου ἄφισε στὶς τότε παιδικὲς ψυχὲς τῶν ὑπερρεαλιστῶν κινήματιῶν κάποια τραύματα, ποὺ κανεὶς δὲν ξέρει ἂν ποτὲ κατορθώσῃ τίποτα νὰ τὰ ἐπουλώσῃ.

Αὐτὰ ἴσως δὲν τὰ ἀντιλαμβάνονται οἱ ἴδιοι, μὰ ἐμεῖς οἱ ξένοι πρὸς αὐτοὺς καὶ πρὸς ὅλα ὅσα συμβαίνουν στὰ «πνευματικά» βιβλιοπωλεῖα τῆς Ἀθήνας πολὺ καλά τὰ εἶχαμε ἀνιχνεύσει καὶ τὰ γνωρίζουμε.

Ἄς εἶναι.

Μὲ τὴν πρώτη, λοιπόν, ἐμφάνιση τοῦ κ. Ὀδ. Ἐλύτη στὰ νεοελληνικά γράμματα χαιρετίστηκε ἐνθουσιαστικά ἢ ἄφιξη ἐνὸς πετροχελιδονοῦ. Ἀπὸ ποῦ ἐρχόταν; Ὡ! ἀπὸ τοῦ ἄλλου, ἀπὸ τὸ Αἶγαίο. Ἄν ἤξερε ὅμως κανεὶς πόσα ψευτοπούλια θάρχόταν ἐδῶ νὰ κάμουν καμώματα πετροχελιδονοῦ θὰ σώπανε κείνος ὁ ἀγνοημένος Μ. Παπανικολάου γιατί τὸ καλὸ ποῦ ἔφερε, μὲ τὸν πρόωρο ἐνθουσιασμό του, εἶταν ἀφαντάστως ἀσήμαντο, μπρὸς στὴν πληγὴ ποῦ πυρορεῖ, ἐδῶ, αὐτὴ τὴ στιγμή.

Ἄ, ναὶ ἕνας ποιητὴς τῆς παράδοσης νὰ ὑποκλίνεται ἐμπρὸς σ' ἕνα νεοφερμένο παιδί ποῦ κρατᾷ στὰ χέρια του λίγη θάλασσα, ἀπὸ τὸ Αἶγαίο, εἶναι κάτι πολὺ σημαντικό. Εἶναι κι' ὅλας ἡ ἴδια ἡ Δόξα. Μὰ ἡ θάλασσα εἶναι στοιχεῖο ὑγρὸ καὶ πρέπει νὰ προσέχει κανεὶς μὴ διαρρεῦσει ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ δάχτυλα καὶ μείνουν ξαφνικά ἀδειανές οἱ χούφτες μας, μὲ ἀέρα.

Ὅλα αὐτὰ ποῦ προηγούνται δὲν θὰ εἶχαν, βέβαια, τὴ θέση τους ἐδῶ ἂν ὁ ποιητὴς μας προσέβλεπε μὲ ἐμπιστοσύνη στὸ μέλλον. Τότε δὲν θὰ ἐξαναγκάζοταν νὰ συντάξει τὰ «Ἀνοιχτὰ χαρτιά» ἢ νὰ δώσει λαϊκὲς ἐρμηνεῖες σὲ μὴν πολὺ ἀριστοκρατικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς ἢ νὰ διαμαρτυρηθεῖ γιατί δὲν προσέχει ὁ κόσμος τὰ γραφτά μας.

Ὅλα αὐτὰ σ' ἕναν ἀμύητο θὰ τοῦ γεννοῦσαν τὴν ἰδέα, πὼς ὁ ποιητὴς δὲν ἔχει ἐμπιστοσύνη στὸ ταλέντο του ἢ στὸν προορισμὸ τῆς νέας τέχνης. Μὰ σὲ μᾶς; Ὁχι! Ἡ κριτικὴ θὰ περιοριζόταν, τότε, στὸ ἔργο τῆς καὶ δὲ θὰ χρειάζοταν μιὰ τόσο μακρὰ θητεία σὲ περιόδους ἀναμονῶν γιὰ νὰ ἀποδεχθοῦμε (πρᾶγμα ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ κάμει κανεὶς, ἀκόμα, τώρα) πὼς καὶ ὁ κ. Ὀδ. Ἐλύτης «καλῶς ἦλθε».

Καὶ ὅμως οἱ νέοι ἐπιθυμοῦν τὸ καινούργιο. Ἄν ὁ ποιητὴς μας, ἐδῶ, πιστεῦσε σὲ τοῦτο, δὲ θὰ εἶχε ἀνάγκη νὰ ἀναλύσει τίποτα γιατί μὲ τοὺς νέους θὰ ζήσει καὶ ἀπ' αὐτοὺς ἀξίζει περισσότερο ὁ ψόγος ἢ ὁ ἔπαινος.

Αὐτὴ κι' ὅλας ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἐντελῶς νέου καὶ σύγχρονα τοῦ ἐντελῶς παμπάλαιου ὀδηγεῖ τὴ στιγμή τούτη καὶ τὴν πρόσφατη πεζογραφία μας σὲ ἐκπληκτικὲς ἀναζητήσεις καὶ κύρια στὴν κατάκτηση τοῦ ὕφους ποῦ ἀποτελεῖ τὸ μαγικὸ μάτι, μὲ τὸ ὁποῖο μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ, κάποτε, ἔστω κι' ἀπὸ μακρὰ τὴν Τέχνη. Αὐτὴ ἡ ἴδια ἢ ἀναζήτησις τοῦ ἀνανεωμένου λόγου εἶτανε ἰκανὴ νὰ στερεώσῃ τις μαγεῖες καὶ (ἄς τὸ ποῦμε, ἀδεργῆ) τις ταχυδακτυλουργίες τῆς νέας ποίησης.

Ἔτσι ἂν ὑπῆρχε καὶ κάποιος ὕψος, κάποια ἐπὶ μέρους χωριστὴ προσωπικότητα σ' ὅλο αὐτὸ τὸ ἐνιαῖο καὶ ἀδιαχώριστο σύνολο τῶν ὑπερρεαλιστῶν ποιητῶν θὰ εἴμποροῦσε καὶ ὁ κ. Ὀδ. Ἐλύτης νὰ δαμάσῃ καὶ τὸ λυρικὸ πρόβλημα — τὴ μόγη γνήσια ἀγωνία του — ἐπεν-

δύοντάς το μὲ τὴ χαριτωμένη ἰκανότητα ποῦ κατέχει τῆς ἐκπληκτικότητας καὶ θερμῆς ἔκφρασης.

Ὅμως ὁ ποιητὴς μας εἶναι τόσο εὐλακρῆς μὲ τοὺς ξένους πρὸς αὐτὸν—τοὺς ἀναγνώστες του—ὅσο δὲν θὰ ὄφειλε νὰ εἶναι οὔτε μὲ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του. Γιατί, ἄλλιως, θὰ ἤλεγχε αὐστηρὰ τις ἐξομολογήσεις του ἀπὸ ὅπου διαφαίνεται πὼς κίνητρο τῆς φύσει ποιητικῆς του ἰκανότητος εἶταν ἕνα τυχαῖο ξεφύλισμα σ' ἕνα διεθνὲς βιβλιοπωλεῖο τῆς Ἀθήνας μιᾶς ποιητικῆς συλλογῆς ἐκ Γαλλίας ποῦ, τοῦλάχιστον τώρα, κρίνεται ὡς bon pour l'orient.

Ἄς εἶναι, πάλι διαφύγαμε ἀπὸ τὸν «Ἥλιο τὸν πρῶτο» καὶ ἀλήθεια, γιατί «πρῶτος»; Μὰ ἄς ἀφίσουμε πίσω μας, πιά, τις ἀμφιβολίες καὶ τὰ σκάνταλα κι' ἄς σοβαρευτοῦμε μιὰ στάλα.

Ὁ κ. Ὀδ. Ἐλύτης ἔχω τὴν ἐντύπωση πὼς συγκρίνει ὅλα αὐτὰ ποῦ γράφει μὲ τὴν ἀθλιότητα καὶ τὴν κληρονομικὴ ἀνεπάρκεια τοῦ νεοελληνικοῦ συμβολισμοῦ καὶ νεορωμαντισμοῦ, (ὁ κ. Τέλλος Ἄγγρας ἄς μὲ συμπαθήσει μὰ πέρνω ὄρκο πὼς αὐτὸς εἶναι ἐντιμὸς ποιητὴς) καὶ βρίσκει πὼς, ναὶ, ὅλα αὐτὰ τὰ δικά του εἶναι πολὺ πιὸ ὑγρά (ἄς ποῦμε καὶ γαλάξια) πολὺ πιὸ ἀπομακρυσμένα καὶ πιὸ ἐμπρὸς ἀπὸ τὸν συρφετὸ τῆς κλασσικῆς ποίησης.

Μάλιστα αὐτὴν ἐδῶ τὴν ὑστάτη στιγμή μὲ κάποιους δεκαπεντασύλλαβους, μὲ κάποιες δημοτικὲς ἀντηχήσεις, ποῦ τοῦ διαφεύγουν ἐδῶ κ' ἐκεῖ, φαίνεται πὼς ἀναζητᾷ, πράγματι, νέους προσανατολισμούς. Ἐχω τὴν ἐντύπωση κι' ὅλας πὼς αὐτὸ θὰ μπορέσει νὰ τὸν σώσει, ἂν μάλιστα συνηθίσει ν' ἀναπνεύει καὶ καθαρὸν ἀγέρα, ἀνόθευτο ἀπὸ τὸ ὑπνωτικὸ λιβάνι τῶν σαλονιῶν.

Γιατί μιὰ νέα πληγὴ τῶν γραμμάτων μας, μετὰ τοὺς παρνασιακοὺς λεοντιδεῖς εἶναι οἱ σύμμαχοι κι' οἱ ὀπαδοί του, (ἂν ὁ κ. Ὀδ. Ἐλύτης δὲν εἶναι ὀπαδός τους). Βρῆ, ἀδεργῆ, δὲν ἀφίνουν ἕναν ἄνθρωπο νὰ κάμει δουλειά του καὶ νάτους μασκαρεμένοι παριστάνουν τὰ πολυθρόνυβα ἀφεντικά τους.

Μὰ ὁ κ. Ὀδ. Ἐλύτης δὲν θεωρεῖ καθόλου ὑπεύθυνον τὸν ἑαυτὸ του ἐδῶ; Μάλιστα τὴ στιγμή ποῦ ἀναλύοντας τοὺς συνιστῶντες λόγους τοῦ κινήματός του δὲν καταφέρθηκε κἂν ἐναντίον τους, δὲν ἐσημάνε οὔτε μιὰ στιγμή τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου. Ἀπ' ἐναντίας ἐξώθησε πολλὰ ἄμυαλα παιδιὰ κατὰ τὸν γκρεμνόν.

Ὁ Θεὸς νὰ δώσει νὰ μὴ γίνῃ αὐτό, μὰ τὴ βλέπω κι' ὅλας τὴν ποίησίν του νὰ κινδυνεύει, θανάσιμα, ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ἀπάτη ἐνὸς σοροῦ παιδιῶν ποῦ δὲν ἔχουν μιὰ δουλειά νὰ κάμουν. Κι' ὁ κοσμάκης δὲν ἔχει νὰ ξεδιαλέγει ἀνάμεσα σὲ γνήσια καὶ σὲ νοθευμένα πράγματα. Ἐκτὸς ἂν δὲν μᾶς νιάζει γι' αὐτὸν τὸν κοσμάκη καὶ τότε «ἀπὸ τὴν πόλι ἔρχουμαι». Ἄν πάλι κατορθώσει ὁ κ. Ὀδ. Ἐλύτης νὰ βγεῖ ἀκέρως ἀπ' αὐτὴ τὴν περιπέτεια κανεὶς δὲν ξέρει, τώρα.

Μὰ γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς πολυθρόνυβους ἐπιδρομεῖς τῆς λογοτε-

χνίας μας θά μπορούσε νά πει κανείς εκείνο τό περίφημο πώς «μωμή-
σεται της μάλλον ἢ μιμήσεται».

Εἶναι κάπως βαρειά ἡ ἔκφραση καί ξένη στό ἦθος πού πρέπει νά ἔχουν οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων. Μά οἱ περισσότεροί ἀπ' αὐ-
τούς τοὺς δῆθεν ἀγωνιῶντες γιά νέα συνθήματα, γιά νέες ἐκφράσεις
καί ἐπιτήδειες ἀναζητήσεις διαπραττοῦν ἅ πά τῃ, μέ τόν ὑπερρεαλι-
στικό ἢ ἐλεύθερο στίχο τους, σέ βάρος τοῦ ἐργαζόμενου καί ταλαιπω-
ρημένου κοσμάκη.

Μά, ἄς ἔρθουμαι στόν κ. Ὀδ. Ἐλύτη. Ἐδῶ (πῶς νά μή τό πεις;) ὁ
ποιητής εἶναι ἕνας ἐκπληκτικός ἀκροβάτης τῆς ἐλάσσονας λυρικήs
ἐκφρασης. Ὑπάρχουν στόν «Ἥλιο, τόν πρῶτο», καί ad usum lecto-
rum πολλές θά προσκομίζαμε ἐδῶ κάτι ἀπαλές, ἀναπάσεις μυστικῶν
καί πρωτάκουστων ἤχων, ὅστε ἔχει κανείς τήν ἐντύπωση πῶς ἀκούει
ἕνα ἀλαφρῦ πρᾶγμα νά πετᾷ πάνου ἀπό τό γαλάζιο (ώραία ἢ λέξη!)
ἀγέρα τοῦ Αἰγαίου (ἀγαπημένος ὁ χῶρος!).

Ναί, ὁ κ. Ὀδ. Ἐλύτης, ἔχω τήν ἐντύπωση πῶς προσπαθεῖ νά
μὴν ἐξαπατᾷ τόναντίον νά πείθει καί νά μεταδίδει. Ἡ
ζωγραφική του μακαριότητα ἐκφράζεται, πάντοτε προβαλλόμενη ἀπό
μῖαν ἀγαπημένη του ἰδεοληψία, ὅτι δηλ. ὁ κόσμος ὅπως εἶναι ἔχει
ἀρκετά ἢ μάλλον τελείως συγκροτηθεῖ. Αὐτό, βέβαια, τοῦ συμβαίνει
(δέν μπρεῖ νά εἶναι ἄλλιῶς γιατί τότε θά εἶταν οὐσιαστικά καί
ἀναπόφευκτα καταδικασμένος) ἐπειδή διαχωρίζει τόν κόσμο σέ φυ-
σικό (ὠραιότητα τῶν ἄψυχων, ἰσορροπία τῶν ὄγκων, πλαστικότητα
τῆς ὕλης) καί σέ κ ο ι ν ω ν ι κ ὸ (πάθη, ψυχικές καί πνευματικές
ἀντιδράσεις τοῦ κοινωνικοῦ ζώου, κοινωνικά συμβόλαια, ἀθανασία
τῆς ψυχῆς, συμφέροντα κτλ.). Ὁ δεύτερος αὐτός κόσμος δέν τόν ἐν-
διαφέρει, μήτε τόν ἀπασχολεῖ, δέν τόν σπουδάζει κἂν ὁ ποιητής.
Τότε, ἡ διάθεσή του εἶναι ἀσκητική; Ἄ, μᾶ, κί αὐτό εἶναι μιά
ἀντίδραση τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς μας. Ἄπ' ἐναντίας εἶναι πολὺ κ ο ι -
ν ω ν ι κ ὸς, γυμνωμένος ὅμως, ἐντελῶς, ἀπό τήν ἐ ν α γ ω ν ι α
αὐτοσυγκέντρωση, πού δίνει μέσα μας τό ἥρωϊκό καί ἀκατάλυτο στοι-
χεῖο. Ἐτσι μένει αὐτός καί μόνος μέ τήν ὁμορφιά τοῦ φυσικοῦ κό-
σμου, ὑψίσταται μιά ψυχική ἀποκέντρωση καί ἡ διάθεσή του εἶναι
διάχυτη σά μελισσολόι πάνου στά στατικά καί ἄψυχα πράγματα αὐ-
τοῦ τοῦ κόσμου. Τά τραγουδαί κί ὅλας μέ τέτοιον ἐνθουσιασμό, σά
νά εἶναι ὁ πρῶτος πού τὰ ἀνακαλύφει.

Συμπαθητικός, πού μοῦ γίνεται ἔτσι, μέ αὐτή τήν ἀφέλειά του!
Εἶναι, τότε, ἕνας ζωγράφος πού ἀρέσκειται στή nature morte; Ναί,
ὦ ναί ἔτσι εἶναι. Ἐξ ἄλλου στέκεται ψυχρὸς ἀπέναντι στό κοινωνικό
φαινόμενο τῆς ζωῆς καί οἱ πίνακές του δέν ποικίλονται ἀπό καμμιὰ
τραγικότητα. Τοῦ εἶναι θανάσιμη ἡ ἔλλειψη ἀγωνίας ἀπό τὰ κείμενά
του. Μ' αὐτὸν τόν τρόπο ζεῖ μέσα στό ἔργο του ἕνα ἀπό τὰ φριχτώ-
τερα δράματα πού εἰμποροῦν νά ἐρημώσουν τόν ἄνθρωπο. Μένει ἀπα-

θῆς καί ξένος στήν τραγικότητα τῆς ἀτομικῆς καί κοινωνικῆς ἀνθρώ-
πινῆς φύσης καί ἀντί νά ἀντιδράσει καί νά τοποθετηθεῖ ἀνάμεσα στό
περιβάλλον του, πιάνει νά τραγουδαί μῖαν ἐλεγεία.

« Μὲ τὴν πρώτη σταγόνα τῆς βροχῆς σκοτώθηκε
» τὸ καλοκαίρι
» Μουσκέφανε τὰ λόγια πὸν εἶχανε γεννήσει
» ἀστροφεγγιές.
» Ὅλα τὰ λόγια πὸν εἶχανε μοναδικό τους
» προσορισμὸν ἐσενα!
» Κατὰ πὸν θ' ἀπλώσουμε τὰ χέρια τώρα
» πὸν δὲν μᾶς λογαριάζει πιά ὁ καιρὸς; »

Πῆρα ἀπὸ τίς παλιές «Σποράδες» τοῦ αὐτοῦ; τοῦ θαυμάσιου; ἐλε-
γειακούς στίχους του. Ὡστε λοιπὸν ἕνας ἠττημένος καί ὁ κ. Ὀδ.
Ἐλύτης; Μὴν τό λέτε, δέν τό πιστεύω, καθόλου. Ἀποπνέει ὅμως ἡ
«Ἐλένη» λίγον, πολὺ ἀφομοιωμένον, Καρυωτάκη. Καί ὅμως σέ ἕνα
ἄρθρο του μίλησε μέ ἀρκετὴ μετριοπάθεια γιά τόν θαυμάσιο αὐτο-
χειριασθέντα.

Ἴδου, οἱ παρὰ πάνου στίχοι του ἔχουν ἐντελῶς δικές τους εἰκό-
νες, νοήματα προσωπικά καί βάρος ὄχι κοινό, μ' ὅλον τοῦτο ἡ διά-
θεση πού ἀποπνέουν, ἡ γέυση τῆς πικρίας, τὸ τελειωτικό καταστά-
λαγμα πού ἀφίνουν στόν ἀναγνώστη δέν εἶναι τῆς ἴδιας ποιότητος
(θά ἔλεγα καί ποσότητος) μέ ἐκεῖνο τό ποίημα τοῦ Καρυωτάκη πού
τελειώνει;

« Ἐχω κἂν σπασμένα φτερά
» δὲν ξέρω κἂν γιατί μᾶς ἦρθε τὸ καλοκαίρι αὐτό
» γιά ποιᾶν ἀνέλπιστη χαρά, γιά ποιῆς ἀγάπες,
» γιά ποιὸ ταξεῖδι ὄνειρευτά. »

Δέν εἶναι μόνον ἡ ἀτμόσφαιρα τῶν πάρα πάνου στίχων πού πλη-
σιάζουν, αὐτοῦ; τοῦ; δύο ξένους πρὸς ἀλλήλους, ποιητές.

Νά, καί ἀπὸ τόν «Ἥλιο τόν πρῶτο» λίγοι στίχοι, πού θά τοῦ;
ὑπέγραφε μέ πολλήν εὐχαρίστηση ὁ τραγικός:

» Μὲ τί πέτρες, τί αἷμα καί τί σίδερο
» Καί τί φωτιά εἴμαστε καμωμένοι
» Ἐγὼ φαινόμεστε ἀπὸ σέκο σύννεφο
» Καί μᾶς λιθοβολοῦν καί μᾶς φωνάζουν
» Ἄεροβάτες
» Τὸ πῶς περνοῦμε τίς ἡμέρες καί τίς νύχτες μας.
» Ἐνας Θεὸς τὸ ξέρει
» Φίλε μου διαν ἀνάβει ἡ νύχτα τὴν ἡλεχτρικὴ σου ὁδὴν

- » Πάμε μαζί κι' ἄς μᾶς λιθοβολοῦν
- » Κι' ἄς μᾶς φωνάζουν ἀεροβάτες
- » Φίλε μου ὅσοι δὲν ἔννοιωσαν ποτὲ μὲ τί
- » Σίδερο μὲ τί πέτρες τί αἷμα τί φωτιά
- » Χιτίζουμε ὄνειροεὐμαστε καὶ τραγουδάμε !»

Ἔ, βέβαια, ὁ Καρυωτάκης δὲν εἶταν ἀπλῶς «καλὸς» ποιητής, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ κ. Ὁδ. Ἐλύτη, εἶταν θαυμάσιος, γιατί ἀλλιῶς ἢ ἐπιφοίτηση τοῦ σαρκαστικοῦ του πνεύματος δὲ θὰ ἔφτανε μέχρι ἐνός ὑπερρεαλιστή.

Ὁ κ. Ὁδ. Ἐλύτης στέκεται ἀπέναντι στὰ πράγματα αὐτοῦ τοῦ κόσμου μὲ μιὰ σεμνότητα, διακριτικότητα, μᾶλλον, ποὺ δὲν φτάνει στὸ ὕψος καμμιανῆς ὑψηλῆς δραματικῆς σύγκρουσης. Ὁ Καρυωτάκης, κάτω ἀπὸ τὰ σαρκαστικά του λόγια ἔκρυβε μιὰν συγκλονιστικὴ γνῶση τῆς τραγικότητος αὐτῆς τῆς ζωῆς ποὺ νὰ αἰσθάνεσαι κάτω ἀπὸ τοὺς στίχους του νὰ κατακυλᾷ ὀλόκληρη ἢ ὀδύνη τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἀγωνίζεται καὶ ἀποτυχαίνει γιατί συγκρούεται μὲ ἄνισες καὶ καταθλιπτικὰς δυνάμεις.

Αὐτὰ ὅλα δὲν μᾶντεύονται κἂν στὸ ἔργο τοῦ κ. Ὁδ. Ἐλύτη. Ἐδῶ ὁ ποιητὴς διέρχεται ἀνέμεσα τοῦ κόσμου τούτου δὲν εἰσορμᾷ. Κι' αὐτὸ εἶναι πιά τὸ χαρακτηριστικὸ του. Ὁ ποιητὴς μᾶς ἀπ' αὐτὸν τὸ λόγο δὲν ἀγωνιᾷ γιὰ τὴν μοῖρα τοῦ περιβάλλοντός του, γιατί δὲν μάχεται κατὰ μέτωπο καὶ δὲν μπερδεύει νὰ δεῖ τὸν κόσμο στὴ θαυμάσια ζεύξη του τῆς φυσικῆς καὶ κοινωνικῆς του ἀνασύνθεσης. Μετὰ κι' αὐτὸς κοινοροποιεῖ τὰ πράγματα καὶ τὸ κόσμικὸ του κρατᾷ μόνον τὰ ὄρατα καὶ τὰ χτυπητά, τὰ φαντασμαγορικά, ὄχι τὰ μαγικά, καὶ τᾶλλα, οἱ συγκρούσεις, τ' ἀνέλπιστα τὰ κοινωνικά καὶ τ' ἀτομικά πάθη τοῦ κοινωνικοῦ πάλι ζώου, ὅπως καὶ οἱ μεταφυσικὲς ἀναζητήσεις, αὐτὰ ποὺ ἀποτελοῦν τὸ γνήσιο δραματικὸ καὶ ἀγωνιστικὸ στοιχεῖο τῆς ζωῆς, δὲν τὰ κρατᾷ.

Γιὰ τὸν ποιητὴ μᾶς εἶναι ἀρκετὸ πὼς ὁ κόσμος ἔχει ἓνα δέντρο κάπου ἐκεῖ, σὲ μιὰν πεδιάδα, ποὺ τὴν ἀνοιξὴ ἀνθίζει κι' ὅτι στὸ Αἰγαῖο ἔτυχε νὰ εἶναι κάμποσα νησιά γαλάζια. Ὅλα αὐτὰ, ὅμως, ἔχουν ἀπὸ ἑαυτοῦ τους ποίηση κι' ἂν κανεὶς τὰ δεῖ σ' ἓνα γεωγραφικὸ χάρτη, μὲ ὄρατα χρώματα, κι' ἄς μὴν ἔτυχε νὰ τὰ πιάσει στὸν κύκλο τῆς ἀρμόδιότητάς του ἓνας ποιητὴς τῆς ἀκτινοβολίας τοῦ «Ἥλιου τοῦ πρώτου».

Μετὰ, ἔξω ἀπὸ τὴν καθημερινὴ γνῶση, κάθε ὑπαρξῆς, ὑπάρχει πάντοτε μιὰ βαθύτερη γνῶση, ποὺ δύσκολα μπορεῖ κανεὶς νὰ συλλάβει τὴν ὑπόστασή της. Στὰ κείμενα τοῦ κ. Ὁδ. Ἐλύτη, δὲν μπορεῖς νὰ τ' ἀρνηθεῖς, ἐπιχειρεῖται μιὰ προέκταση, ὄχι αἰματηρή, γιὰ νὰ συλλάβουμε αὐτὴ τὴ μυστικὴ γνῶση τῶν πραγμάτων, τὴ νέα παρυσία. Καὶ πολλὰς φορὲς ἐπιτυγχάνει, βλέπουμε τὰ πράγματα σὲ μιὰ

παρθένα ὑπόσταση, πρωτόγνωρη. Μὰ εἶναι αὐτὸς ὁ ἀληθινὸς κόσμος; Ἡ μὴ λαθεύουμε στὸ ὄνειρο παραδομένοι; Καὶ τότε ὁ περιφνημὸς ἐκεῖνος «διάδρομος διαφυγῆς»; » Ὡ, ναί, ὑπάρχει κι' ἄς ρηγγύνουμε τὰ ἱμάτιά μας κι' ἄς δημοκοποῦμε γιὰ τὸ ἐνάντιο. Δίχως αὐτὸν ὁ κόσμος εἶναι μετάφραση, δὲν εἶναι δημιουργία, εἶναι (ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ἡ ἔκφραση) «χαμαλήκι» δὲν εἶναι ἀγώνας.

Μὲ αὐτὰ, ἐδῶ, δὲν κατηγορεῖ κανεὶς, δὲν ἔχει κἂν τὸ δικαίωμα νὰ τὸ κάμει αὐτό. Γιατὶ πέρα ἀπὸ τὸν κ. Ἐλύτη ὑπάρχει τὸ πλήθος, τὸ μέγα ἀσήμαντο πλήθος τῶν στιχοργῶν ποὺ φαντάζεται κι' αὐτὸ ὄρατο τὸν κόσμο, ὅπως ὁ ποιητὴς μᾶς καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν ἐκφράσει μὲ τὴν ψευδαίσθησιν τοῦ ἱκανοποιημένου καὶ μὲ μιὰν ἀνταντακλαστικὴ, ἐγκεφαλικὴ καὶ ἐντελῶς ἐργαστηριακὴ συγκίνηση.

Ὁλη ὅμως αὐτὴ ἡ καινούργια ποίηση, γέννημα τυπικὸ μᾶς τραγικῆς ἀντίδρασης τοῦ κόσμου, ποὺ καταρῆσει, ἐνῶ θὰ ὀφείλε νὰ ἐκφράσει καὶ οὐσιαστικὰ τὴν ἀγωνία του, ὅπως ὁ Θ. Σ. Ἐλιοτ στὴν πατρίδα του, ζεῖ σὲ μιὰν παραξικάρδια καὶ ἀδικαιολόγητη ἐπάρεξεια στοιχείων ζωῆς, ὡσὰν νὰ ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωση ὅτι αὐτοὶ ἐδῶ ἤρθαν νὰ διασκεδάσουν καὶ ὅτι προσπαθοῦν νὰ διακοσμήσουν ἓνα πτώμα πού, πιά, βρωμᾷ ἀφόρητα.

Καὶ αὐτὴ τὴ στιγμὴ μοῦ ἔρχεται στὸ νοῦ μιὰ σπαρακτικὴ κραυγὴ, ὅπου τὸ ξεσκάλισμα τῶν ἀναμνήσεων εἶναι τραγικὸ, ἀσυλλόγιστο καὶ ἡ συγκίνηση μεταδίδεται ἀπὸ μιὰ κοίτη, ὅπου ἔχεις τὴν ἐντύπωση πὼς πρὶν λίγο πέρασε ἀπ' ἐκεῖ ἓνας χεῖμαρος. Εἶναι τὸ τέλος τῆς «Χαμένης χώρας» τοῦ Θ. Ἐλιοτ:

- « Ἐκεῖ εἶδα ἓναν καὶ τὸν σταμάτησα :
- » Στέτσον ! φωνάζοντάς τον,
- » Σὺ ποὺ ἦσουν μαζί μου στὶς Μύλες μὲ τὰ καρᾶβια !
- » Κεῖνο τὸ λείψανο ποὺ φύτρες, στὸν κήπο σου τὸν ἄλλο χρόνο,
- » ἄρχισ νὰ βλαστᾷ; Πες μου θ' ἀνθίσει ἐφέτω ;
- » Ἡ μήπως ἡ ξαφνικὴ παγωνιά χάλασε τὴ βραγιά του ;
- » Ὡ, κράτα μακριὰ τὸ σκυλί, τὸν ἀγαπάει τὸν ἄνθρωπο,
- » καὶ μὲ τὰ νύχια θὰ τὸν ξεχώσει πάλι !
- » Σὸ ! hypocrite lecteur !—mon semblable—mon frère !»

Δὲν αἰσθάνεται, ἀλήθεια, ὁ ἀναγνώστης, πὼς ἐδῶ, στέκεται ἔμπρὸς σ' ἓνα παράθυρο, ὅπου καθαρά, ξάστερα πιά, βλέπει τὸ δράμα, ποὺ ξετυλίγεται ἐκεῖ, καὶ ποὺ πρὶν λίγες γραμμὲς δὲν ἔβλεπε παρὰ φραστικὰ παιχνίδια, ἀκροβατισμούς καὶ ταχυδακτυλογραφίαις ; Βέβαια ἡ «Χαμένη χώρα» εἶναι τυπικὸ παράδειγμα πὼς ἡ, νέα ποίηση ἔχει τὰ ἀριστουργήματά της. Μὰ ἐδῶ δὲν εἶδαμε τίποτα παρόμοιο, δὲν εἶδαμε σ' ἓνα ὑπερρεαλιστικὸ κείμενο οὔτε ἓνα τέτιο παράδειγμα, οὔτε ἓνα τέτιο δράμα, συγκλονιστικὸ.

Μάλιστα ὁ κ. Γ. Σεφέρης ἔγραφε, ἄλλοτε, πὼς ὁ τελευταῖος ἀντί-
λαλος πού τοῦ ἀπομένει ὅταν διαβάσει ἓνα ποιήματα τοῦ Ἑλιοτ μοιάζει
μὲ τὴ φράση τοῦ προβηγκιανοῦ ποιητῆ προτοῦ τὸν ξαναπάρει ἢ φλόγα
sonégua vos a temps de ma dolor: θυμηθεῖτε σὰν ἔρθει ὁ καιρὸς
τὸν πόνο μου. Ἀλήθεια πικρή, μάλιστα, γιατί ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἀγωνία
καὶ γνήσια ποιότητα πόνου καὶ δραματικὸ στοιχείο, συνθέσεις πού
χτίζουσι τὶς ἐπικὲς κραυγές, οἱ ὁποῖες περιπλανῶνται ἀνάμεσα τοῦ κό-
σμου τούτου, ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, χωρὶς ποτὲ νὰ πεθαίνουν.

Ὡστε ἡ ποίηση δὲν εἶναι νέα, ὑπάρχουν μόνον ποιήματα πού εἶ-
ναι π ἄ ν τ ο τ ε νέα. Εἶναι ἐκεῖνα πού βγήκαν ἀπὸ μιὰ σύγκρουση,
ἀπὸ κάτι πού εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴ ζωγραφικὴ ἐπανάληψη τῆς ἐπιφάνειας
τῶν πραγμάτων.

Μὰ στὸ ἴδιο τοῦ ἄρθρου ὁ κ. Σεφέρης γράφει πὼς μετὰ τὸν Ἑλιοτ
μποροῦμε νὰ κάνουμε ὅτι θέλουμε, ἀλλὰ δὲν μποροῦμε νὰ γυρίσουμε
πίσω πρὸς ὀρισμένα πράγματα, σαπισμένα. Ἴσως ἐδῶ νὰ βρίσκεται κι'
ὁ δικαιολογητικὸς λόγος τῆς «νέας» αὐτῆς ποίησης καὶ εἰδικώτερα
τῶν τολμημάτων τοῦ κ. Ὀδ. Ἑλύτη. Γιατί, βέβαια, δὲν μποροῦμε νὰ
γυρίσουμε πίσω, μὰ ὑπάρχουν ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα δυνατότητες νὰ πᾶμε
ἐμπρός, νὰ ξεπεράσουμε ἓναν σημαντικὸ σταθμὸ σὰν τὴν ποίηση τοῦ
Θ. Ἑλιοτ; Αὐτὰ πού κάνουμε καὶ θαρροῦμε πὼς εἶναι ἄλλα μὴν
εἶναι σημειωτόν, πολὺ πῶς ἀπὸ τὸν σταθμὸ, πού ἀγωνιζόμαστε
κι' ὅλα νὰ ξεπεράσουμε;

Μ' ὅλα αὐτὰ καὶ στὸν «Ἥλιο τὸν πρῶτο» ὁ κ. Ἑλύτης ἔχει κα-
τορθώσει νὰ πραγματοποιήσει πρῶτος, ἀνάμεσα στὴν παρέα του,
τὴ λυρική ἐπάρκεια τοῦ λόγου καὶ μάλιστα τὴν πυκνότητα
τῆς ἔκφρασης. Μὰ ὁ λόγος του εἶναι διασπασμένος, ἀπειθῆρχητος
καὶ μήτε μὲ τὸ ὑποειρηδητο μπορεῖ νὰ πλησιάσει πολλές φορές τὰ
πυροτεχνήματά του.

Ἀφίνω πού πουνενὰ δὲν βρίσκεις πολλές φορές ἓνα ξάνοιγμα,
ὅπως στὸ «Ἀνοιχτὸ γαλάζιο» στὸ «Κόκκινο» ἐνῶ ἀπεναντίας στὴν
«Πορτοκαλλένια» ὅπου ὑπάρχουν κοικίλες οἱ ἀποχρώσεις καὶ ὁ μῦθος
διαρκῶς παρῶν. Μὰ ἡ πυκνότητα τοῦ κ. Ἑλύτη ἔχει ἓνα ἰδικὸ της
προσόν, τὴν ἀ π λ ὄ τ η τ α.

Ἔτσι, τὴ στιγμή αὐτῆ ἂν μπορεῖ νὰ ἐκτιμήσει κανεὶς δυὸ στερεές
καὶ περιζήτητες ἀρετὲς στὰ γραφτά του εἶναι ἡ πυκνότητα καὶ
ἡ ἀ π λ ὄ τ η τ α. Μὰ αὐτὰ ἐδῶ μπορεῖ νὰ ἀντισταθμίσουν τὴ δρα-
ματικὴ ἔλλειψη ἀγωνίας, ἀπὸ τὰ κείμενά του, τὴν ψυχρότητα πού
ἐπιδεικνύει στὰ ἀνθρώπινα πάθη, τὴν περιφρόνηση σὲ ὅτι εἶναι ἔξω
ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ τῆς ἀγροτικῆς φύσης;

« Δὲν ξέρω πῶς τὰ ὀνόματα ἐνὸς κόσμου πού μ' ἀρνίεται».

Φαίνεται, λοιπόν, πὼς κάτι τὸν τρομάζει, πὼς κάτι τὸν βασανί-
ζει, ἂν ἡ προδοσία πού τοῦ κάνει ὁ πάρα πάνω στίχος εἶναι εἰλικρι-

νῆς. Μὰ, ὁ κ. Ἑλύτης ἀρνίεται αὐτὸν τὸν κόσμο, πὼς κάνει τὸ σφάλμα
νὰ βλέπει ἀντίστροφα τὰ πράγματα;

Πιά, οἱ νέοι, οἱ ἄξιοι κάποιου ὀνόματος, ξεκινοῦν ἀφοῦ πρῶτα
καταχτήσουν αὐτὴ τὴν πυκνότητα καὶ τὴν ἀπλότητα, πού κατέχει ὁ
κ. Ἑλύτης. Μὰ μὴ γίνεῖ σύγχυση τῆς ἀπλότητας μὲ τὴν καθαρ-
ότητα. Τὰ κείμενά του δὲν εἶναι πάντοτε καθαρὰ, ἔχουν πολὺ
σκότος, πού μᾶς εἶναι ἔτσι ἀπρόσιτα, παρὰ τὴν φραστικὴ τους προ-
τοτυπία:

« Μιά πίκρα στὸ βρακὶ τοῦ φρέσκου ἀμύγδαλου
« ἓνα πῆδημα νεροῦ μέσα στὰ πράσα».

Ὅμως παραβλέποντας αὐτὰ, τὸν ἀνακαλύψουμε νὰ ἐπιχειρεῖ νὰ
ντύσει τὶς λέξεις μὲ ἓνα καινούργιο βάρος, νὰ μᾶς τὶς ἐμφανίσει μὲ
μιὰ καινούργια παρουσία. Καὶ τὸ παράξενο εἶναι πὼς οἱ λέξεις του
δὲν κατάγονται ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα, δὲν εἶναι κὸν ἑορταστι-
κέες, μὰ εἶναι τῆς καθημερινῆς χρήσης, πολυμίμητες. Προσπάθει κι'
ὅλας νὰ μεταδώσει μιὰ νέα ἀνατριχίλα, πού σπάνια ὅμως τὸ κα-
τορθώνει.

Συναντᾶ μάλιστα κανεὶς, ἐδῶ καὶ κεῖ, καὶ χαίρεται γι' αὐτὸ, «τὴν
ἀνερμήνευτη γοητεία τῆς λέξης» ὅπως λέει καὶ ὁ ἀγαπητὸς μας κ. Ἰ.
Μ. Παναγιωτόπουλος «καὶ ἀληθινὰ ἡ διάθεσή μας δὲν εἶναι συχνὰ
παρὰ λίγες συλλαβές, πού κατορθώνουμε νὰ τὶς ξήσουμε στὸ ἀκέραιό
τους νόημα»:

« Δὲν ξέρω πῶς τὴ νύχτα, φοβερὴ ἀνωθυμία θανάτου»

Τὸν γνήσιο Ὀδ. Ἑλύτη στὸν «Ἥλιο, τὸν πρῶτο» τὸν συναντῶ
σπάνια ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει κάπου μεσογειακὸ φῶς καὶ δὲν εἶναι
«κλειστός».

Ἐκεῖ ὅπου ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Pierre Jean Jouve καὶ χύνει
στὰ ποιήματά του μιὰν ἀχτίδα γαλάζια.

Μόνον, ἐπιμένω πολὺ σὲ αὐτὸ, πὼς ὅλοι οἱ ξένοι ὁσοδήποτε κι' ἂν
εἶναι «κλειστοί» ἔχουν μιὰν μεταφυσικὴ ἀγωνία ἢ καρτερία, κάτι
περιμένουν ἢ κάτι τοὺς βασανίζει, ἀβάσταχτο, ἀνυπόφορο. Ἀντίθετα
οἱ στίχοι τοῦ κ. Ὀδ. Ἑλύτη ἀποπνέουν μιὰν μακαριότητα, πού
πολλές φορές εἶναι ἐπώδυνη γιὰ μᾶς τοὺς ἀναγνώστες, ἀπὸ ἔλλειψη
προσαρμογῆς στὴν ἀγωνία τοῦ περιβάλλοντος ἢ τῆς ἀναζητήσεως, τὶς
καθημερινές, τῶν μικρῶν ἀνθρώπων πού διαγωνίζονται στους δρό-
μους, γιὰ νὰ κερδίσουν τὴν ἐλάχιστη ζωὴ τους. Στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν
ἔχω κ' ἐγὼ προσωπικὰ ξεκαθαρίσει μιὰ στέρεα γνώση, ἀκόμα ἀμφι-
βάλλω, μὰ νομίζω πὼς ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι στὸ δρόμο τοῦ κ. Ἑλύτη,
μὰ μᾶλλον ἄλλοῦ, ὦ! ναί, μᾶλλον ἄλλοῦ.

Παρ' ὅλο αὐτὰ ἀγαποῦμε τὶς νέες προσπάθειες κοὶ τοὺς τίμιους
ποιητές. Μὰ ἀναζητοῦμε μ' αὐτὲς ἐδῶ τὶς γραμμὲς τὸ ἔπος, γιατί

αὐτὸ δὲν τὸ εἶδαμε, ἀκόμα, παρ' ὅλες τις δυνατότητες ποὺ παρουσιάζει γι' αὐτὸ ἡ «νέα» ποίηση.

Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ ἀναζήτησα, ἐπίμονα, τὸ στοιχεῖο τῆς ἀγωνίας στὴν ποίηση τοῦ κ. Ἑλύτη καὶ πολὺ λυπήθηκα ποὺ δὲν τὸ βρήκα. Τάχα δὲ θὰ μποροῦσε ἡ θαυμαστὴ αὐτὴ ἰσορροπία τοῦ μεσογειακοῦ φωτός καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κλίματος νὰ ἀποδοθοῦν μὲ τὴν ἔκφραση μιᾶς δραματικῆς παρουσίας τῆς κοινωνικῆς ἢ ἀτομικῆς μας στιγμῆς;

Τότε, θὰ μποροῦσε νὰ περάσει κ' ἓνα ποίημα τοῦ κ. Ἑλύτη ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, γιὰ νὰ κερδίσει τὴν ἀθανασία. Μὴ δὲν ξέρομε πῶς μόνον ἔτσι κερδίζει κανεὶς τὴν Δόξα, ὅταν κερδίσει πρῶτα τὴν καρδιά καὶ τὸ δάκρυ τοῦ λαοῦ του;

Ἴσως, τότε, θὰ μπορούσαμε νὰ ἐπαναλάβουμε πῶς ναὶ «ὁ κ. Ἑλύτης εἶναι κλασσικὸς ἔστω καὶ ἂν εἶναι (εἴταν) εἴκοσι τριῶν χρόνων», ὅπως εἶπε πάνου στὸν ἐνθουσιασμό του ἓνας ἀηδιασμένος ἀπὸ τὸ παρελθὸν καὶ ἓνας πράγματι οὐδέτερος, ὁ Μ. Παπανικολάου.

Ἄς δοῦμε, λοιπόν! Αὐτὸ θὰ τὸ ἐπαναλάβει ἢ θὰ τὸ ἀποσιωπήσει ὁ χρόνος καὶ ὁ λαός, καὶ ὁ κ. Ὁδ. Ἑλύτης εἶναι νέος ἀκόμα γιὰ νὰ ἀγωνιστεῖ πάνου σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση, ποὺ ἀπὸ ἀτομική του μπορεῖ νὰ γίνῃ ὑπόθεση ἑνὸς ἔθνους.

Α. ΣΓΟΥΡΟΣ

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΙΔΡΥΘΕΙΣΑ ΤΩ 1841

Κεφάλαια Μετοχικὰ καὶ Ἀποθεματικὰ Δραχ. 1.205.000.000
Καταθέσεις τῆ 30ῆ Ἰουνίου 1941 » 11.975.000.000

ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΟΥ

Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς λαϊκῆς ἀποταμιεύσεως ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα δέχεται καταθέσεις Ταμιευτηρίου (ἀπὸ δραχ. 100 καὶ ἄνω) μὲ εὐνοϊκὸν ἐπιτόκιον, παρέχουσα εἰς τὸ κοινόν, πλὴν τῆς ἀπολύτου ἀσφαλείας, καὶ πᾶσαν εὐκολίαν διὰ τὴν ταχείαν καὶ εὐχερῆ κατάθεσιν καὶ ἀνάληψιν τῶν χρημάτων.

Τὸ Ταμιευτήριον τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς ἐργάζεται συνεχῶς ἀπὸ πρῶτας μέχρις ἑσπέρας.

Εἴσοδος εἰς τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Σταδίου καὶ Γεωργίου Σταύρου.

Ἡ ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΔΕΧΕΤΑΙ ΕΠΙΣΗΣ ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ
ΕΙΣ ΔΡΑΧΜΑΣ ΟΥΦΕΩΣ, ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΡΚΕΙΣ

“ΠΕΙΡΑΪΚΗ,,

ΑΝΩΝ. ΕΛΛΗΝ. ΕΤΑΙΡΙΑ ΓΕΝΙΚΩΝ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ - Γ'. ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 28 - ΤΗΛ. 55-536

ΑΣΦΑΛΕΙΑΙ

ΠΥΡΟΣ,

ΘΑΛΑΣΣΗΣ,

ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ,

ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΧΡ. Γ. ΓΙΑΧΟΠΟΥΛΟΣ

“ΩΡΙΩΝ,”
ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΒΙΒΛΙΟΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΑΘΗΝΑΙ - Γ'. ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 28

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

Σὲ σχῆμα 17 1/2 × 25

Α. ΜΑΓΓΑΝΑΡΗ: Ο ΑΛΛΟΣ ΔΡΟΜΟΣ

Σὲ σχῆμα 15 × 22

**ALEXANDER - STAUB: Ο ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑΣ ΚΙ ΟΙ ΔΙΚΑΣΤΕΣ ΤΟΥ
ΓΙΑΓΚΟΥ ΠΙΕΡΙΔΗ: ΚΑΒΑΦΗΣ**

ΟΣΣΙΠ ΛΟΥΡΙΕ: ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΗ

Α. ΠΑΠΑΔΗΜΑ: Η ΠΟΡΕΙΑ ΜΙΑΣ ΓΕΝΙΑΣ

Σὲ σχῆμα 12 1/2 × 17 1/2

ΡΟΜΠΕΡΤ ΔΛΛΑΝ ΚΟΥΣ: ΠΑΣΤΩΡ Χ.

Α. ΜΑΓΓΑΝΑΡΗ: Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΝΤΙΚΩΝ

ΑΛΚΗ ΑΓΓΕΛΟΓΛΟΥ

Α Μ Α Ρ Τ Ω Λ Ο Ι

ΝΟΥΒΕΛΛΑ

ΕΚΔΟΣΗ

“ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ,,

ΑΣΤΕΡΗ ΚΟΒΒΑΤΖΗ

Π Ρ Ω Τ Η Α Ν Ο Ι Ξ Η

ΝΟΥΒΕΛΛΑ

ΕΚΔΟΣΗ

“ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ,,